

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ÇOCUK EVLERİNDE UYGULANAN DİNİ REHBERLİK HİZMETLERİNİN DİN
GÖREVLİLERİ VE EV SORUMLULARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ:
ÇANAKKALE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Hava KAPLAN

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Abdullah AKIN

Çanakkale-2016

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Çocuk Evlerinde Uygulanan Dini Rehberlik Hizmetlerinin Din Görevlileri ve Ev Sorumluları Açısından Değerlendirilmesi: Çanakkale Örneği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/08/2016

Hava Kaplan

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hava Kaplan'a ait, Çocuk Evlerinde Uygulanan Dini Rehberlik Hizmetlerinin Din Görevlileri ve Ev Sorumluları Açısından Değerlendirilmesi: Çanakkale Örneği adlı çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

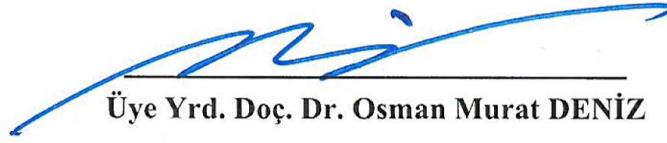

Üye Yrd. Doç. Dr. Abdullah AKIN

(Danışman)

Üye Prof. Dr. Hamit ER

Üye Yrd. Doç. Dr. Osman Murat DENİZ

Tez No : 10/20295
Tez Savunma Tarihi : 22.06.2016

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

02/08.../2016

ÖZET

ÇOCUK EVLERİNDE UYGULANAN DİNİ REHBERLİK HİZMETLERİNİN DİN GÖREVLİLERİ VE EV SORUMLULARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ÇANAKKALE ÖRNEĞİ

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı sosyal hizmet kurumlarından çocuk evlerinde 11-14 yaş arası çocuklara uygulanan din hizmetleri ve dini rehberlik faaliyetlerinin din görevlileri ve ev sorumluları açısından değerlendirilmesi çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Giriş bölümünde problem, amaç ve konunun önemi tartışılmıştır.

Birinci bölümde kavramsal çerçeve etrafında değerler eğitimi ve 11-14 yaş arası çocukların gelişimleri değerlendirilmiştir. Değerler eğitimi başlığı altında “değer nedir” “nasıl oluşur” ve “değerler eğitiminin tarihçesi” gibi alt başlıklarla konu irdelenmiştir. Değerler eğitiminde eğiticinin rolü bu başlığın alt konularındandır. 11-14 yaş arası çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimleri ikinci başlığımızın konusudur. Erken ergenlik dönemini bütün ayrıntılarıyla bilmemiz muhatap olduğumuz kitleyi tanımamız açısından büyük önem arz ettiğinden bu konu ikinci ana konumuz olarak değerlendirilmiştir. Bu başlık altında ayrıca kurum bakımında yetişen çocuklarla ilgili çalışmalar gözden geçirilerek, bu çocukları normal bir aile içinde yetişen çocuklardan ayıran özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın sonunda ortaya çıkan bulgular bu konunun çocukları anlamamız bakımından son derece önemli olduğunu göstermektedir.

İkinci bölümde araştırmamızın yöntemi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Araştırmamızda kullanılan yöntem; nitel analiz yöntemlerinden yapılandırılmış mülakat yöntemi, gözlem ve odak grup yöntemleridir. Araştırma için din görevlisi 10, ev sorumlusu 5 kişiyle görüşülerek elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Üçüncü bölümde çocuk evlerinde görevli ev sorumluları ve din görevlileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, nitel veri çözümleme tekniği kullanılarak, içerik analizi yapılarak, bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır. Bu görüşmeler çalışmamızın dayanak noktasını oluşturmaktadır.

Son bölüm ise değerlendirme ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Çalışmamızın sonunda ulaştığımız sonuçlara göre, çocuk evlerinde görevlendirilecek olan din görevlilerinin profesyonel bir hazırlık sürecinden geçmesi gerekmektedir. Ayrıca klasik din eğitiminin yanı sıra, çocuk evlerine değerler eğitimi içeren özel bir müfredatın ivedilikle hazırlanması gerekmektedir. Bu hem görevliler, hem de çocuklar için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Evleri, Değerler Eğitimi, 11-14 Yaş Arası Çocuk Gelişimi(Erken Ergenlik)

ABSTRACT

A QUALITATIVE ANALYSIS ON THE EVALUATION OF RELIGIOUS GUIDANCE SERVICES IN ORPHANAGES

This work focuses on the evaluation of religious services and religious guidance activities practiced upon children between the ages of 11-14 in the social services orphanages affiliated with the Ministry of Family and Social Policies with regard other religion authorities and the orphanage responsables.

In the introduction the problem, goal and the significance of the topic is argued.

In the first section the education of values and the development of children between the ages of 11-14 are evaluated in a conceptual frame. The topic of the education of values has been scrutinized fully with subtitles such as “What is Value?”, “How is it Formed?” and “The History of the Education of Values.” The role of the educator in the education of values and the application of the education of values are also subtopics of this title. The physical, mental and social development of children between the ages of 11-14 is the subject of our second title. We have chosen this as our second main topic because knowledge of the early adolescence stage is crucial in knowing and understanding our target group. Furthermore, the differences between these children and children who have grown up in an average family environment have been put forth by reviewing studies that have been done on children who have been brought up in institutional care. The compelling findings of this work display how extremely important this topic is.

The second section consists of information on our method of research. The methods we used for our research are observation and focus group methods and an interview method structured from qualitative analysis methods. For the research 10 religion authorities and 5 orphanage responsables have been interviewed and the acquired data has been interpreted.

In the third section the data obtained from the interviews with the orphanage responsible and the religion authorities is interpreted through the qualitative data analysis technique, the analysis of content and the identification of the findings. These interviews compose the basis of our work.

The fourth and final section consists of the findings, evaluation and conclusion.

According to the conclusion we arrive at at the end of our work, the religious officials who are to be appointed to the orphanages must go through a preparation process. Moreover, besides classical religious education, a curriculum which includes the education of values must urgently be prepared for the orphanages. This is essential both for the children and their caretakers and teachers.

KeyWords: Orphanages, The Education of Values, The Development of Children Between Ages 11-14 (Early Adolescence)

ÖNSÖZ

Ülkemizde birkaç yıldan beri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı çocuk evlerinde din hizmetleri çatısı altında dini rehberlik uygulamaları devam etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önderliğinde yürütülen bu çalışmaların etkili ve verimli hale getirilip, istenilen sonuca ulaşılabilmesi için bütün ilgili taraflar tarafından değerlendirilmesi, akademik çalışmalara konu olması gerekmektedir. Fakat çocuk evleri kendisi yeni bir uygulama modeli olduğu, din hizmetleri ve dini danışmanlık daha da yeni bir uygulama olduğu için yapılan çalışmalar henüz yok denecek kadar azdır. Üç yıldan beri bu faaliyetin bizzat içinde olmamın da katkısıyla çalışmamın konusunu çocuk evlerinde uygulanan dini rehberlik faaliyetlerindeki değerlendirilmesi olarak oluşturdum.

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri toplumun kendinden sonra gelecek nesilleri bir şekilde eğitmeye çalıştığı malum ilanı olsa da, gelişen ve modernleşen dünyamız da artık bu bir uzmanlık alanı haline gelmiş okul, organizasyonlar gibi belli grupların inisiyatifinde yürütülmeye başlanmıştır. Aslında eğitimde temel kabul edilen gerçek; ailenin bu konuda en büyük paya sahip olduğuysa da; kadının toplumsal rolünün artmasıyla birlikte ailenin artık bu görevini yavaş yavaş kurumlara devretme eğilimi gösterdiği gözlemlenmektedir. Toplumumuzda da din eğitimi aile, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, özel vakıf ve dernekler aracılığıyla yürütülmektedir. Bu araştırmanın amacı; sosyal hizmet kurumlarından çocuk evlerinde yetişen çocuklara Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen din hizmetleri rehberliğinin din görevlileri ve ev sorumluları açısından değerlendirilmesidir.

Bu vesileyle, konumun seçimi ve araştırmalarımındaki yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Abdullah Akın'a, çalışmam esnasında her türlü soruma sabırla cevap veren eşime, varlıklarıyla hayatıma değer katan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çocuk evlerinde görev alan kıymetli meslektaşlarıma ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının sorumlularına içten teşekkürü borç bilirim.

Hava KAPLAN

Çanakkale

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. Problem ve Amaç.....	1
2. Araştırmanın Önemi.....	3

BÖLÜM I

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1. DEĞERLER EĞİTİMİ.....	6
1.1. Değer Nedir?.....	6
1.2. Değerlerin Oluşumu.....	10
1.3. Değerler Eğitimi ve Tarihi Gelişimi.....	13
1.4. Din ve Değerler Eğitimi.....	17
1.5. Değerler Eğitimi Yaklaşımları.....	19
1.5.1. Değerleri Telkin Etmek.....	20
1.5.2. Değerleri Açıklama.....	21
1.5.3. Değer Analizi.....	21
1.5.4. Ahlaki Muhakeme.....	21
1.6. Değerler Eğitiminde Eğiticinin Rolü.....	22
2. 11/14 YAŞ ARASI ÇOCUKLARDA GELİŞİM.....	23
2.1. 11/14 Yaş Arası Çocuklarda Fiziksel Gelişim.....	27
2.2. 11/14 Yaş Arası Çocuklarda Zihinsel Gelişim.....	28
2.3. 11/14 Yaş Arası Çocuklarda Duygusal Gelişim.....	30
2.4. Kurum Bakımında Yetişen Çocukların Özellikleri.....	34
3. ÇOCUK EVLERİ.....	37

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi.....	42
2.2. Araştırma Grubu.....	45
2.3. Veri Toplama Aracının Hazırlanması.....	47
2.4. Veri Toplama Aracının Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları.....	47
2.5. Verilerin Toplanması ve Çözülmesi.....	48
2.6. Bu Alanda Yapılmış Çalışmalar.....	48

BÖLÜM III

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Çocuk Evlerine Devam Eden Din Görevlilerinin Kimliğiyle İlgili Bulgular.....	50
3.2. Bu Görevin Neden Tercih Edildiği İle İlgili Bulgular.....	51
3.3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Çocuk Evlerine Yönelik Uygulamasının Nasıl Değerlendirildiğine Dair Bulgular.....	51
3.4. Din Eğitimi Dersi Adına Ne Tür Çalışmalarda Bulunulduğuyla İlgili Bulgular.....	53
3.5. Din Görevlilerinin Davranışlarının Çocuklar Üzerinde Etkili Olup Olmamasıyla İlgili Bulgular.....	55
3.6. Çocukların Dini ve Ahlaki Yaşantıları Konusundaki Gözlemlerle İlgili Bulgular.....	56
3.7. Çocukların En Çok Neye Değer Verdiği İle İlgili Bulgular.....	57
3.8. Annesiz Babasız Oluşları İle İlgili Bulgular.....	58
3.9. Çocuklarla Yapılan Derslerin Zorluğuyla İlgili Bulgular.....	59
3.10. Zorlanılan Durumlarla İlgili Elde Edilen Bulgular.....	60
3.11. Katılımcılar Tarafından Yapılan Önerilerle İlgili Bulgular.....	62
3.12. Sosyal Hizmet Görevlileriyle Yapılan Odak Görüşme.....	67
3.13. Bulguların Değerlendirilmesi ve Yorumu.....	75

3.13.1 Çocuk Evlerine Yönelik Farkındalık ve Din Hizmetlerini Gerekçeleştirme Çabası.....	75
3.13.2. Din Hizmetini Yürüten Görevliler.....	77
3.13.3. Din Hizmetinin İçeriği ve Yöntemi.....	79
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	81
KAYNAKÇA.....	83
MAKALELER.....	85
TEZLER.....	86
EKLER.....	87

KISALTMALAR

ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Böl.	:Bölüm
çev.	:Çeviren
der.	:Derleyen
p.	:page
s.	:sayfa
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
ÇOMÜ	:Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
SBE	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz.	:Bakınız
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
DED	:Değerler Eğitimi Dergisi
DEM	:Değerler Eğitimi Merkezi
YYLT	:Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
YDT	:Yayınlanmamış Doktora Tezi
Edu	:Education

GİRİŞ

1. Problem ve Amaç

Diyaret İşleri Başkanlığı, 2011 yılından beri Türkiye'nin birçok il ve ilçe merkezinde faaliyet göstermekte olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı çocuk evlerindedin eğitimi ve dini rehberlik gibi hizmetler vermektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan protokol gereğince çocuk evlerinde barınan çocukların kendi yaşam alanlarında müftülük tarafından görevlendirilen bir din görevlisiyle haftada bir ya da iki gün üç ders saati boyunca dini rehberlik alması karara bağlanmıştır. Bu çerçevede, Başkanlığa bağlı bir Kur'an Kursu Öğreticisi olarak iki yılı aşkın bir süredir Çanakkale merkezde bulunan bir çocuk evinde görev yapmaktayım. Geride kalan iki yıl içerisinde çocuk evlerinde yaptığım hizmet sonucunda çeşitli deneyimlerim ve gözlemlerim oldu. Gerek bu evlerde yaşayan çocuklarla olan direk iletişimim, gerekse bu evlerde görevli ev annesi, ev sorumlusu gibi personellerle olan diyaloglarım neticesinde, bu evlerde büyüyen çocukların bio-psiko-sosyal gelişimlerini yakinen izleme imkânı elde ettim. Çocukların bedensel, duygusal, zihinsel, ahlaki, manevi ve dini gelişim sürecini gözlemleme fırsatı elde ettim. Üç çocuk yetiştirmekte olan bir anne olarak çocuk evlerinde yetişen çocuklarla kendi çocuklarımı veya ders verdiğim diğer çocukları kıyaslayınca, bu çocukların nasıl bir eksiklik içerisinde büyüdüğünü ve içinde buldukları bu özel psiko-sosyal durumun eğitim ve öğretim açısından başlı başına özel bir pedagojik formasyon gerektirdiğini hissettim. Geleneksel olarak uygulanan din eğitimi ve öğretimi metotlarının arzu edilen etkiyi ve değişimi oluşturamadığını fark ettim.

Öte taraftan konuyla ilgili yaptığım araştırmalar ve gözlemlerim sonucunda öğrendiğim diğer bir önemli husus; ev annelerinin ve ev sorumlularının dini rehberlik hizmetlerinden beklentilerinin oldukça fazla olduğu gerçeğidir. Kurum görevlileriyle olan görüşmelerimizde sürekli olarak öne çıkan husus; din görevlisinden beklentilerinin klasik Kur'an'ı Kerim, siyer, ilmihal ve dini bilgiler gibi konuların öğretiminden çok daha fazlasını umdukları ve buna da çok ihtiyaç duyduklarıdır. Çocuk evleri yetkilileri sık sık sorumluluklarını üstlendikleri bu çocukların hayatlarında geleneksel bir değer sistemi oluşturup oluşturamama bakımından kaygılı olduklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla dini rehberlik hizmetlerinden bekledikleri; dini bilgilerin yanı sıra değerler eğitimi içeren sevgi, saygı, merhamet, sorumluluk gibi kavramların içselleştirilmesi ve davranış

değişikliğine yol açacak şekilde bir işlevi yerine getirmesidir. Aslında dikkatlice gözlemlendiğimizde konuyla ilgili tüm paydaşların (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çocuk Evleri Yetkilileri, Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili din görevlileri ve toplum) beklentisi bu çocuklara dini, milli ve insani değerlerin kazandırılması yönündedir. Bu evlerde yetişen çocukların her birinin bu ülkenin ve toplumun diğer bireyleri gibi sevgi, saygı, merhamet, cömertlik, adalet, toplumsal sorumluluk, ailenin kutsallığı, vatan sevgisi gibi birtakım değerleri içselleştirmesi umulmaktadır.

Ne yazık ki Diyanet İşleri Başkanlığının yürüttüğü mevcut program Kuran-ı Kerim'i okuma ve temel dini bilgiler öğretmenin ötesinde söz konusu beklentileri karşılayacak özel bir müfredat içermemektedir. Ancak mevzuatta özel bir müfredatı engelleyici bir sınırlama da yoktur. Verilecek eğitim büyük oranda görevlinin kendi inisiyatif ve değerlendirmesine bırakılmıştır. Görevlinin inisiyatifiyle sürdürülen bu hizmetin ne derece başarılı ve etkili olduğunu ölçecek herhangi bir değerlendirme mekanizması da yok gibidir. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın söz konusu çocuk evlerine yönelik din hizmetleri ve rehberlik programını bütün yönleriyle detaylıca gözden geçirmesi ve gecikmeden birçok açıdan yenilemesi gerekmektedir.

Bu tez çalışması böyle bir amaca yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çocuk evlerine yönelik hizmetlerinin din görevlileri ve değerler eğitimi bağlamında genel bir değerlendirmesiyle beraber, bu önemli ve anlamlı hizmetin etki ve kalitesinin geliştirilmesine yönelik çeşitli pratik öneriler geliştirilip teklif edilecektir.

Din yerine değer kavramının seçilişi din eğitime daha çoğulcu ve kuşatıcı bir perspektiften bakma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Bu düşüncemiz son yıllarda dünyada da değer odaklı eğitim anlayışlarının yaygınlaşmasına paralel olarak gelişmiştir.

2. Araştırmanın Önemi

Her toplum gelecek nesilleri yetiştireceği eğitim sistemini kurarken topluma mal olmuş değerleri referans alır. Eğitimin uzak hedefleri başta olmak üzere her kademede hedef belirlemeye yarayan en önemli ölçütler, toplumun sahip olduğu değerlerdir. Değerler eğitimi meselesinin eğitimin kendisi kadar eski bir mesele olduğunu Plato'nun tavsiyelerinden anlıyoruz. Platon, sadece akıllı ve zeki olmanın iyi insan olmak için yeterli olmadığını, zekâyla beraber karakterin de eğitilmesini tavsiye etmektedir.¹

İçinde yaşadığımız zaman diliminde değişik kesimlerden hemen hemen herkesin, genel olarak kabul ettiği bir gerçek; çocuklarımızın değiştiği ve içinde yaşadığımız toplumun değerlerinin aşınmaya başladığıdır. Küreselleşme aslında sadece teknolojik gelişmeyi değil aynı zamanda sınırların kalktığını, popüler kültürün her an ve her yerde hazır olduğunu da ifade etmektedir. Sosyal hayatın her cephesinde değişimlere imkân sağlarken, bireysel ve toplumsal hayatı tehdit eden sorunların ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Suç oranlarındaki artış, toplumdaki birbirine olan güvensizlik, madde bağımlılıklarının artması ve evlilik dışı cinselliğin yayılması gibi somut başlıkları ahlaki değerlerimizin erozyona uğramasına örnek olarak verebiliriz. Kendi toplumumuzu temel alarak düşünecek olursak; bir nesil içerisinde bile o kadar büyük bir değişim yaşıyoruz ki, kendi çocuklarımızla ilişkilerimiz ciddi sorunlar barındırmaktadır. Çocuklarımız öyle değişiyor ki; bu durum bize toplum olarak bir şeylerin yolunda gitmediğini anlatmaktadır. Özellikle Batı toplumlarında bu durum fark edildiği için 1940'lardan beri değerler eğitimi uygulamaları, okul ve ev ortaklığıyla gündemi oluşturmaya başlamıştır. Değer odaklı bir eğitim anlayışı giderek daha çok kabul görmektedir.

Gerek ev ortamında, gerekse toplumsal ortamda çocukların ahlaki yönden gelişimini olumsuz etkileyecek faktörlerin ve örneklerin artmasına rağmen, bu olumsuz gelişmeleri dengeleyecek, çocukların kişilik gelişimine katkıda bulunacak, ahlaki değerleri edinmelerine imkân sağlayacak değerler eğitimi programlarının tarihçesi ülkemizde çok yenidir. Bizim toplumumuzda geç kalmış bu yeni yönelimin, dünyanın gelişmiş ülkelerinde daha erken dönemlerde başladığı anlaşılmaktadır. Bu ülkelerde değerler eğitimi

¹ Thomas Lickona, *EducatingforCharacter*, BantamBooks, New York, October 1992, s.6

alanında çalışmaların yapıldığını, değerleri temel alan müfredat geliştirme konusuna önem verildiğini, değerler eğitimi içeren derslerin uygulamaya sokulduğunu görüyoruz.²

Okul veya okul dışında uygulanan değerler eğitimi programlarının ailelerin, öğretmenlerin ve toplumun çocuklar üzerindeki beklentilerini gerçekleştirmek için son derece gerekli olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda okul içi suçların önlenmesinde, huzurlu aile yuvalarının temininde, emniyet ve güven içinde yaşayan bir toplumun tesisinde de hayati bir görevi yerine getirecektir.³ Sağlıklı, huzurlu, güvenli ve barışçıl bir ortam ve toplumda yaşamak her bireyin arzusudur. Günümüzde hemen hemen her toplumda bu sözü edilen ortamın sağlanmasındaki zorluklar, giderek artan suç oranları, yaygınlaşan şiddet eğilimi, toplumsal duyarsızlık ve yozlaşma gibi görünür olumsuzluklar, toplumları bir çare arayışına yöneltmektedir. Bu arayışta öne çıkan çözümün bir boyutu temel ahlaki değerleri kazandırmanın yollarını aramak, bulmak ve uygulamaktır. ⁴Toplumun geleceği her bir bireyin bilgi, anlayış, yetenek ve değerlerle donanımı ölçüsünce aydınlık ve refah olacaktır. Değerler eğitimi aynı zamanda bireyin hayatını da doyurucu, sağlıklı, verimli yaşamasına katkıda bulunacaktır. Değerler eğitimi çocukların günlük yaşantılarını da takip ederek onların tecrübeleri, ilgileri, ihtiyaçları, karakterleri ve tutumlarıyla da ilgilenecektir. Bu da değerler eğitimini üzerinde önemle çalışılması gereken bir konu haline getirmektedir.

Toplumsal değişim süreci içerisinde,Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için, mevcut modelleri geliştirerek yeni bir bakım modeli olan “çocuk evleri” adlı uygulamayı başlatmıştır. Çalışmamızın konusu olan çocuk evlerinde yaşayan çocuklar için ailenin yerini kurum çalışanları ve birlikte yaşadıkları arkadaşları almaktadır. Bu durum çocuk açısından da, eğitici açısından da bazı olumsuzluklar oluşturmaktadır. Yani ne tam bir aile ortamından, ne de tam bir okul ortamından söz etmek mümkündür. Kendisine has dinamikleri olan özel bir ortamdan bahsetmekteyiz. Verilecek dini rehberlik ve değerler eğitimi uygulamalarında bu özellik dikkate alınmalı, yapılacak çalışmalar buna göre planlanmalıdır. Bu yüzden dini rehberlik ve din eğitimi derslerine giren görevlilerin bu konudaki görüşleri önem arz etmektedir.

²https://en.wikipedia.org/wiki/Values_education (26.04.2016)

³FarukKanger, *Karakter Eğitimi*, Erkam Yayınları, 2009, s.56

⁴Safiye Kesgin, “Amerika Birleşik Devletlerinde Karakter Eğitimi Programları Üzerine Bir Değerlendirme”,*Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt: 13, No. 29,Haziran 2015, s. 117-148

Ayrıca çocuk evleri ve dini rehberlik hizmetleriyle alakalı yapılan bir çalışma olmadığından dolayı çalışmamız hem bugünü değerlendirmek, hem de ileriye ışık tutmak açısından önem arz etmektedir.

Değerler eğitiminin önemi, çocuğun doğuştan getirdiği potansiyelini en üst düzeye çıkarabilmek için ona yol göstermek, kişiliğinin ve karakterinin her açıdan en güzel şekilde olgunlaşmasını sağlamak, insani mükemmelliğe ulaşması için yardımcı olmaktır.Çocuğun kendisi ve çevresiyle barışık olmasını hedefleyerek, kendisine ve topluma faydalı bir insan olabilmesi için rehberlik etmektir.⁵

Çocuk evlerine yönelik sunulan din hizmetlerinin daha verimli ve daha fonksiyonel olması, bu hizmetlerin sağlıklı ve objektif bir şekilde temellendirilerek planlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla, böyle bir planlamanın yapılabilmesi için bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu çalışma; okul dışında, ev ya da kurum ortamında çocukta istenilen davranışı oluşturmayı sağlama ve din görevlilerinin karşılaştıkları sorunları tespit etmek açısından önem arz etmektedir. Bundan dolayı çalışmamız, çocuk evlerinde verilen dini rehberlik çalışmalarını içerik ve üslup bakımından incelemek, varsa eksiklikleri tespit etmek, hedeflerin kazanılmasını sağlama amacıyla din görevlilerinin tutumlarını belirlemek, değerler eğitimi çalışmalarının nasıl yapılabileceğine ışık tutmak açısından da önem arz etmektedir.

Çalışmamız çocuk evlerinden yararlanmakta olan çocuklara uygulanan dini rehberlik programının geçmişinin, şu andaki durumunun ve geleceğe dönük önermelerinin objektif bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla yapılan bir çalışmadır.

⁵ Mehmet Zeki Aydın, Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, 4. Basım, İstanbul 2014, s.15

BÖLÜM I

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1. DEĞERLER EĞİTİMİ

1.1. Değer Nedir?

İnsan hayatını her açıdan yönlendiren, kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hayatını belirleyecek olan etkenleri oluşturan “değer” kavramını anlamak ve üzerinde çalışmak sonu gelmeyecek olan bir süreçtir. Buna rağmen şimdiye kadar yapılan çalışmalarda nasıl anlaşıldığına bakmamız gerekmektedir.

Değer kavramı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*'te şu şekilde yer almaktadır;

- a. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha, bedel.
- b.Şeref, haysiyet gibi bir kimsenin sahip olduğu üstün vasıflar, kıymet, ehliyet, kabiliyet.
- c.Kıymet hükmü; önem, kıymet ifade eden hüküm.
- d. Layık, muadil, mukabil.⁶

Değer konusu insan davranışını açıklamada temel bir öneme sahip olduğu için, sosyal bilimler alanında sürekli olarak ilgi çekmiş konulardan biri olmuştur Sosyal Bilimlerde ilk defa Znaniecki tarafından kullanılan değer kavramı Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamına gelen “valere” kökünden türetilmiştir.⁷ “Kant’a göre değer, öznenin tabiatının nesnelere zorla kabul ettirdiği bir zorunluluktan doğar. Bilginin değeri onun konusuna uygunluğu ile değil, bizim için bir bilgi olmasını sağlayan öznel koşullarla gerçekleşmiştir.Nietzsche ise, değerleri yaratanın ve değerleri koyanın insan

⁶ Komisyon, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, MEB Yayınları, Ankara 1995,1. Cilt, s.602

⁷ Nuri Bilgin,*Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1995, s.83

olduğunu söyler. N. Hartmann da değerlerin kendi başına var olduğunu, bunları insanın keşfettiğini ileri sürer.”⁸ Bu keşif süreci aslında yaşam boyu öğrenme sürecidir.

Kuçuradi’ye göre tüm insanlar farklı derecelerde benzer değerlere sahiptirler. “Değerler rölatiftir, aynı çağda toplumdan topluma ve aynı toplumda çağdan çağa değişir; değer ise sübjektiftir, aynı objenin değeri kişiden kişiye değişir.”⁹

Recep Kaymakcan’a göre “değerler; birey davranışlarını yönlendiren güç olmaları yönüyle psikolojiyi, toplumsal bir olgu olmaları yönüyle sosyolojiyi ve kültürden kültüre değişebilen bir yapı arz etmeleri ile de antropolojiyi ilgilendirmektedir.”¹⁰ Değerlerin bu çok boyutlu yapısı “değer” kavramının tanımlanmasında farklı bakış açılarının oluşmasına sebep olmuş ve birçok farklı değer anlayışının ve tanımının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Erol Güngör ahlakı bir değer problemi olarak tartışırken, ahlak felsefesinin en eski, en çözülemez görünen “bizim inancımız dışında da objektif bir gerçeği temsil etmez mi” sorusunu sorarak, değeri “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki gerçek” olarak tarif etmektedir.¹¹ Güngör ayrıca kişinin değer sıralamasında en üst sırada bulunan değerinin onun temel değeri olduğunu belirterek, diğer bütün değerlerin bu değere vasıta konumunda olduğunu ifade etmektedir.¹²

Türk eğitim tarihinde eğitimle ilgili önemli düşüncelere sahip olan Farabi’de nazari erdem, düşünme erdemi, ahlaki erdem ve iş erdemi olmak üzere dört değerden bahsetmektedir. Bu değerlerin tümünün bir insanda bulunmasının zorluğundan dolayı eğitim yoluyla birbiriyle ilişkilendirerek, bazı karakter özelliklerinin geliştirilebileceğini vurgulamaktadır. Farabi’den sonra ahlak eğitimiyle ilgili önemli görüşler ortaya koyan diğer bir Türk düşünürü olan İbni Sina’ya göre de eğitimin en önemli amacı ahlaki erdemlere ulaşmaktır.¹³ Türk ahlak anlayışını yansıtmaları bakımından önemli bir eser olan

⁸Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 2003, s. 218

⁹IonnaKuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, 2. Baskı, T.F.K. Yayınları, Ankara 1998, s.9

¹⁰ Recep Kaymakcan, “Değer Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri”, *Eğitime Bakış Dergisi*, 2010, yıl: 6, sayı:18, s.10

¹¹ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, 2. Basım:1998,s.27

¹²Erol Güngör, *Değerler...*, s.42

¹³Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2011, s. 54-55

Kutadgu Bilig de bilgili olmak, doğruluk, adalet, iyilik, fazilet, cömertlik gibi nitelikler insan için sahip olunması gereken değerler arasında sayılmıştır.¹⁴

Bütün bu tanımların sonucunda değerın maddi ya da manevi niteliği olabileceğini, asıl onu önemli kılanın ise ona psikolojik olarak bir değerin atfedilmiş olması olduğunu anlıyoruz. Asıl amaç insan kişiliğinin ahlaki boyutunu teşkil eden karakterin kasıtlı uygulamalarla geliştirilebileceği fikrinden hareketle; kişiden başlayarak tüm toplumu kaplayan bir iyilik ve güzellik halinin inşa edilmesidir. Yani önce fertlerin iyi ve mutlu olması sonra, bu iyilik ve mutluluğun tüm topluma yayılması, değerler eğitiminin hem içeriğini hem de hedefini oluşturmaktadır.¹⁵

Değerleri önce ahlaki olan ve olmayan olarak iki gruba ayırıp daha sonra ahlaki olanları da evrensel olan ve olmayan diye kategorize etmemiz mümkündür. Sorumluluk, adalet, dürüstlük gibi ahlaki olan değerler bir zorunluluk taşırlar. Bize ne yapmamız gerektiğini söylerler. Bazen istemediğimiz halde bile onlara uymak durumundayızdır. Ahlaki olmayan değerler ise böyle bir zorunluluk taşımazlar. Sevdiğimiz ya da istediğimiz bizi ilgilendiren değerlerdir. Müzik dinlemek, kitap okumak gibi. İnsan onuru, hayat hakkı, özgürlük gibi evrensel değerler bütün insanları bağlayan en temel değerleri oluştururlar. 1948'de yayınlanan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* de bu temel değerleri korumaya yönelik insanlığın en somut kazanımlarından biridir.

Her kültürü diğerlerinden ayıran belli başlı değerleri vardır. Değerler bizzat bir kültür kalıbı oluşturabildiği gibi kültüre göre de şekil alabilir. Bizlere kültür yoluyla aşılana değerler, toplumsal hafıza ve kültürel örüntülerden oluşur.¹⁶Toplumlara ve zamana göre değişen değerlerden söz edebildiğimiz gibi, toplumlar üstü ve zaman üstü diye isimlendirebileceğimiz bütün toplumlarda ve bütün zamanlarda kabul edilen ortak ve insani değerler de vardır.

Bütün sosyal bilim disiplinlerinin ilgilendiği bir kavram olan değeri üzerine odaklanan araştırmacıların çoğu insanların sahip olduğu değerlerin neler olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Bu araştırmacılardan biri olan Rokeach, değerler üzerine yapmış

¹⁴Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s. 56

¹⁵Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s. 13

¹⁶ Aliye Çınar, *Değerler Felsefesi ve Psikolojisi*, Emin Yayınları, Bursa 2013, s. 194-195

olduğu araştırmalarda; “değerlerin göreceli, her insanın bir değere farklı derecelerde sahip olabileceği, değerlerin bir değer sistemi içerisinde düzenlendiği ve sahip olunan değerlerin kültürün bir ürünü olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.”¹⁷

Değerler eğitimi ile ilgili literatürde en çok kabul gören çalışmalara imza atmış olan Milton Rokeach’a göre, değerler inanç, tercih, standart olmaları açısından şu şekilde ele alınmıştır:

İnanç olarak değer; değer, insanın tercihiyle hareket etmesi üzerine bir inançtır. Değerler inançlar gibi, zihinsel, duygusal ve davranış gösterme unsurlardan oluşur. Birey zihinsel olarak doğru davranış yolunu veya çaba sarf etmek için doğru olan son durumu bilir. Duygusal olarak birey hissedebilir, etkili olarak bir şeyin karşısında ya da yanında olabilir, olumlu örnekler sergileyenleri onaylayabilir, olumsuz örnekler sergileyenleri onaylamayabilir. Davranışsal olarak değer, ortaya çıkarıldığında eylemi yönlendiren, eyleme müdahale eden bir değişkendir. *Tercih olarak değer*; değer sadece bir dilek veya arzu değil, istenmeye değer bir görüştür. Örneğin kişi, sorumlu ya da sorumsuz davranmayı ya da barış ve savaş durumlarından birini açık olarak tercih edebilir. *Standart olarak değer*; birey bir karar verme, bir tercihte bulunma, bir tutum sergileme, bir karşılaştırma yapma durumunda kaldığına ona yol gösteren bir takım standartlar vardır, işte Rokeach’a göre bu durumlarda başvurduğumuz standartlarda birer değerdir.¹⁸

Rokeach’ın insan tabiatındaki değer olgusunu inceleyen Demirhan değerlerin nitelikleri hakkında şu tespitlerde bulunur:

1. Sosyal konularda belirli görüşler almak için yol gösterir.
2. Kişileri belirli bir politik ve dinsel tercihe hazırlar. Değerler, standartlardır ve
3. Kendini diğerlerine sunmada rehberlik etmek
4. Diğerlerinin ya da kendi kendimizin suçu hakkında karar vermek, övgüler yağdırmak, değerlendirmek ve yargılamak için başvurulur. Ayrıca

¹⁷ Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s. 9

¹⁸ M. Rokeach, *The Nature of Human Values*. New York, TheFreePress, 1973, s.35

5. Değerler, karşılaştırma sürecinin çalışması için temeldir; diğer insanlar kadar ahlaklı ve yeterli olup olmadığımızı belirlemek için standartlar olarak değerlere başvurulur.

6. Değerler, etkilemeye veya değişmeye değer veya meydan okumaya, itiraz etmeye ve hakkında anlaşmaya değer olan diğer insanların inançlarını, tutumlarını, değerlerini ve eylemlerini söylemek, diğer insanları ikna etmek ve etkilemek için başvuru standartlarıdır.

7. Değerler, kişisel ahlak ve yeterlik duygularıyla, öz saygıyı hem sürdürme hem de artırma için gerekli olan malzemelerdir. Bir değerler sistemi; alternatifler, tartışma çözümleri ve karar vermeler arasında seçim yapmada, birisine yardım etmek için öğrenilen ilkeler ve kurallar organizasyonudur.¹⁹

1.2. Değerlerin Oluşumu

Her insan bir grubun, çevrenin ve bir kültürün içine doğar. Biyolojik bir varlık olan insan, bu kültür dünyası içerisinde öğrenerek sosyal bir varlık halini alır. Her çevre, kültür kendine has değerleri olan, değer hükümleri veren birer referans çevresidir. Bir şeyin iyi veya kötü oluşu, ahlaka uygun ve aykırı oluşu bu referans çevresinin kriterlerine, bakış açılarına göre meşruluk ya da gayrimeşruluk kazanır. Bundan dolayı insan, değer yargılarına sahip, değer yargısı veren, değer üreten bir varlık olarak da tanımlanabilir.²⁰

Değer inşası, değerli kabul edilenle ilgilidir. Değerli kabul edilenler, değer verilenler, bireyin değer alanlarının oluşumunun çerçevesini oluşturur. “Aile neye değer veriyor? Öğretmen, okul, toplum neye değer veriyor?” sorularının cevabı bireyin kazanacağı değerlerin çerçevesini oluşturacaktır.²¹

Çocuktaki ahlaki gelişim evrelerini inceleyen bilim adamlarına göre değerlerin oluşumu zihin ve sosyal tecrübe gibi iki kaynaktan beslenerek gerçekleşmektedir. Birincisi

¹⁹Canay Demirhan İşcan, İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2007, s.16-17

²⁰ Necmettin Tozlu, “Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi”,*Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004, İstanbul*, Editörler: Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Şeyma Arslan, Mahmut Zen, DEM Yayınları, İstanbul, s. 177-202

²¹ Bahaddin Acat, “Öğrenme Sürecinde Değerler ve Öğretmenin Ahlaki Liderliği”, *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferans Bildirileri, 28-29 Mayıs 2010, Damla Yayınevi, İstanbul*, s.138

herhangi bir değere sahip olmayan çocukta etrafındakilerin doğrudan müdahalesiyle şekillenen baskıcı bir karakter taşıyan otoriteci oluşum, diğeri ise belli bir yaştan sonra kendi değer sistemini geliştirerek oluşturduğu, nispeten öznel değerleridir.²²

Toplumsal bir bütünü parçası olan insan; hayatını derinden etkileyen değerleri edinirken içinde bulunduğu gruptan bağımsız olarak düşünülemez. İnsanın davranışı değerleriyle şekillenir. Hayat boyu birlikte olunan çeşitli grup ve kurumlarda gerçekleşen planlı ya da plansız öğrenmelerin tamamı bireyin değerler sisteminin oluşmasına katkı sunar.²³Bu bağlamda değer kültürden bağımsız olarak düşünülemez. Kültür ise paylaşılan değerler, simgeler, ideolojiler, inançlar ve yaşantıların bütünüdür. Değerler bize neyi yapmamız gerektiğini kesin olarak söylemezler ancak yapılacak olan doğru şeyler için rehberlik ederler. Formal ve informal olarak verilen değerler eğitiminden beklenen bireyin kendini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktır. Bir çocuğun değer yargıları büyük oranda ailesi, aile büyükleri, komşuları, öğretmenleri ve arkadaşlarının değer yargılarının bir bileşkesi, davranışlarını yönlendiren ilkeleridir. Adalete değer verirse adil davranır, doğruluğa değer verirse dürüst olur. Ayşen Gürcan'ın ifade ettiği gibi "Her davranışın arka planında bir değeri bir gerekçesi, her gerekçenin altında bir karar, her kararın altında bir seçim, her seçimin altında bir ilke ve her ilkenin altında da bir değer yatar."²⁴

Değer, belli bir tutum ve davranış hakkında kişinin inancıdır. Toplumsal boyutuyla ise, toplumun varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak için o toplum üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul edilmiş, doğru ve gerekli bulunan ortak düşünce, amaç, ilke ve inançlardır. Toplumun dayanak noktalarını oluşturan değerler grup üyelerinin ortak kabulüyle oluşarak davranışların değerlendirilmesine de bir standart getirmektedirler. Değerleri, bir toplumun olması gereken idealleri ve hedefleri olarak görmek mümkündür. Grubun/toplumun, ortak değerler etrafında birleşmesi, gücünü, verimliliğini artırır. Toplumlar değerleriyle uzun ömürlü olurlar

²² Erol Güngör, *Değerler...*, s.45

²³ Recep Kaymakcan, "Değer Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri", *Eğitime Bakış Dergisi*, Yıl:6, Sayı:18, 2010, s.10

²⁴ Ayşen Gürcan, "Aile Destekli Değer Eğitimi Modeli", *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferans Bildirileri*, 28-29 Mayıs 2010, Damla Yayınevi, İstanbul, s.204

Değerler Psikolojisi alanında önemli bir esere imza atmış olan Erol Güngör değerlerin ve normların öğrenilmesini sosyalleşme sürecinin bir parçası olarak görmekte ve bunun hayat boyu sürebileceğini ifade etmektedir: “Değerler, kültürü destekleyerek toplumun yapılanmasına yardım ederler. Değerler toplumun gelişmişlik seviyesini, güven düzeyini ve yönetim şeklini etkiler. Toplumsal değişim ile birlikte değerler de bir değişim geçirmektedir. Bu değişime paralel olarak değerlere verilen önemde artma ya da eksilme olabilmektedir.”²⁵

Değerler konusunda önemli çalışmalara imza atmış olan Lickona da, benzer şekilde toplumunda değerler eğitimi verilmesi sorumluluğunu taşıdığını belirterek şu şekilde maddelemiştir:

1. Yalnızca erdemli insanlar özgür ve demokratik hükümete destek olabilirler.
2. İyi karakter kendiliğinden biçimlenmez. Öğretim sürecine destek verilerek ve örnek öğrenme uygulamalarıyla uzun sürede gelişir.
3. Çocukta geliştirilmiş iyi karakter ilk olarak ailenin sorumluluğundadır. Sonrasında toplumun, okulun, dinî kurumların ve gençlere hizmet veren diğer grupların sorumluluğunda biçimlenir.
4. Vatandaş yetiştirme ancak etkili akademik öğretim ve karakter geliştirmekle mümkün olabilir.
5. Etkili karakter eğitimi ile olumsuz öğrenci davranışları azalır, akademik başarı artar ve gençler sorumluluklarını bilen vatandaşlar olur.²⁶

Değerler temelli eğitim, toplumdaki pozitif ilişkileri besler ve eğitimde kaliteyi destekler. Kültürel antropolojiye göre; insanın neliği kültür ve tarih boyutuyla anlam

²⁵Erol Güngör, *Değerler...*, s.26

²⁶Thomas Lickona, *Educating...*,s.3-49

kazanır, değerlerinin bilincine varması da yaşadığı topluluğun kültürü ve tarihi ile mümkün olmaktadır.²⁷

İnsanın onuru ve değerinden hareket eden bir değerler eğitiminde insanın öncelikle bir olanaklar bütünü olarak tanımlanması ve bu olanakların hem kendi toplumunda hem de dünyada gerçekleştirilmesinden kişilerin sorumlu tutulması gerekmektedir. Değerler eğitiminde bu sorumluluk duygusunun içselleştirilmesi en önemli meseledir. Kendimizi, karşımızdakileri, toplumumuzu ve tüm dünyayı anlamak, değiştirmek ve geliştirmek; sağlıklı, verimli, ahlaki bir iletişim kurabilmek bu sorumluluktan geçmektedir.²⁸

Genelde değerler toplumun en küçük birimi olan ailede kazanılmaya başlanır dense de, özellikle bizim konumuz olan devlet korumasındaki çocuklar için bu genelleme doğru değildir. Devlet korumasındaki çocuklar için ailenin yerini bu kurum almaktadır. Bu kurumdaki çocuklar sıcak bir aile yuvasının özlemini çekerek büyüdükleri için²⁹, onların kendilerini kabul düzeyleri,³⁰ öz saygı düzeyleri aileleri yanında yetişen gençlerden daha düşüktür ve değerlerin edinilmesi konusunda aile yanında yetişen çocuklara göre dezavantajlıdır.

1.3. Değerler Eğitimi ve Tarihi Gelişimi

Değerler eğitimi tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığın başından beri her bir kişinin kendi doğru tanımladığı duygu düşünce ve davranışlarını kendinden sonra gelenlere aktarmayı önemli gördüğünü söylemek yanlış olmaz. Mounier'e göre, her insanlık çağı daha sonraki çağlar için yeni bir değerler alanını keşfetmek ya da icat etmek eğilimine sahip olduğundan, değerler sürekli olarak insanlığın ortak bilincine doğarlar. Gelişmiş toplumlarda bu sadece aile ile değil aynı zamanda eğitim kurumları ile de yapılmaktadır. Toplum aile, okul gibi organizasyonlarla genç nesillere birtakım değer aktarımı yapmaktadır.

²⁷ Nesrin Kale, "Nasıl Bir Değerler Eğitimi?", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Dem Yayınları, 26-28 Kasım 2004, s.313

²⁸ Thomas Lickona, *Educating...*,s.3-49

²⁹İbrahim Cılga, *Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları*, Başbakanlık Gençlik ve Spor Müdürlüğü Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara, 1989

³⁰Nuriye Güripek, *Yetiştirme Yurtları ve Sosyo-Ekonomik Düzeyi Düşük Aile Yanında Kalan On yedi Yaş Grubu Gençlerin Kendini Kabul Düzeylerinin Saptanması*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993, s.49

Çocuklarımız için hangi davranışların doğru, hangi davranışların yanlış olduğu, bir insanın hayatını hangi temel değerlere göre yönlendirmesi gerektiği okul ders programlarında doğrudan veya dolaylı olarak yer almakla birlikte, aslında sanıldığı gibi aksine ilk çağlardan itibaren informal olarak toplumsal değerler öğretilerek topluma adaptasyon sağlanmaktaydı. İnsanlığın her döneminde informal olarak yer alan değerler eğitimi son yüzyılda formal eğitim uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak 1920'li yıllarda Amerika'da karakter eğitimi olarak başlayan değerler eğitimi hakkındaki çalışmaların 1970'li yıllarda yayınlanmaya başladığını görüyoruz. Karakter eğitimi kapsamındaki uygulamalara bazı dönemlerde çok fazla önem verilirken, bazı dönemler önemini kaybetmiş gibi görünmektedir. 1990'lı yılların başından itibaren karakter eğitimi tekrar önem kazanarak, hem kamu hem de özel sektörden önemli ölçüde rağbet görmüştür. Bu konuda daha da ileri gidilerek Aspen Bildirisi, Karakter Eğitimi Manifestosu gibi ortak bir takım organizasyonlar, bildiriler düzenlenmiştir.³¹

Ülkemizde değerler eğitimi bu isimle ortaya çıkmasa da ahlak eğitimi, karakter eğitimi veya vatandaşlık eğitimi gibi kavramlar çerçevesinde, 1900'lerden itibaren birçok kuramsal ve uygulamaya yönelik çalışmaya konu olmuştur. Bireyin kendi duygu, inanç, öncelik ve değerlerinin farkında olmasını ve ahlaki gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan yaklaşımlar ise ilköğretim programlarında yeni yeni yer bulmaya başlamıştır.³²

Bu çerçevede, değerlerin öğretimi dünyanın her yerinde okul eğitiminin amaçları arasında bir şekilde bulunmaktadır. Günümüzde değerler eğitimi, programda yer alan derslerin içerisine yerleştirilen değerlerin aktarılması ile gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde 1739 sayılı *Millî Eğitim Temel Kanunu'na* göre Türk Millî Eğitiminin genel amaçları arasında yer alan 2. madde şöyledir:

Türk millî eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini; 1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliği'ne bağlı; Türk Milleti'nin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan;

³¹Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s.52

³²Oktay Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6, No 16, 2008, s.11

insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek; 2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek³³

Bu nedenle değerler eğitimi ilköğretim yıllarının ayrılmaz bir parçası durumundadır. Değerler ve değer eğitimi; ahlak eğitimi, irade eğitimi, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi gibi isimlerle öğretim programlarında bulunabileceği gibi okulun düzeni, kuralları, fiziksel ve psikolojik çevresi, okuldaki yönetici ve öğretmenlerin mesajları ile örtük program boyutunda da bulunabilir. Günümüzde değer eğitimi hem öğretim programları hem de örtük program kapsamına giren uygulamalar ile yapılmaktadır.³⁴Ülkemizde 2005 yılında başlayan *Yapılandırmacı Yaklaşımla* birlikte belirlenen değerler müfredata aktarılarak, öğrencilere sunulmaya başlanmıştır. Bununla beraber öğrencilere nasıl aktarılacağı konusunda da çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Ahlak eğitimi, karakter eğitimi önceleri değerler eğitiminin yerine kullanılırken, sonraları bu ifadelerin yerini daha genel bir ifade içeren değerler eğitimi almıştır. Anlam olarak birbirinden farklı olmakla beraber birbirlerinin yerine de kullanılmaktadırlar. Burada konumuz olan çocuk evlerinde verilen eğitim de, din eğitimi, dini danışmanlık adı altında yapılmasına karşılık aslında beklenen değerler eğitimidir ve bu yüzden değerler eğitimi ifadesini din eğitimi ifadesini de kapsayacak şekilde kullanacağız.³⁵

Değerler eğitimi kime ve neye göre yapılmalıdır? Hangi değerleri esas almalıyız soruları üzerinde durulması gereken önemli bir sorunu teşkil etmektedir. Antikçağdan günümüze dek gelen genelgörüşegöre, "değerler görelidir", yani aynı çağda toplumdan topluma ve aynı toplumda çağdan çağa değişebilir.

³³ Mehmet Z. Aydın, "Okulda Değerler Eğitimi", *Eğitime Bakış Dergisi*, s.16

³⁴ Oktay Akbaş, "*Değer...*", s.11

³⁵ Yusuf Keskin, "Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitiminin Yeri ve Önemi", *Eğitime Bakış Dergisi*, s.68

Sosyal hizmet uygulamalarının tamamında din ve dini içerikli hizmetler her ne kadar tartışma doğurmuş olsa da, iki yönlü düşünce de varlığını korumuştur. Ağır basan taraf olarak din ve maneviyatın sosyal hizmetlerde vazgeçilmez bir öge olduğunu E.R. Canda'nın sosyal hizmet uygulayıcıları, araştırmacıları ve eğitimcilerinden önde gelen bir grupla yaptığı çalışmalarından öğreniyoruz.³⁶ Tarihi bir olgu olarak sosyal hizmetlerin dinlerin rehberliğinde başladığı, dini kurumların faaliyetleriyle devam ettirildiği gerçeğine rağmen; günümüzde bu çerçevenin dışına çıkılarak farklı yaklaşımlarla beraber faaliyet alanları da çeşitlenmiştir. Sosyal hizmet mesleki olarak motivasyon gücünü, bu mesleği seçen kişinin dini, dünyevi değerlerinden almaktadır. Son dönemlerde dini, dünyevi değerlere referans olan inanışlar her ne kadar değişiklik göstermiş olsa da yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmada Canda, aralarında ateist, hümanist, Hıristiyan, Budist, Şamanist, Yahudi ve Müslümanların bulunduğu sosyal hizmet alanında çalışan on sekiz farklı inanca sahip bilim adamı ile gerçekleştirdiği çalışmasında ortak değer ve ilkeler belirlemiştir. Bunlar;

- a. insanın bizatihi değerli ve onurlu olduğu,
- b. her bireyin eşit ilgiyi hak ettiği,
- c. sosyal hizmet görevlilerinin mutlak surette sosyal adaleti gerçekleştirmeyi hedeflemesi gerektiği,
- d. insanlığın önce insana sonrasında tüm canlılara bakım vermekle sorumlu olduğu,
- e. kişinin karşısındakine öncelikle moral destek sağlaması gerektiği,
- f. bireysel kişisel değerlerinin mesleki değerlerinin önüne geçmemesi gerektiği,
- g. adil bir şekilde ihtiyacı olan her bireye hizmet verilmesi gerektiğidir.³⁷

Müslüman toplumlar ve İslam dini özelinde düşünecek olursak; kelime anlamı olarak iyilik, saflık, güvenlik, barış, huzur anlamlarına gelen İslam'ın hayat algısı bütün yaratılmışlara karşı onur, sevgi, merhamet, adalet ve iyilikseverlik gibi değerler üzerine bina edilmiştir.³⁸ Kendisi de yetim olan bu dinin peygamberi hayatı boyunca kimsesiz

³⁶ Abdülkadir Çekin, *Maneviyat, Manevi Bakım ve Sosyal Hizmet*, Etüt Yayınları, 1. Basım, Samsun 2014,s.20

³⁷ Abdülkadir Çekin, *Maneviyat...*,s.35-37

³⁸ Abdülkadir Çekin,*Maneviyat...*, s.54

çocuklara karşı yapılan muamelelere karşı çok hassas olmuş, bu konuda kendisini takip edenlere de sürekli uyarılarda bulunmuştur.

1.4. Din ve Değerler Eğitimi

Din ve değer kavramları arasındaki ilişkiyi incelerken bu iki kavramı birbirinden ayırmamızın çok da mümkün olmadığını görmekteyiz. Antikçağda bile din ve değerler konusu ontolojik yönden iyilik ve kötülük kavramları etrafında tartışılmış, Sokrates, Aristoteles ve Platon dinin bizatihi iyi olduğunu ve iyi kabul edildiğini belirtmişlerdir. Descartes Tanrının iyi ve güzel olanı istediğini, Leibniz kötü diye nitelenen olayların âlemdeki ezeli gerçekleri bilmemekten kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Müslümanların da hem kelam hem de fıkıh usulü açısından meseleyi, hüsün-kubuh adı altında tartıştıkları görülmektedir. Bundan dolayı İslam'da bireysel ve toplumsal hayata ait değerlerin aktarımı dini bir sorumluluk ve ibadet anlayışı içinde gerçekleştirilmiştir.³⁹Türkiye'de 2007 yılında yapılan Algılar Araştırmasında deneklere sorulan "davranışlarımıza yön veren temel ahlak kurallarını 100 puan içinde aşağıdaki kaynaklara dağıtın" sorusunda yüzde 47,3 le din birinci değer kaynağı olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁰

Din toplumumuzda halen en güçlü referans alanı olduğu için yapılan çalışmalarda gençlerimizin zihninde din ve değerlerin birbirinden ayrı olmadığını, birbirleriyle iç içe geçmiş bir vaziyette bulunduğunu görmekteyiz. Çocuk ve gençler toplumumuzda din üzerinden giderek sevgi, saygı, merhamet, fedakârlık gibi değerleri öğrenmektedirler. Hayati Hökelekli değerlere yönelimi moderniteyle ilişkilendirerek konuyu şöyle izah etmektedir: "Modern dünyada Batı tipi bir toplumsal yapı ve düzene sahip ülkelerde dinin toplumsal konumu az farkla da olsa birbirine benzemektedir. Aydınlanma hareketi ile başlayan süreç dünyevileşme ile son buldu ve dinin toplumdaki fonksiyonları etkisiz hale geldi. Daha önceleri toplumun bütününe hitap eden ortak ve birleştirici bir değer olarak din, modern toplumda gücünü ve etkinliğini yitirdi. Daha çok bireysel vicdanlarda ya da kendi içine kapalı dini cemaat ve gruplar içerisinde yaşatılan kişisel, özel, öznel bir yaşam alanı, bir tercih ve tutum konusu haline geldi."⁴¹ Buradan aydınlanma sonrası dinin

³⁹ Ahmet Onay, "Dinin Değer Oluşturma Öğretisi", *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı*, 2010, s. 32

⁴⁰ Ayşen Gürcan, "Aile...", s.207

⁴¹ Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.12

toplumdaki değer kaynağı olma fonksiyonunun zayıfladığını, bireysel dindarlığın artışına bağlı olarak değerlere yönelimin de arttığını anlamaktayız.

“Hayatta bir anlam ve amaç arayan genç için din, benlik kimliğini oluşturucu ve dünyayı anlama ihtiyacını tatmin ederek, zihinsel açıklık sağlayıcı rolü ile büyük öneme sahiptir. Geleneksel dini vecibelerini yerine getirmese bile, dünya görüşü, hayata bakışı itibariyle dini referanslardan yararlanan gençlerin sayısı az değildir. Din insanların açıkça sırf dinden bahsettikleri durumlarda etkili olmamakta tersine birçok toplumsal ahlaki, kültürel, siyasi konuların kavramlaştırılma ve açıklanmasında gizli bir şekilde rol oynamaktadır.”⁴² Yani gençlerimiz dini normalde referans olarak almasalar bile, aslında zihinsel kodlarında var olan bir dini değerler dizini hayatlarında etkili olabilmektedir. Yaşadığımız toplumda din, ahlaklı bir yaşam sürmek isteyenlerin vazgeçilmez ana kaynağıdır. Her ne kadar din salt bir ahlaki kurallar ve değerler bütününe indirgenemezse de, değerler her dinde önemli bir ağırlığa sahiptir.

Hiç kimse dünyaya dindar olarak gelmez ama inanmaya meyilli olarak gelir. İnsanın inanma ihtiyacı yaşadığı toplumun dini ve değerlerinden beslenir. On iki yaşına kadar telkin ve taklit yoluyla dini bir gelişim sürecinden geçen çocuklarda, dini Őuurun uyanışı, soyut düşünme evresinden sonra başlar. On dört on sekiz yaş aralığında yaşanan Őüphe ve çatışmalar on sekiz yirmi bir arası kendini dini inanç ve tutumlarda netleşmeye bırakır. Bu dönemlerde görülen duygusallık dini yaşayışı derinden etkilemektedir. Ergenlik döneminde dini meseleler hakkında derin düşünmeler ve tartışmalar görülmektedir. Bu yüzden çocuklarımızın doğru bilgiye ulaşması çok büyük önem arz etmektedir.⁴³

⁴²Hayati Hökekleli, *Gençlik...*, s.18

⁴³ Orhan Demir, *Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2004,s.48-51

İslam'ın değer oluşturma sürecini incelediğimizde üç husus dikkatimizi çekmektedir:

1. Temel insani değerleri ihlal eden davranışlar sert bir üslupla eleştirilmektedir.
2. Değerler Allah merkezli olarak adlandırılmaktadır.
3. Mal ve oğulları vardır diye yanlış ve olumsuz davranışlara boyun eğilmemesi gerektiği belirtilmektedir.

On üç yıllık Mekke döneminin tamamında iyilik, doğruluk, çalışma, helal kazanç, temizlik, insanlarla iyi geçinme, sabır, şükür, saygı gibi temel değerlerin yerleştirilme çabası açık bir şekilde görülmektedir. Hz. Peygamberin yüz binden fazla kişiye yaptığı veda hutbesinin içeriğine değerler açısından baktığımızda o dönemin vizyonunun kat kat ötesinde bir içerikle karşılaşmaktayız. Hz. Muhammed'in ölümünden önce yapmış olduğu tavsiyelerin tamamı temel insani değerlerin korunması ve yaşatılmasıyla ilgilidir. Bunlar arasında can, mal, namus, emanet ve kadın haklarının korunması, ırk ve renk üstünlüğünün reddi ve ceza sorumluluğunun kişiselliğini sayabiliriz.⁴⁴

1.5. Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Okul ve okul dışındaki günlük hayatın tamamını kapsayan değerler eğitimi, eğitim girişimlerinin en yalın hali olarak gözüktüğü de aslında insan varlığının en derin ve en temel meseleleriyle ilgilenmektedir. Bazı yönlerden ahlak felsefesinin ilgi alanı olurken, bazı yönlerden eğitim felsefesiyle ilgilenmektedir. Bu yüzden değerler eğitimi yaklaşımları, felsefi, eğitimi ilgilendiren ve pratik olmak üzere üç boyutu da kapsayan, çocuğun değerleri içselleştirmesini sağlamaya çalışan geniş yaklaşımlardır.⁴⁵

Değerler konusunda farklı birçok çalışma olsa da hepsinin amacı değerlerin gelecek nesillere nasıl ve hangi şekilde aktarılacağı sorusunun cevabını aramaktadır. Bu konuda çalışan uzmanlar amaç, yöntem, değer tanımı açısından farklı bir takım yöntemler

⁴⁴ Ahmet Onay, *Dinin...*, s.

⁴⁵ Barry Chazan, *Contemporary Approaches to Moral Education*, New York 1985, Teachers College Press, s.1

geliştirerek bu yaklaşımları detaylandırmışlardır. Bu yaklaşımların arkasında çeşitli düşünsel kabuller ve bilimsel bulgular vardır.

Değerlerin edindirilmesinde birçok yaklaşım varsa da genel kabul gören, tercih edilen yaklaşımları Halil Ekşi dört ayrı başlık altında ele almaktadır:

1. Değerleri telkin etmek/aşılama
2. Değerleri açıklama
3. Değer Analizi
4. Ahlaki ikilem yaklaşımı.⁴⁶

1.5.1. Değerleri Telkin Etmek:

Telkin yoluyla değerlerin kazandırılması yöntemi klasik olarak varlığını koruyan, yüzlerce yıldır insanlar tarafından sıkça kullanılan yaygın bir yöntemdir. Bu yöntemde değeri öğreten, kendi tecrübeleri sonucunda öğrendiği ve doğru olarak kabul ettiği değerleri, genç neslin zihninde ikame etmek için çaba gösterir. Eleştiriye ve sorgulamaya kapalı bu yöntemde genç nesillerden bu değerlerin dışında değerler edinmeleri istenmez. Bu yolla uygulanan eğitimde okuma metinleri, ahlaki öğretilere geniş yer veren ve çocukları teşvik eden hikâyeler, biyografiler ve videolar öğretim sürecinin bir parçasıdır. Telkin yoluyla eğitim davranışçı kuramın ilkeleriyle paralellik göstermektedir. Değerleri telkin etme yaklaşımı şu süreçlerden oluşmaktadır. Değerler kendi aralarında sınıflandırılarak telkin edilecek değer belirlenir. Değerin davranışlardaki belirtilerinin neler olacağı belirtilir. Uygun araçlarla değerlerin ve davranışlardaki yansımalarının çocuk tarafından anlaşılması sağlanmaya çalışılır. Ulaşılan sonuçlarla hedeflerin uyuşup uyuşmadığı değerlendirilir. Bu tür yöntemde yetişkin rehberin örnekliliği büyük önem arz etmektedir. Bu yaklaşıma yönelik yapılan araştırmalarda istenilen amaçlara ulaşmayı yeterince sağlayamadığı görülmüştür.⁴⁷

⁴⁶ Halil Ekşi Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s.15

⁴⁷ Halil Ekşi Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s.16/17

1.5.2. Değerleri Açıklama:

Değerleri bireysel farkındalık yoluyla öğretmeyi öne çıkaran bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda bireye telkin yapılmaz, onun yerine değer hakkında düşünmesi, açıklama yapması, tercih ettiği değeri belirginleştirmesi öğretilir. Bunu temin etmek için bireye kendi düşünce ve duygularını açıkça ifade etmesini sağlayan güvenli bir ortamın oluşturulması gerekmektedir. Bu yaklaşımda tercih edilen değerden ziyade tercih nedeni daha önemli hale gelmektedir. Ekşi'ye göre bireyler önlerindeki bütün seçeneklerle ve her seçeneğin sonucuyla yüzleştirilerek alternatifleri görmeleri sağlanır. Bunun sonucu olarak düşünmeye, düşündüklerini ifade etmeye teşvik edilir. Grubun diğer üyeleri tarafından da anlaşılıp onaylanması sağlanmaya çalışılır.⁴⁸ Böylece, bireylerin tercihlerine göre davranmaları, benzer her durumda da aynı şekilde tepki vermeleri için teşvik edilir.

1.5.3. Değer Analizi:

Telkin yönteminden farklı olarak, analitik ve rasyonel düşünmenin tercih edildiği bir yaklaşımdır. Bireye verilmek istenen değere hazır ve telkinle değil, bireyin rasyonel tercihiyle ulaşılması hedeflenir. Bunun için bireyin kendisi için en doğru ve makul kararı alabilmesini sağlayacak bilgi ve becerilerin kazandırılması daha önemli hale gelir. Bireyin doğal olarak zihinsel bir kapasiteye sahip olması öngörülür. Bu yaklaşımda ayrıca duygusallığın minimize edilmesi gerekir. Ekşi, bu yaklaşımı içeren süreçleri kısaca şöyle özetler: “sorun tanımlanarak değer sorununu anlaşılır kılmak için kanıtlar toplanır ve veriye ihtiyacımız var mı, elimizdeki kanıtlar sorunla ilgili doğru kanıtlar mı? sorularının cevapları aranır. Alternatifler nelerdir sorusunun cevabı, alternatif çözüm yolları ve bunlarla ilgili kanıtlar toplanır. İhtimal dâhilindeki her çözüm üzerinde düşünülür. Alternatif çözümlerden birisi seçilir ve bu seçim doğrultusunda hareket edilir”.⁴⁹

1.5.4. Ahlaki Muhakeme:

Ahlaki gelişim kuramcılarının öne çıkardığı bir yaklaşımdır. Lawrence Kohlberg'in ahlaki gelişim konusundaki çalışmalarının izini taşıyan bu yaklaşım, değerlerin oluşmasında zihinsel gelişim süreçlerinin önemli rol oynadığı, değer gelişiminin

⁴⁸Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s. 17/23

⁴⁹Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter...*, s.23/26

de zihinsel gelişime paralel ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. ; ahlaki değerler başkalarının telkiniyle değil kişinin bizzat kendi zihinsel gelişimine göre ilerleyen akıl yürütme süreçleri sonunda oluşmaktadır. Çocuklardan bu akıl yürütme süreçlerini daha etkili hale getirmek ve seviyelerini geliştirmek için içinde ikilem barındıran ahlaki tartışmaları çözüme kavuşturma işlevi beklenmektedir. Çocukların daha yüksek düzeyde akıl yürütmelerini sağlamak amacıyla karşılıklı soru cevap ile etkileşime girebilecekleri bir ortam sağlamak, tartışmanın yöneticisinin görevidir. Ahlaki muhakeme yaklaşımında çocuğun ahlak gelişimini desteklemede hayali oluşturulan dilemmalardansa, gerçek yaşamdan alınan gerçek problemlerle ilgili dilemmalar çocuğun perspektif almasını kolaylaştırarak ahlaki gelişimi hızlandırmaktadır.

1.6. Değerler Eğitiminde Eğiticinin Rolü

Çocuk evlerinde haftada bir gün din görevlisinin üç ders saati boyunca yapmakta olduğu dini rehberlik faaliyetlerinde eğiticinin rolü, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Din görevlisi olarak bu derslere talip olmak, özel bir eğitim almayı, özel yetenek ya da bilgi sahibi olmayı gerektiriyor mu?, kimler bu işi yapmalıdır?, gönüllülük tek başına yeterli midir?, normal bir din görevlisi de bu işi yapabilir mi? gibi soruları aklımıza getirmektedir.

Değerler eğitiminin başarısı, belli oranda bu faaliyeti gerçekleştirecek olan eğiticinin bilgi ve becerilerine dayanmaktadır. Bu bilgi ve beceriler öğrencinin kazanımlarını ve ahlaki gelişimini direk olarak etkileyecektir. Değerler konusunda çocukta farkındalık oluşturmak, bilgilerin davranışa dönüşmesinde yol gösterici olmak sorumluluğu eğiticiye aittir. Son yıllarda yapılan çalışmalar ile eğiticinin rolü klasik katı otoriter eğitici anlayışından, doğal otorite anlayışına doğru kaymıştır. Bu anlayış öğreticinin öğretici olmasından kaynaklanan, herhangi bir baskı unsuru içermeyen, öğrencilerle sorumluluk ve yetki paylaşan, onlara değer veren, her zaman onların yanında olduğunu hissettiren bir anlayış olmalıdır. Özellikle bu evlerde ortamın ev olmasından ve çocukların özel durumlarından kaynaklanan olumsuzlukları da eğitici kendi rolünü aşan bir çabayla göğüslemek durumundadır. Doğal otorite olmak; eğiticinin sürecin merkezinde olduğu, gücünü öğrencilerine sunduğu hizmetten aldığı ve öğrencilerinin ona güvendiği, insani meziyetlere sahip kişi olmaktır. İnsan merkezli eğitim anlayışını temel aldığımızda, eğiticiden beklenen özellikleri şöyle sıralayabiliriz: Öğrenciye olumlu yaklaşarak işbirliği

yapabilir. Benmerkezcilikten uzak durup ortak hedeflerle grup bilinci oluşturabilir. Öğrencinin sanat, edebiyat, spor gibi yeteneklerini fark etmesine yardımcı olup, geliştirmesi için teşvik edebilir. Kararlı, metanet sahibi, mütevazıdır. Ahlaki standartları yüksek, yaşam boyu öğrenme ilkesine sahiptir. Hepsinden daha önemlisi ve öğreticiyi kalıcı başarıya götürecektir şey eğiticinin adanmış ruha sahip olmasıdır.

2. 11/14 YAŞ ARASI ÇOCUKLARDA GELİŞİM

Çalışmamızın muhatabı, erken ergenlik-erinlik dönemini yaşayan devlet korumasındaki çocuklar olduğu için genel olarak bu dönemin özelliklerini anlamaya çalışmamız gerekmektedir. Bu dönem gelişim özellikleri itibariyle diğer dönemlerden ayrılan, görev ve sorumlulukların üstlenildiği, olgunlaşma sürecinin yaşandığı, dini açıdan mükellefiyetin başladığı insan hayatının en önemli gelişim dönemlerinden biri olan gençlik çağının girişidir.⁵⁰

Doğumdan ergenlik yaşlarına kadar geçen çocukluk yıllarında çocuk en yakınlarındakinin yardımına en fazla ihtiyaç duyduğu dönemdedir. Etrafındaki kişilerle geliştirdiği ilişki en temel gereksinimi olan güven ve bütünlük hissini verebilmelidir. Ergenliğe girişte başlayan zihinsel, duygusal ve bedensel değişimler çocukta sarsıcı etkiler yapar. Çocukluktan yetişkinliğe geçişte ara dönem olan ergenliğin özellikleri eğitici tarafından çok iyi bilinmelidir ki; verilecek din ve değerler eğitimi amacına ulaşabilsin. İstenen verimin alınabilmesi, verilecek eğitimin başarıya ulaşabilmesi muhatabımızı gelişim özellikleriyle beraber ne kadar iyi tanıdığımızla orantılı olmaktadır. Ergenle iletişimde iyi bir rehber olabilmek için dikkat edilmesi gereken diğer bir durum da, ergenin hayatının ilk on yılında, yakın çevresinde geliştirdiği ilişkilerinin dinamiklerinin bilinmesidir.

Ergen sözcüğü; Latince “büyümek, olgunlaşmak” anlamına gelen “adolescere” fiilinin, sıfat fiili olan “adolescens” den alınmıştır. Bu fiil “esco” ekiyle bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir. Bundan dolayı ergenlik “bireyde gözlenebilen sürekli ve süratli

⁵⁰ Turgay Gündüz, *Gençlik Dönemi Din Eğitimi, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*(içinde), Editör: Mustafa Köylü, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.65

bir gelişim devresi” olarak tanımlanabilir.⁵¹ Hemen olup biten bir durum değil, başı ve sonu herkeste farklılık gösterebilen aşamalı bir süreçtir. Erken yetişkinlik dönemi hızlı kemik gelişimi ve cinsel olgunlaşmanın yaşandığı dönemdir. Fakat ergenlik dönemini sadece cinsel gelişimin yaşandığı bir dönem olarak görmemek gerekmektedir. Çocuk fiziksel olarak büyüdükçe zihinsel olarak da gelişir. Düşünceleri geliştikçe de dünyasında olan biten şeyleri anlamlandırmaya ve yorumlamaya başlar. Bir başka deyişle, ergenlik fiziksel değişimle başlar, bedensel, zihinsel, ruhsal gelişimle son bulur. Cinsel gelişimle beraber zihinsel ve sosyal gelişimde, ergenlik dönemini hayatın sonraki dönemleri üzerinde etkisi olacak bir dönem haline getirmektedir. Ortalama olarak 12-20 yaş arası için kullanılan ergenlik, kendi içinde de ön ergenlik ve son ergenlik diye ikiye ayrılabilir.⁵² Bizim çalışma konumuz olan çocuklar erken ergenlik dönemine denk geldiği için bu dönemi anlamaya çalışacağız. Bu dönemin içinde yer alan, cinsel organların olgunlaştıkları sırada kısa süren fiziksel değişiklikleri içeren, ayrı bir dönem olan erinlik (bülüğ) döneminden de bahsetmemiz gerekmektedir. Ergenlik döneminin bir bölümünü oluşturan bu evre genel olarak kızlarda 6 ay civarında, erkeklerde 2 yıldan biraz fazla sürebilmektedir. Erinlik, cinsel organlardaki gelişim, üremeye ilgili direkt ya da dolaylı olarak tüylerin gelişimi, göğüs ve kalçanın oluşumu gibi cinsel özelliklerin ortaya çıkmasıdır.⁵³

Ergenle iletişimde iyi bir rehber olabilmek için dikkat edilmesi gereken önemli bir durum da, ergenin hayatının ilk on yılında, yakın çevresinde geliştirdiği ilişkilerinin dinamiklerinin bilinmesidir.⁵⁴

Ergenlik konusuyla ilgili olarak çalışan uzmanların geliştirdiği ergenlik tanımlarına göre;

”ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı, çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemidir.”⁵⁵

⁵¹ Naci Kula, *Gençlik Döneminde Kimlik ve Din, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi (içinde)*, Editör: Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 32

⁵² Naci Kula, *Gençlik...*, s.32

⁵³ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 1998, s.278

⁵⁴ George H. Orwin, *Ergenlik*, HYB Yayıncılık, 1997, s.xi

⁵⁵ Haluk Yavuzer, *Çocuk...*, s.278

Ergenlik dönemi neredeyse bütün kültürlerde benzerlerine rastlanan, evrensel bir olgu olarak da tanımlayabileceğimiz, tabiatı itibariyle sorunlu bir hayat dönemi olarak kabul edilir.⁵⁶Bununla beraber tarihsel olarak son yüzyıla kadar ergenlik döneminin ilkel tarımsal ve kentsel kültürlerde gençlerin katkısına duyulan acil ihtiyaçtan dolayı çok kısa sürdüğünü söyleyebiliriz. Gençler hiç ara vermeden çocukluktan yetişkinlik sorumluluklarına geçmişlerdir. Ekonomik ve sosyal baskılardan dolayı yetişkinlik sorumluluk yaşı oldukça aşağıdadır. Günümüzde ise gençlik döneminde yaşanan sorunların büyük çoğunluğu modern çağın toplum ve kültür yapısının kaynaklık ettiği sorunlardır.

Ergenlik dönemi son yüzyılda G. StanleyHall tarafından üzerinde araştırmalar yapılan bir bilim alanı olarak tarihe geçmiştir.⁵⁷

Ergenlik; bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçişinden dolayı diğer gelişim dönemlerinden farklı bir dönemdir. Gencin kendini, hayatı ve toplumu sorgulayarak eskisinden farklı bir şekilde dünyayı algılamaya başladığı bu dönemde en önemli sorunlarından birisi, kendini tanıma ve tanımlamada çektiği sıkıntıdır.⁵⁸

Hayatın ilk anından itibaren yetişkinliğe kadar bireydeki devamlılık ve değişimleri etkileyen etkenleri belirleyip anlamaya çalışan çocuk gelişimi; psikoloji, sosyoloji antropoloji, biyoloji ve neurobilim gibi farklı alanlardan binlerce araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bütün bu alanlardan araştırmacıların yaptığı çalışmaların neticesinde, bunları daha düzenli ve kullanışlı hale getirmek için çocuk gelişimi üç genel alana ayrılmaktadır. Bilim olarak incelenirken bir ayrıştırma söz konusu olsa da aslında bu üç alan birbirinden ayrılmaz şekilde iç içe geçerek bir canlının hayatını oluşturmaktadır. **1. Fiziksel Gelişim:** Beden ölçülerinde, oranlarında, görünümünde, beden sisteminin işleyişinde, algısal ve motor kapasitelerde ve beden sağlığında gelişim **2. Zihinsel Gelişim:** Dikkat, bellek, akademik ve günlük yaşam bilgileri, problem çözme, hayal gücü, yaratıcılık ve dil de içinde olmak üzere zihinsel becerilerde değişim **3. Duygusal ve Sosyal Gelişim:** Duygusal

⁵⁶ Hayati Hökelekli, *Gençlik...*,s.11

⁵⁷James F. Adams,*Ergenliği Anlamak*, İmge Kitabevi, 1995,s.14

⁵⁸ Hayati Hökelekli, *Gençlik...*,s.31

iletişim, öz anlayış, diğer insanlara ait bilgiler, kişilerarası beceriler, arkadaşlıklar, yakın ilişkiler, ahlaki akıl yürütme ve davranışlarda değişim.⁵⁹

Burada yaptığımız girişten sonra, konumuz olan değerler eğitimi uygulaması yapacağımız muhataplarımız 11-14 yaş arası, ikinci dört dediğimiz ilköğretim dönemini yaşayan çocuklarımız olduğu için bu yaş grubu çocuklarının fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişim dönemlerine ayrıntılı olarak bakmak durumundayız. Gelişim dönemlerini ayrı başlıklar halinde inceleyeceğimiz halde çocuğa bütüncül bir bakış açısıyla bakmamız, onu bütün yönleriyle bir birey olarak görmemiz gerekmektedir.

Çocuğun bu yaş dönemi özelliklerini bilmenin eğitimci açısından birçok faydaları arasında; çocuklardan beklentilerimizi gerçekçi düzeyde tutmak, aynı yaş grubundaki çocuklar arasında bireysel farklılıklar olabileceğinin farkında olmak, bize tuhaf ya da ilginç gelebilecek kriz durumlarına soğukkanlı bir şekilde müdahale edebilmek gibi birkaçını belirtmemiz gerekmektedir. Eğitici ile eğitilen arasındaki ilişkinin kalitesi, eğiticinin pedagojik donanımına bağlıdır. Bu ilişki eğitimden alınmak istenen sonuçları da etkilemektedir. Her gelişim döneminin kendine ait ihtiyaçları bilindiğinde, çocuk açısından bu gelişim dönemindeki ihtiyaçlarının karşılanması da sağlanacaktır.⁶⁰

İnsanın nasıl büyüyüp geliştiğini, hangi aşamalardan ne şekilde geçtiğini anlamamıza yardımcı olan gelişimle ilgili bazı kavramları kısaca hatırlamamız gerekmektedir. Bedende gerçekleşen fiziksel değişiklikleri, yapısal artışı anlatan kavram *büyümedir*. *Gelişim* ise; canlının bütün yaşamı boyunca geçirdiği değişiklikleri kapsayan, niceliğin yanında niteliği de içeren, düzenli, uyumlu ve sürekli bir ilerlemeyi ifade eden kavramdır. *Olgunlaşmak* endiliğinden meydana gelen, kişinin doğuştan getirdiği potansiyelinin zaman içinde ortaya çıkmasını ifade eden bir kavramdır. Sonucunda mutlaka bir davranış değişikliği meydana gelen, bir yaşantı ürünü ve kalıcı olan *öğrenme* ise insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerdendir. Olgunlaşma ve öğrenme aşamalarından sonra kişinin belli davranışları yapabilecek düzeye gelmesi *hazır bulunuşluk* durumudur. Son olarak bahsetmemiz gereken kavram; insanlığın başından beri

⁵⁹ Laura E. Berk, *Çocuk Gelişimi*, İmge Kitabevi (Yayına Hazırlayan: Bekir Onur-Çev.: Ali Dönmez) 2013, s.34

⁶⁰ Hatice Yalçın, *Çocuk Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2012, s.14

bütün toplumlarda var olan, uygarlık düzeyi ne olursa olsun sürekliliğini koruyan, öğrenmenin olduğu ve insan davranışını değiştirmeye yönelik olan *eğitimidir*.⁶¹

Her çocuk benzersiz olduğu ve gelişme de her çocukta aynı seyri izlemediği halde MiaKellmerPringle bütün dönemler için dört önemli gelişimsel ihtiyaç tanımlamıştır. Doğumdan yetişkinliğe kadar bütün dönemler için geçerli olan bu ortak ihtiyaçlar; sevgi ve güvenlik ihtiyacı, yeni deneyimler yaşama ihtiyacı, övgü ve onay ihtiyacı, sorumluluk ihtiyacıdır.⁶²

Çocuk gelişimiyle ilgili çalışan bilim adamlarının bu konuyu anlamak ve analiz etmek üzere geliştirdiği temel teorilerden doğa-çevre tartışması, biyolojik teoriler, psikanalitikteoriler, davranışçı teoriler, yapılandırmacı teorileri de zikretmek durumundayız.⁶³Bütün teoriler hem doğaya hem de yetiştirmeye önem verseler de temel aldıkları vurgu bakımından farklıdır. Çocuk gelişimi teorileri Batılı kültürel değerler ve çocuklar hakkındaki yüzyıllar süren düşüncelerin, çabaların, bilimsel ilerlemenin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır.

Çalışmamızın konusu olan 11-14 yaş aralığı çocuklarının bu dönemi çocuk gelişimi literatüründe erken ergenlik-erinlik olarak kategorize edilmiştir. Orta ve geç çocukluk dönemlerinden sonra girilen ergenlik döneminde daha hızlı bir değişim/gelişim söz konusudur. Toplumun ekonomik koşullarıyla bağlantılı olarak sağlık ve beslenmenin ergenliğe giriş yaşını önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir. Genel olarak kızların ergenliğe erkeklerden iki yıl önce girdikleri de gözlemlenmektedir.⁶⁴

2.1. 11-14 Yaş Arası Çocuklarda Fiziksel Gelişim

Fiziksel olarak ergenlik, çocukluğun cinsel olgunlaşmamışlığından, yetişkinliğin cinsel olgunluğuna geçiş dönemidir.⁶⁵ Büyümenin bebeklikten sonra en fazla olduğu dönem olan ergenliğe giriş; kızlarda ay halinin başlaması, erkeklerde ise ilk gece boşalmasının yaşanması olarak kabul edilir. Hormonlar tarafından kontrol edilen bu

⁶¹ Neriman Aral, Gülen Baran,Şenay Bulut, Serap Çimen, *Çocuk Gelişimi 1*, Yapa Yayın Pazarlama, 2001, s. 16-22

⁶²CarolynMeggitt, *Çocuk Gelişimini Anlamak*, çev. Evin Kantemir, Optimist Yayın Dağıtım, 2012, s.31-34

⁶³CarolynMeggitt, *Çocuk...*, s.207-244

⁶⁴ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 16.basım, İstanbul 1998,s.277

⁶⁵James F. Adams,*Ergenliği Anlamak*, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara 1995,s.105

dönemde, çeşitli fiziksel değişiklikler yaşanması normaldir. Cinsel açıdan olgunlaşma, bedensel değişimler, boy atarak büyüme gibi oluşumlar beyinde hipofiz bezinin büyüme hormonu salgılamasıyla gerçekleşir. Kızlar ergenliğe erkeklerden önce girmekte, fakat erkekler ergenlik döneminin sonlarına doğru kızları yakalayarak geçmektedirler. Bedenin yapısı ve oranlarındaki önemli değişiklikler, ergenlik dönemindeki fiziksel büyümenin karakteristiğidir. Ortalama bir çocuk yetişkinlik ağırlığının yüzde ellisini on yaşına kadar tamamlar, fakat beynin gelişiminin yüzde doksan beşi tamamlanmıştır. Bu dönemin başlarında yemek yeme ve uyku isteğinin artması görülmektedir. Ergenlikteki fiziksel gelişmeleri sıralayacak olursak; aileden alınan genler, beynin gelişimi, boyun ve kolların uzaması, göğüslerin, testislerin büyümesi, cinsel bölgelerde kıllanma, bedensel büyüme, adet kanaması, ses değişimi, sivilcelere yol açan hormonlarda artış gibi başlıkları sayabiliriz. Kişiler arasındaki kalıtsal ve çevresel faktörlerden dolayı bu değişikliklerin ortaya çıkma zamanı değişebilir. Ergen üzerinde kalıcı bir sorun yaşanmaması, bu dönemi daha kolay ve uyumlu atlatabilmek için çocuk bu tür fiziksel değişimler konusunda önceden bilgilendirilmeli ve hazırlanmalıdır.⁶⁶Bu dönemde beden imgesi çocuk için çok büyük bir önem taşır. Boyunun istediğinden uzun ya da kısa olması, yüzündeki sivilceler, dişlerinin düzgün olmaması, gözlük, burun biçimi gibi durumlar ergen çocukta kaygı, endişe ve huzursuzluk kaynağı olabilmektedir.⁶⁷

Fiziksel gelişim tüm gelişim alanlarının kaynağı olduğu için buradaki bir olumsuzluk çocuğun psikolojisini etkileyebileceği gibi sosyalleşmesini de etkileyebilir. Ergenlik dönemini yaşayan çocukların kendi bedenleri ve fiziksel gelişimleriyle ilgili kaygı ve endişeleri yetişkinler özellikle de eğitimciler tarafından anlaşılmalı, önemsenmelidir.

2.2. 11-14 Yaş Arası Çocuklarda Zihinsel Gelişim

Beilin'e göre; Piaget'in gelişim psikolojisine etkileri, Shakespeare'in İngiliz Edebiyatına ya da Aristo'nun felsefeye katkılarıyla karşılaştırılabilecek kadar etkilidir. Zihinsel gelişim dediğimiz zaman genellikle akla Piaget'in bu alana yaptığı katkılar geldiği için, "ergenler nasıl düşünür?" sorusuna da Piaget'in açıklamalarıyla cevap vermek durumundayız. Piaget bilişsel gelişimi evrelere ayırarak; bireyin bilişsel gelişiminin kademe kademe olduğunu belirtir. Davranışlarımızın şema adını verdiği bilişsel yapılar

⁶⁶ Serdar Erkan, *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Akademi, 2011, s.57

⁶⁷ Hatice Yalçın, *Çocuk Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, 2010, s.65

tarafından yönlendirildiğini ve bireyin çevresini tanımak için bu yapıları geliştirdiğini, her bireyin de kendine özgü bilişsel yapılarının olduğuna inanmaktadır. Bireyin geliştirdiği bu şemalar aracılığıyla çevreye uyum sağlamasını Piaget “*dengeleme*” olarak isimlendirmektedir.⁶⁸ Piaget bebeklerin doğarken refleksif davranışlarla doğduğunu, zamanla çevresiyle etkileşimi sonucu edindiği tecrübelerle çevresine uyum sağladığını ve böylelikle de bu reflekslerin yerini çok kısa bir süre sonra yapılandırılmış şemaların aldığını öne sürer. Çevreye uyumun bu iki yönünü özümleme ve düzenleme olarak isimlendirir. *Özümleme*; bireyin çevresinde yaşananlara kendisinde var olan bilişsel yapıları kullanarak tepki vermesidir. *Düzenleme*; çevredeki yeni durumlara göre var olan şemaları yeniden şekillendirme sürecidir.⁶⁹ Piaget’ye göre zihinsel gelişimin son basamağı olan soyut düşünebilme yeteneği 11 yaş civarında başlar. “Çocukta düşüncenin formelleşmeler düzeyine ulaşmış olmasının göstergesi, çok sayıda probleme çözüm getirebilmesidir.”⁷⁰

Piaget zihni gelişiminin merhaleler halinde olduğunu söylerken bunu şu şekilde anlamamız gerekmektedir. Her yeni merhale bir önceki merhalenin devamı olmakla birlikte onun yerine geçmez, her merhale eskisi ile yenisinin beraberliğinden oluşan yeni bir merhale olarak devam eder. Bilinmesi gereken bir diğer önemli özellik ise, biyolojik olgunlaşmayla beraber sosyal tecrübeyi de içeren her merhale, her şahıs ve kültür için aynıdır. Yani her birey zaman bakımından bazı farklılıklar gösterse de aynı sıra ile aynı merhalelerden geçmektedir.⁷¹

Piaget’nin zihinsel gelişim aşamalarında ergen zihni bu döneme denk gelmektedir. Bu bilimsel altyapının ışığında ergen zihnini anlamaya çalışırsak; ergen zihni ihtimalleri değerlendirip, sebep sonuç ilişkisini kurabilse de zihinsel gelişim henüz tam olgunlaşmadığı için çocukça ve yetişkince düşünceler arasında gider gelir. Soyut işlemler dönemindeki zihin çocuk zihninden daha soyuttur. Bu düşünce döneminin karakteristiklerine baktığımızda; konuşma becerileri gösterebilir. Mantıksal çıkarım yapabilir. Sınıflandırma becerileri gelişmiştir. Sebep sonuç ilişkisini kurabilir. Kendi

⁶⁸ Hatice Yalçın, *Çocuk...*,s.117

⁶⁹ Hatice Yalçın, *Çocuk...*, s.117

⁷⁰ Haluk Yavuzer, *Çocuk...*, s.283

⁷¹ Erol Güngör, *Değerler...*,s.45

görüşlerini haklı çıkarabilecek düşünce kurallarını ve mantık yollarını bulmaya başlarlar. Geçmişte öğrendiklerini değerlendirip gelecek için plan yapabilir.

Özellikle din ve ahlak gelişimi açısından on iki yaş civarında çocuklar dini anlamaya ve ilgi göstermeye başlar. Buluş ile başlayan bu dönemde kavrama gücü bakımından asgari özelliklere ulaşan çocuğun bu yaşları psikolojide dini uyanış ya da dini gelişim çağı olarak adlandırılır. Bu yüzden entelektüel ve ahlaki meseleler ergenlerin ilgi ve merak alanları arasında ilk sıralarda yer almaktadır.⁷² Bu durum değerlendirilebilirse yetişkinlere ve eğitimcilere yararlanabilecekleri altın bir fırsat sunmaktadır.

“Birçok açıdan düşünebilme ergene yeni bir düşünce esnekliği sağlar. Çocuğun eylem çerçevesinde sınırlı olmasına karşılık, ergen zihninde birçok seçeneği gözden geçirip inceleyebilir, kuramlar biçimlendirebilir ve düşsel dünyaları kavrayabilir. Gerçek ya da olası sosyal sistemlerin çeşitliliği konusuna ilgisinin artması sonucu, genç kendi standartlarına eleştirci bir tavır takınır, böylece kendisine ve üyesi olduğu çeşitli grupların görüşlerine tarafsız bir gözle bakmaya başlar. Toplumun gelenek ve göreneklerine, kurallarına karşı tutumu değişir. Bunların değişmez olduklarını düşünen çocuğun tersine, genç bunların yetişkinler tarafından kararlaştırıldıklarını ve değişik gruplara göre farklılıklar gösterebileceğini kavrar.”⁷³

Zihnin normal şekilde gelişip olgunlaşması hem beynin gelişimine, hem de çevre faktörüne bağlıdır. Çocuğun bulunduğu sosyal çevre ve kültür de bu gelişimin sağlıklı olmasının sorumlularındandır.

2.3. 11-14 Yaş Arası Çocuklarda Duygusal Gelişim

Ergenlik belirtilerinin ilk ortaya çıkmaya başladığı dönemler olan bu yaşlarda çocuğun duygusal durumunu tek kelimeyle özetlemek gerekirse “sıkıntılıdır”. Olumsuz davranışların yoğun olduğu bir dönemdir. Huzursuzluk, karşı olma, dengesizlik, ürkeklik hali egemendir. Ergenlik konularındaki çalışmalarıyla tanınan StanleyHall’e göre, bu evrede çocuk tamamen yeni bir kişiliğe bürünerek, duygusal, dengesiz ve önseziden

⁷²Turgay Gündüz, *Gençlik Dönemi Din Eğitimi, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi(içinde)*, Editör: Mustafa Köylü, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s.66

⁷³Haluk Yavuzer, *Çocuk...*,s.283

yoksun bir bireydir.⁷⁴ Bocalamalar, çelişkiler içinde olan ergenlik dönemindeki gencin bu durumunun haklı sebepleri arasında; hızlı büyümeyle gelen cinsel uyanış gibi fiziksel değişikliklerle başa çıkabilme gücü bulamamasını sayabiliriz. Hızlı bedensel büyümeye geride kalan ruhsal olgunlaşma ayak uyduramamaktadır. Tepkilerindeki iniş çıkışlar, duygularındaki dengesizlik, davranışlarındaki tutarsızlıklar bu uyum çabasıyla açıklanmaktadır. Davranışlarının genel bir karakteristiğini yapmamız gerekirse; duyguları inişli ve çıkışlıdır, çok çabuk sevinebildiği gibi çok çabuk üzülebilir. Tepkileri önceden kestirilemediği gibi, anne ve babaya sürekli tepki göstererek, kendisine tanınan hakları yetersiz bulur. Anne babasını sürekli olarak eleştirmekten, onların hatalarını ve tutarsızlıklarını yüzlerine vurmaktan kaçınmaz. Çabuk sinirlenerek her şeyi sorun yapar. İlgileri değişmiş, gürültülü müzik, süse ve giyime düşkünlük, kendisiyle eskisinden daha çok ilgilenerek ayna karşısında daha fazla zaman geçirme gibi alışkanlıklar kazanmıştır. Kendi mahremiyetine özen göstererek odasına kapanır, kapısını kilitler, kendisiyle daha fazla baş başa kalarak şiir, hikâye, günlük yazma girişimlerinde bulunur. Ve bunları herkesten saklayarak kendisinden habersiz okunmasına aşırı tepki gösterir. Kulaktan dolma oradan buradan duyduğu fikirlerle, tartışmaya girebilir. İlerideki yetişkinlik yıllarına bilinçli ya da bilinçsizce kendini hazırlamaya çalışan gencin yeni arayışlar içinde olduğu bu çağda “ben kimim, neyim, ne olacağım?” sorularını kendisine sorar. Bu çağ evden koparak çevreye yönelme, topluma karışma çağıdır. Arkadaş grubuna ve bu grubun içindeki dayanışmaya önem verir. Bu dönemdeki grup psikolojisi o kadar baskındır ki; grubun içerisindeki yerini koruyabilmek için kendine aykırı davranışları bile yapabilir.⁷⁵

Davranışlarında yetişkinlerin anlamadığı bir tutarsızlık olan ergenler, ana babalarının ya da bu konumda olan yetişkinlerin bilgeliğini sorgulamaya, kendileri için düşünmeye başlarlar. Ebeveynlerinin dünyanın temel sorunlarıyla ilgilenmediklerini düşünürler. Kendilerine doğru olduğu öğretilenlerle, insanların gerçek davranışları arasındaki farkları fark ederek, yüksek umut ve idealizm içinde yaşarken, başkalarının kendi coşku ve ideallerini paylaşmadıklarını düşünürler.⁷⁶

⁷⁴ Haluk Yavuzer, *Çocuk...*,s.284

⁷⁵ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, 6. Baskı, Ankara 1982, s.277-281

⁷⁶ James F. Adams, *Ergenliği...*,s.27

Ergenlik dönemindeki genç, bir yandan ana babasının etkisinden kurtulmaya çalışırken, diğer yandan kendisine hayranlık duyacağı yeni rol modeller seçme arayışındadır. Bu bir öğretmen, bir sanatçı, bir siyasetçi gibi başarılı ve örnek alınabilecek bir insandır. Kendi kimliğine yeni bir şeyler katma arayışından kaynaklanan bu çabayı yetişkinlerin takdir etmesi ve yönlendirmesi gerekmektedir.⁷⁷

Ergenlik dönemindeki çocukla ilgili, ergende normal davranış ve akıl sağlığını nelerin oluşturduğu üzerinde araştırmalar yapan Offer ve arkadaşları, olgunlaşırken her ergeni tek tek anlamının çok önemli olduğunu vurgulamışlardır.⁷⁸

Bu dönemde kendisiyle ve çevresiyle sürekli bir çatışma içinde bulunan ergenin bu durumu psikolojik açıdan gayet normal olup, ailenin ya da içinde bulunulan ortamdaki kişilerin bu özellikleri bilerek, gence çatışmayı artırıcı şekilde değil daha yumuşak, anlayışlı ve sevecen yaklaşması gerekmektedir. Gencin etrafındaki kişilerin bu dönemi daha az sorunla atlatabilmesi için bu dönemin duygusal gelişim özelliklerini bilerek gence yardım etmeleri gereklidir. Yaşadığı ortamda eğer çatışma fazla ise bu çocuğu sokağa ve zararlı yönelimlere itebilir.

Birçok araştırmacı ergenlik döneminde duyguların şiddet kazandığı ve çocuğun aşırı duygusallaştığı konusunda birleşmektedirler. Duyguların şiddetlenmesi sonucu ilişkilerine de gerginlik hâkim olur. Çocuğun arzularının önündeki bütün engeller çocukta düş kırıklığı yaşanmasına neden olur.

Ergenlerin kendileriyle ilgili kaygıları da yüksek düzeydedir. Akran grupları içerisindeki hemcinsleri ve karşı cinsleri tarafından kabul görme isteği sözlü çatışmalara ve büyüklük için rol denemelerine sebep olur.⁷⁹

“Havighurst gelişen gencin bir sonraki gelişim düzeyine erişebilmesi için, büyümesinin değişik evrelerinde başarması gereken görevleri tanımlayarak *gelişim görevleri* terimini oluşturmuştur. Bir gelişim görevi bireyin yaşamının belirli bir döneminde ortaya çıkan bir durum olmakta ve o görevin başarılı bir şekilde tamamlanması bireyi daha ileri bir düzeyde bir büyümeye ve daha sonraki görevlerde olası başarıya

⁷⁷Atalay Yörükoğlu, *Çocuk...*, s.282

⁷⁸ George H. Orwin, *Ergenlik...*,s.80

⁷⁹James F. Adams,*Ergenliği...*,s.29

atlatmaktadır. Belirli bir büyüme evresiyle ilişkili görevleri başarmadaki başarısızlık toplum tarafından onaylanmamaya ve daha sonrası görevleri başarmada zorluğa yol açabilmektedir. Ergen bir erkeği ve kızı bekleyen temel gelişim görevleri şunlardır:

- Her iki cinsten yaşlılarıyla yeni ve daha olgun ilişkilerde başarılı olmak
- Erkek ve kadın toplumsal rolünü başarmak
- Fiziksel görünüşünü kabul etmek ve bedenini etkili bir şekilde kullanmak
- Ana babadan ve diğer yetişkinlerden duygusal bağımsızlığını kazanmak
- Ekonomik bağımsızlık güvencesini kazanmak
- Bir meslek seçmek ve ona hazırlanmak
- Evlilik ve aile yaşamı için hazırlanmak
- Yurttaşlık yeterliliği için gerekli zihinsel becerileri ve kavramları geliştirmek
- Toplumsal olarak sorumlu davranışı istemek ve yerine getirmek
- Davranışa rehber olarak bir değerler takımı ve bir etik sistem oluşturmak.”⁸⁰

Bu gelişim görevleri yetişkinliğin şartları gibi gözüke de, birçok insan bu özellikleri ya tam kazanamamakta ya da bir evrede takılıp kalmaktadır. Bütün hayatını ergen olarak kalıp bu şekilde geçirmek olası bir durumdur.

“Erken ergenlikte ergen benmerkezciliği olarak adlandırılan bir olgu vardır. Piaget’ye göre; “sanki dünyanın bu gerçekler sistemi yerine ideal bir düzene dönüşmesi gerekiyormuş... Sanki birey bu evreni yeniden yaratacak ve onun bir parçası olacak kadar kuvvetliymiş gibi düşüncenin her şeyi yapabilme gücü” ile karakterize edilmiştir.”⁸¹ “Genç çocuk insanlığın kurtuluşu için önemli bir role kendini tüm alçakgönüllülüğü ile verir ve böyle bir kavrama bağlı olarak kendi yaşam planını örgütler.”⁸²

⁸⁰James F. Adams,*Ergenliği...*,s.115

⁸¹ James F. Adams, *Ergenliği...*,s.240

⁸²Jean Piaget,*Çocukta Zihinsel Gelişim*, Cem Yayınevi, 2.basım,2004,s.92

2.4.Kurum Bakımında Yetişen Çocukların Özellikleri

Buraya kadar incelediğimiz erinlik/ergenlik dönemi fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişim konusu için, aile içerisinde normal şartlarda yetişen çocuklarla ilgili çalışmalardan yararlandığımızı belirtmiştik. Devlet koruması altında yetişen çocukların bu çocuklardan farklılıklarını ve benzerliklerini ele alan çalışmaları incelediğimizde ulaştığımız sonuçlarda önem arz etmektedir. Yalnız çocuk evleri modeli henüz yeni sayılabilecek bir model olduğu için bu konuda yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Genellikle şimdiye kadar yapılan çalışmalar çocuk evlerini temel alarak değil de, yetiştirme yurtlarını temel alarak yapılan çalışmalardır. Bizim burada kurum bakımında yetişen çocukların özelliklerini anlamaya çalışırken yararlandığımız çalışmalarda bu şekildedir. Aile bir çocuğun gelişiminin her safhası ve her alanı için en önemli paya sahip olsa da, her çocuk bu kadar şanslı olmayabilmektedir.

“Aile ortamı dışında, sosyal hizmet kuruluşlarında gelişimini sürdüren çocukların yetişme ortamlarının toplu bakım sağlayan kuruluşlar olması nedeniyle bireysel gelişimleri daha farklı olmaktadır. Kurum bakımında kalan korunmaya muhtaç çocukların aile ortamında yetişen çocuklardan daha düşük benlik saygısı geliştirdikleri; buna bağlı olarak daha yüksek sürekli kaygı ve depresyon düzeyi geliştirdikleri görülmektedir.”⁸³

Kurum bakımındaki olumsuzluklar çocukların normal gelişim seyrini güçleştirdiği gibi, bazen uyumsuz davranışların ortaya çıkmasına da sebep olabilmektedir. “Yapılan araştırmalar kurumdaki çocukların fiziksel gelişimleri, soyut düşünme yetenekleri, akademik ve dil gelişimleri, uyum düzeylerinin; aileleri yanında yaşayanlara göre daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuklar, duygusal yoksunluk ile birlikte saldırganlık ve nörotik eğilimler göstermektedir. Normal bir çocuk grubuna oranla kaygı, huzursuzluk, saldırganlık ve eğitimsel gerilik kurum bakımında olan çocuklarda daha çok görülmektedir.”⁸⁴

⁸³ Hacer Başer, *Çocuk Refahı Alanında Yeni Hizmet modeli Çocuk Evleri*, Konya 2013, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.47

⁸⁴Hacer Başer, *Çocuk...*,s.48

“Yetiştirme yurduna yuvadan gelen çocuklarla, aileleri yanında yaşayan aynı yaş grubundaki çocuklar, zihinsel ve psiko-sosyal gelişim alanları açısından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada, aileleri yanında kalan çocukların gerek zihinsel gelişme, gerekse psiko-sosyal gelişim açısından diğerlerinden daha ileri olduğu saptanmıştır. Psiko-sosyal gelişim açısından en belirgin farklılık, uyum, toplumsallaşma, dil gelişimi ve bağımsız etkinlikler alanında görülmüştür.”⁸⁵

Kurum bakımında çocukların maddi ve fiziksel şartları için her türlü olanaklar sağlanmaya çalışılsa da, kurum bakımının doğasından gelen aksaklıklar çocukların sağlıklı kişilik geliştirmelerinde önemli bir engel durumundadır. Sevgi, şefkat, kabul edilme gibi ruhsal gereksinimlerinin karşılanmaması dolayısıyla çocuğun sosyalleşmesi engellenebilmektedir.

“Aile ortamında ve yuva/yurt ortamında büyüyen çocukları karşılaştıran bir araştırmada; aile ortamında büyüyen çocukların dengeli bir şekilde büyümekte oldukları, böylelikle onların ergenlik dönemlerinde başkalarıyla rahat ve kendilerine güvenerek ilişki kurdukları, kendilerine ait değerleri bulmada, kendi rollerini kazanmada daha başarılı oldukları vurgulanmaktadır.”⁸⁶

Kurum bakımı olarak yetiştirme yurtlarından çocuk evlerine geçen çocuklarda birtakım olumlu değişimler gözlemlenmektedir. Henüz çocuk evleri ile ilgili çalışmaların yeterli olmamasıyla birlikte, ev sorumluları ve ev annelerinin gözlemlerinden faydalanılarak hazırlanan bu değişimler şu şekildedir.

-Çocuklarda aidiyet duygusu gelişmekte, kendi eşyalarını koruma içgüdüleri artmaktadır.

-Yaşadıkları eve kısa sürede uyum sağlamaktadırlar.

-Hareketlerine bir sakinlik ve uyum hâkim olmakta, kendilerini daha rahat ve anlaşılır bir şekilde ifade edebilmektedirler.

⁸⁵Hacer Başer, *Çocuk...*, s.48

⁸⁶Hacer Başer, *Çocuk...*,s.46

-Kurum bakımı altındayken kendilerine acındırma ve başkalarından bir şeyler talep etme alışkanlıkları azalmakta ve bazen sonlanmaktadır.

-Kardeşlik arkadaşlık paylaşma gibi duyguları gelişmektedir.

-Kendilerini kendileri yapmaya çalışarak sorumluluk duyguları gelişmektedir.

-Çocuklarda izin, gezme gibi konularda aile gibi davranıldığından aile kavramı gelişmektedir.

-Toplumun kendilerine verdiği değeri fark etmekte ve yetişkinlere olan güvenleri artmaktadır.

-Akademik başarıları ev tipi bakımdan olumlu anlamda etkilenmektedir.⁸⁷

Çocuk evlerinin koruma altındaki çocuklara sağladığı bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, bu çocukların psikolojik gelişim ve uyum yönünden problemleri, aile yanında yetişen çocuklardan daha fazladır. Gelecekle ilgili kaygı ve endişeleri de aileleri yanında yetişen çocuklara göre daha çoktur. Durumlarından dolayı toplumdan aldıkları geri bildirimler de bu çocukları olumsuz etkileyebilmektedir. Başkaları ile ilişki kurmada ve sosyal hayata ayak uydurmada koruma altındaki çocukların zorluklar yaşadığı bilinmektedir. Kurum bakımı altındaki çocuklarda kıskançlık, öç alma isteği, aşağılık duygusu, ilgi çekme isteği, saldırganlık, yalan söyleme, itaatsizlik gibi davranış bozukluklarına oldukça sık rastlanılmaktadır.⁸⁸

Değerler eğitimi, ahlak, kişisel gelişim, karakter gibi bütün meselelerde başlangıç noktası olarak ailenin etkisi ve önemi artık çok bilinen ve kabul edilen bir konudur. Eğer çocuk hayatının ilk yıllarında ailesinden kendisini emniyette hissedecek güven, sevgi, bütünlük gibi duyguları alamadıysa hayatın ileri yıllarında karşılaşacağı problemlerin temelinde bu durum varlığını koruyacaktır. Çalışma konumuz olan kurum bakımından faydalanan çocuklar maalesef hayata bu en önemli aile desteğinden ve ilgisinden yoksun olarak geriden başlamaktadırlar. Buna bağlı olarak duygu ve davranış sorunlarının temelinde yatan faktörleri bilişsel ve sosyal beceri eksikliği, akademik zorluklar, sosyal çevre, cinsiyet farklılığı, ailesel etkenler, zorlayıcı yaşam olayları, aile içi iletişim

⁸⁷Hacer Başer, *Çocuk...*, s.62-63

⁸⁸Orhan Demir, *Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2004,s.51-54

becerileri eksikliği, sosyo- kültürel etkenler olarak sıralayabiliriz.⁸⁹ Çocuğun doğuştan getirdiği kendisini diğerlerinden ayıran özellikleri, yaşadıkları ve çevresel etkenler sonucunda değişime uğrayabilmektedir.

Doğu Avrupa’da kurum bakımı altındaki çocuklarla yapılan bir çalışmada fiziksel büyüme ve zihin gelişimi konusunda normalden 1,5 sapmanın olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca bağlanma problemleri, genel davranış bozuklukları ve zeka geriliklerine de normalden fazla rastlandığı tespit edilmiştir. Çalışmada bu durumun zayıf sosyal ve duygusal etkileşimden kaynaklandığı ifade edilmektedir.⁹⁰

3. ÇOCUK EVLERİ

İnsanlık tarihinde korunmaya muhtaç çocuklara toplum tarafından nasıl muamele edildiğine dair bilgilerimiz oldukça eskilere dayanmaktadır. Kimsesiz çocukların korunması ile ilgili olarak tarihe baktığımızda Sümerlere, Çine kadar ulaşan bilgilere rastlıyoruz. Hunlara ait kazılarda çocuk bakımı ve korunmasıyla alakalı bilgilere rastlanmıştır. Gazan Mahmut Han zamanında da terk edilen çocuklarla ilgili bilgilerde onlar için yetimhaneler, ıslah evleri açıldığı belirtilmektedir. Bu tür kazılardan elde edilen ufak tefek bilgiler dışında genel olarak korunmaya muhtaç çocukların bakımı işinin her ne sebepten olursa olsun kurumsallaşmadığını, gönüllülük esasına göre devam ettirildiğini görüyoruz. Bu durum Selçuklular ve Osmanlıda da aynı şekilde devam etse de, Osmanlılar döneminde devlet eliyle değilse bile vakıflar aracılığıyla böyle bir hizmetin verildiğini söyleyebiliriz. Mithat Paşanın 1864’te açtığı ıslahhane, 1873 yılında Cemiyeti Tedrisiyye-i İslamiyye tarafından öksüz ve yetim çocuklar için açılan Darüşşafaka, Darüleytam gibi örnekleri sayabiliriz. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1921 de kurulan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, uzun yıllar faaliyet gösterdikten sonra 24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı kanunla sona erdirilmiş, yerine Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur. Günümüz Türkiye’inde korunmaya muhtaç çocukların bakım ve korunması bu kurumun devamı olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.⁹¹

⁸⁹ Rukiye Uslu, *Yararlandıkları Hizmet Modeline Göre Korunmaya Muhtaç Çocuklarda Davranış ve Duygusal Sorunlar*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2011, s.42

⁹⁰ <http://www.ocd.pitt.edu/Default.aspx?webPageID=283>, (24.06.201 6)

⁹¹ Saadetin Özdemir, *Sosyal Hizmetlerde Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Editörler: Nurullah Altaş, Mustafa Köylü, 2014,s.210-212

Türkiye'nin sosyal politikalar geliştirmekteki geç kalmışlığının Sanayi Devrimine de geç kalmasıyla alakalı olduğunu düşünenler vardır.⁹²

08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı icracı bir bakanlık olarak kurularak, görev tanımında “Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunarak sağlıklı gelişimini temin etmek üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak” ifadelerine yer verilmiştir. Çocuğa yönelik hizmetleri yürütmek üzere bakanlığın bir alt kuruluşu olarak “Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü” oluşturulmuştur. Bundan sonra (mülga) SHÇEK'in çocuk hizmetleri alanında yürüttüğü faaliyetler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasının ardından Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görev ve sorumluluğunda yürütülmektedir. Genel Müdürlüğün hizmet politikası “Çocukların kuruluş bakımına alınmadan aile odaklı hizmet modellerinden yararlandırılması, kurum bakımından aile odaklı hizmetlere, koğuş tipinden ev modeline geçiş, kuruluş bakımında bulunan çocukların öncelikle ailesi yanına döndürülmesi, evlat edinme, koruyucu aile hizmetinden yararlandırılması, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise çocuk evine ve sevgi evine yerleştirilmesidir.” olarak ifade edilmektedir.⁹³ Genel Müdürlüğe bağlı olarak çocuk evleri, sevgi evleri, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, koruma bakım ve iyileştirme merkezleri, bakım ve sosyal iyileştirme merkezleri, çocuk ve gençlik merkezleri faaliyet göstermektedir. Çalışma konumuz olan çocuk evleri; en fazla 8 çocuğun bir arada bir apartman dairesinde yaşadığı, temel ihtiyaçlarının karşılandığı, yurt hayatının getirdiği olumsuzlukları yaşamayan, ruhsal ve fiziksel yönden sağlıklı bireyler yetiştirmeyi amaçlayan kurum modelidir. Yurtlarda olduğu gibi herhangi bir tabelanın olmadığı bu evlerde çocukların kendilerini evlerinde hissetmelerini sağlamak için her şey düşünülmüş, iki çocuğun kullanabileceği yatak odaları, oturma odası yemek odası gibi ayrıntılar da atlanmadan normal bir ev gibi hazırlanmıştır. Bir evde bulunması gereken bütün ayrıntılar çocuk evlerinde bulunmaktadır. Her ilin sosyo-kültürel ve fiziksel yapısı, çocuk yetiştirmeye uygun bölgelerinde, tercihen il merkezinde, okullara ve hastanelere yakın apartman dairesi veya

⁹² Hacer Başer, *Çocuk...*,s.21

⁹³ DİB Yayınları, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi*, Ankara 2015,s.51

müstakil evlerde 0-18 yaş grubunda 5-8 çocuğun yaşadığı yeni hizmet modelidir. 2000 yılında açılan ilk çocuk evinden alınan olumlu sonuçların neticesinde, 2005 yılından itibaren ülke genelinde yaygınlaştırılmaya başlanılan çocuk evleri, arkadaşlık, komşuluk ve mahalle gibi kavramları yaşayarak öğrenebilecek, toplumla iç içe ve toplumun değerlerini, kültürünü bilerek ayakları üstüne basabilen bir gençlik yetiştirmek amacıyla yeni bir bakım modeli olarak devam etmektedir. 2012 yılı sonu itibari ile 649 adet çocuk evinde 3581 çocuğa hizmet verilmektedir.

Korunmaya muhtaç çocukların bakım ve korunmasına ilişkin işlemler 1983 yılında kabul edilen 2828 sayılı yasa ile yürütülmekte olup, 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile hakkında bakım, barınma ve danışmanlık tedbiri verilen korunmaya muhtaç çocuklar ile suça sürüklenen çocukları ve denetim tedbirine karar verilen çocukları kapsamaktadır.⁹⁴

Bu kanuna göre *Korunmaya ihtiyacı olan çocuk*: Beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup;

- a) Ana veya babasız, ana babasız,
- b) Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan,
- c) Ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen,
- d) Ana veya babası tarafından ihmal edilip, fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu madde kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuklar olarak tanımlanmıştır.⁹⁵ Bu çocukların nasıl yetiştirileceği ve ne şekilde eğitim verileceği kanunda şu şekilde açıklanmaktadır.

“Korunmaya ihtiyacı olan çocukların Türk örf, adet, inanç ve milli ahlakına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünce ve Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun olarak yetiştirilmeleri, bir iş ve meslek sahibi yapılmaları, koruma kararı kalktıktan sonra da toplum içinde izlenmeleri ve imkânlar ölçüsünde desteklenmeleri esastır.”⁹⁶

⁹⁴ DİB Yayınları, *Sosyal...*, s.51

⁹⁵ DİB Yayınları, *Sosyal...*, s.51-52

⁹⁶ 27.05.1983 tarih ve 18059 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu md 4/k

Sosyal hizmetlerden yararlanmakta olan çocukların resmi eğitimlerinin yanı sıra aile içerisinde yetişmekte olan bir çocuğun ailesinden alacağı din ve değerler eğitimi gibi bir eğitim sürecinden geçebilmesi için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 26.10.2011 tarihinde bir protokol imzalanmıştır.⁹⁷ Bu protokolün dayanağı, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında kanun, 2828 Sosyal Hizmetler Kanunu, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına dair kanun ve 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri hakkındaki kanun hükmünde kararnamedir. Bu kurumlardan yararlanmakta olan çocuklarımız için, doğuştan getirdikleri inanma ihtiyacını en doğru ve sağlıklı bir şekilde karşılamak onlar için bir hak, bizim için ise bir sorumluluktur.

Sosyal hizmetlerden yararlanmakta olan çocuklar ve gençler için dini danışmanlık ve değerler eğitimi uygulamalarının pratikte nasıl geliştiğini Sadettin Özdemir hocamız

“1982 de çıkarılan 2828 sayılı kanuna kadar kurum birimlerinde, din hizmetleri sınıfında bir görevli bulunmamaktaydı. 24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı SHÇEK kanununda kurum bünyesinde din hizmetleri sınıfında görevlendirilecek bir kadro tanımlaması vardır. Bu da muhtemelen İmam Hatip Lisesi mezunu bir görevliye tekabül etmektedir. Burada iki husus karşımıza çıkmaktadır. Birinci olarak, bu görevliler genelde huzurevlerinde istihdam edilmişlerdir. İkinci husus ise, adı geçen görevlilerin eğitim düzeyi olarak lise mezunu olmaları hasebiyle kendi eğitim düzeyine çok yakın bir kişiye ne kadar danışmanlık ve rehberlik edebileceği problemlidir. Diğer taraftan geçen zaman içerisinde 2828 sayılı kanunda tanımı yapılan din hizmetleri sınıfında görev yapacak kişilerle ilgili de bazı sorunlar yaşanmıştır. Şöyle ki; kuruma bağlı kuruluşlarda bu görevliler ya hiç istihdam edilmemiş veya yuva ve yurtlarda ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle genelde huzurevlerinde görevlendirilmişlerdir. Böylelikle din hizmetleri ve dini danışmanlık gibi bir hizmetle buralarda barınmakta olan çocuklar ve gençler tanışmamıştır.”⁹⁸ şeklinde özetlemektedir.

⁹⁷http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/544e2562369dc318044059a9/diyanet_isleri_baskanligi_ile_aile_ve_sos.pol.bakanligi_arasinda_isbirligi_protokolu.pdf (24.06.2016)

⁹⁸ Saadettin Özdemir, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Isparta 2014, s.221

Aslında, o zamanki adıyla Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu olan çocuk evlerinde, dini danışmanlık ve değerler eğitimi gibi eğitimlerin verilmesi ile ilgili ilk uygulamalar 1989 yılında karar verilip başlanmasına rağmen, dönemin siyasi konjüktürü ile alakalı olarak tepkilerden dolayı ara verilip 2007 yılında tekrar başlanabilmiştir. Bu tarihten itibaren çocuk evlerine gönderilen görevliler müftülüğe bağlı personel arasından gönüllülük esasına dayalı olarak seçilmektedir. Görevliler herhangi bir hazırlık eğitiminden geçmediği gibi, bu çocuklar için özel olarak hazırlanmış bir program verilmemekte, Diyanet Çocuk Dergisi gibi materyallerden faydalanabileceği belirtilmektedir. İlk defa içinde çocuk evleri ile ilgili birkaç makalenin ve örnek eğitim müfredatının yer aldığı “Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmetleri Rehberi” adlı kitap, biz çalışmamızı hazırlarken Aralık 2015 te Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Çocuk evleri modeli yeni sayılabilecek yakın bir tarihten itibaren uygulanmaya başladığı için bu konuda yapılmış bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. 2013 yılında Hacer Başer’in “Çocuk Refahı Alanında Yeni Hizmet Modeli: Çocuk Evleri” adlı araştırmasından öğrendiğimize göre, kurum personeli yüzde yüz bir oranla bu modelin diğer modellerden daha başarılı olduğunu belirtmekte ve ülkemizde yaygınlaştırılması için çalışmaların yapılmasını önermektedir.

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların amacı; gerçeğin ortaya çıkmasına ve anlaşılmasına yardımcı olmaktır. Araştırmacılar araştırdıkları konuyla alakalı olup bitenleri anlamlandırmak için sorular ortaya atar ve çeşitli yöntemlerle bu soruların cevabını bulmaya çalışırlar. Nihai amaç; olgu veya olayın nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini, araştırılan taraf açısından nasıl anlaşıldığını anlamaya çalışmak, onun gözüyle olayı algılayabilmek ve ortaya koymaktır.⁹⁹ Fen bilimlerinde yaygın olarak kabul gören mekanik anlayışın tersine, insan davranışının karmaşık ve çok boyutlu yapısından hareket eden sosyal bilimler, insanın davranışının ancak bulunduğu ortam içerisinde en iyi şekilde anlaşılabilceğini öne sürmektedirler.¹⁰⁰ Bundan dolayı çalışmamızı ilgilendığımız durumun derinliğine kavranması gerektiğinden ve az sayıda kişiyle yürüttüğümüzden dolayı, “sosyal olguları yaşanan ve buldukları çevre içinde anlamayı amaçlayan nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine görüşme, katılımlı gözlem ve odak grup” metotlarını kullanarak gerçekleştirdik.¹⁰¹ Bu metotların en önemli avantajlarından biri araştırılan konuyu alakalı kişilerin bakış açılarından görebilmek ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaktır.¹⁰²

Çalışmamız çocuk evlerinden yararlanmakta olan çocuklara uygulanan dini danışmanlık ve rehberlik programının geçmişinin, şu andaki durumunun ve geleceğe dönük önermelerinin objektif bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla yapılan bir çalışmadır.

Nitel araştırma yöntemlerinde bireyin kendisiyle ve diğerleriyle olan ilişkilerinin tam olarak anlaşılmaya çalışılmasından dolayı karşılıklı etkileşim gerektiren stratejileri içeren dört yöntem kullanılmaktadır. Bir araştırmada görüşme, gözlem, odak grubu görüşmesi, içerik inceleme olarak gruplandırılan bu dört yöntemden herhangi birini ya da

⁹⁹ Editör: Kaan Böke, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 2010, 2. Baskı, s.1-17

¹⁰⁰ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara 2004, 4. Baskı, s.34

¹⁰¹ Editör: Kaan Böke, *Sosyal*, Ankara 2010, 2. Baskı, s.290

¹⁰² Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Nitel...*, s.36

birkaçını bir arada kullanmak mümkündür. Çalışmamızı yaparken yararlandığımız ve nitel araştırma yöntemlerinden en çok kullanılanı olan görüşme; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olarak bölümlere ayrılmaktadır. Görüşmede soruların sorulma tarzı, görüşmenin özellikleri, görüşülenin özellikleri ve görüşülen ortamın özellikleri oldukça önemlidir.

Çalışmamızda nitel araştırmaların altı temel özelliği olan; a) doğal ortama duyarlılık, b) araştırmacının katılımcı rolü, c) bütüncül yaklaşım, d) algıların ortaya konması, e) araştırma deseninde esneklik, f) tümevarımcı analiz ilkelerine bağlı kalınmıştır. Doğal ortama duyarlılık konusunda araştırmacı, din görevlileri ile görüşmelerini kendi ortamlarında yapmaya özen göstererek, algılarının daha belirgin olarak ortaya çıkması için katılımlı gözlem ve birebir mülakat tekniğini onların tercih ettikleri ortamlara giderek uygulamıştır. Araştırmanın en önemli amaçlarından biri, katılımcıların dini danışmanlık ve değerler eğitimi dersleriyle ilgili algılarının ve tecrübelerinin ortaya konmasıdır. Araştırmacı dışarıdan sadece bir araştırmacı değil, kendisi de bu ders veren grupta aktif bir üye olduğu için, çocukları ve ev sorumlularını sürekli gözlemleyerek kazandığı perspektifi ve deneyimi verilerin analizinde kullanmıştır. Araştırmacı karşı tarafı gözlemeye dayanan ve kendisini olayın dışında bırakan bir bilimsellik yerine, kendisinin de olayın içinde yer aldığı bir yaklaşım sergilemiştir. Uzaktan ve ikinci elden bilgi toplayan bir kişi değil, aksine araştırma konusuyla ilgili olarak sahada zaman harcayan, alanı yakından tanıyan, araştırmaya dâhil olan bireylerle birebir ilişki içinde olan birisi konumundadır. Dolayısıyla sadece görüşme yapılan kişi değil, araştırmacının kendisi de araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.¹⁰³

Gerek yarı yapılandırılmış, gerek yapılandırılmamış görüşmelerde kullanılan açık uçlu soruların sayısal verilere dönüştürülmesi zor olmakla beraber, bu nitel araştırmalar için bir sorun değildir. Çünkü nitel araştırmalarda görüşmeler az kişiyle yapılır ve amaç genelleme yapmak değil olayı tüm boyutlarıyla inceleyerek ortaya koymaktır.¹⁰⁴ Nitel araştırmaların önemli bir özelliği olarak yapılan görüşmelerin eşsiz ve esnek olduğu düşünülerek katı ve genellemeci sonuçlara varmaktan kaçınılmıştır. Doğal ortama duyarlılık ilkesi gereği araştırmanın gerçekleştiği ortamı aynı şekilde tekrar bulmak ve

¹⁰³ Elif Güneş, *Su falı, kahve falı ve tarot kahvelerine gidenlerin din psikolojisi açısından değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013, s.39

¹⁰⁴ Editör: Kaan Böke, *Sosyal*, Ankara 2010, 2. Basım, s.292

yaratmak mümkün olmadığı için bir nitel araştırmanın aynen tekrarı mümkün değildir. Uygulanan kesin kurallar ve standart yaklaşımlar olmadığı için her nitel araştırmanın özgün ve kendine özgü nitelikler taşıması beklenmektedir.¹⁰⁵

Nitel araştırmaların önemli özelliğinden biri olan bütüncül yaklaşım konunun seçiminden, verilerin analizine kadar her aşamada özenle uygulanmıştır. Bütüncül yaklaşımın özünde insan davranışlarının karmaşık, çetrefilli bir yapıya sahip olduğu ve birbirinden bağımsız daha küçük davranışlara bölünemeyeceği varsayılmıştır. Bu nedenle çalışmamızda araştırmamıza kaynaklık eden değişkenleri ayrı ayrı incelemek yerine, bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Her değişkenin ilgili diğer değişkenlerden etkilendiği ve bu birlikteliğin diğer değişkenlere anlam kazandırdığı varsayılarak, sonuç kısmında bulgular değerlendirilirken bütüncül anlayışla hareket edilmiştir.¹⁰⁶

Algıların ortaya konmasında araştırmaya dâhil olan bireyler önceden hazırlanmış sorularla sınırlandırılmaz. Açık ve esnek bir tutum izlenerek mümkün olduğunca ayrıntılı veri toplanmaya çalışılır. Araştırmacı için çok büyük öneme haiz olan görüşmelerde elde edilen veriler daha sonraki analizlerin temelini oluşturur. Bu yüzden araştırmacı sadece sorulan sorularla değil, katılımcılarla sohbet ortamı oluşturarak onların kendilerini rahatça ifade edebilmelerine olanak sağlayan ortamı oluşturmaya çalışmıştır. Katılımcıların kendilerini güvende hissetmelerine önem verilerek bu görüşmenin niçin yapıldığı, isimlerinin hiçbir şekilde hiçbir yerde kullanılmayacağı gibi durumlar anlatılarak rahatlamaları ve güven duymaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda hedeflediğimiz amaçlara en uygun şekilde ulaşabilmek ve problemin açık ve ayrıntılı şekilde araştırılması, tanımlanması ve açıklanması için birkaç yöntemi bir arada kullanmak durumundayız. Birkaç yöntemin bir arada kullanılması araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği açısından da önem taşımaktadır. Araştırmanın yöntemi nicel araştırmalardaki gibi kesinlik ve açıklık arz etmediği için, zaman içerisinde yön değiştirebilir, değişikliklere uğrayabilir. Bu durum sosyal olguların karmaşık yapısından ileri gelmektedir. Bundan dolayı nitel araştırmalarda esnek bir araştırma süreci

¹⁰⁵Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Nitel...*,s.39

¹⁰⁶Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Nitel...*, s.40

benimsenmelidir. Yani süreç içerisinde ortaya çıkan yeni durumlara bağılı olarak araştırmanın yönü değışebilir.¹⁰⁷

Nitel araştırmalarda elde edilen verileri değerlendirebilmek için genellikle izlenen üç yol vardır. 1.Betimsel analiz, 2. Betimsel ve sistematik analiz, 3. Betimsel, sistematik ve veri analizi yöntemleridir. Betimsel analiz yönteminde her bir soru için görüşülen kişiden elde edilen bilgiler hiçbir şekilde deęiőtirilmeden alıntılar halinde aktarılır. Betimsel ve sistematik analiz yönteminde ise; elde edilen bulguların daha sistematik olarak ifade edilebilmesi için bir yöntem belirlenir. Bu yöntemeye göre; elde edilen cevaplar sınıflandırılarak yorumlanır. Betimsel, sistematik ve veri analizinde ise bahsettiğimiz iki yöntem birleőtirilerek elde edilen veriler kodlama sistemi ile sayısal verilere dönüőtürölür. Uygulaması zor yöntemler gibi gözükse de bu şekilde başka türlü ulaşılmaması zor verilere ulaşılabılır.¹⁰⁸ Araştırmamız da bu yöntemlerden betimsel ve sistematik analiz yöntemlerini uygulayarak sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

2.2. Araştırma Grubu (Katılımcılar)

Sosyal bilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın temel aldığı meselenin bizzat içinde olan ve bu durumu yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır. Alanda yapılan gözlemler sonucu çalışma grubu oluşturulur. Bu tür çalışmalarda sayının sınırlı olması çalışmanın doğası gereğidir. Araştırmamıza ikisi erkek, sekizi kadın olmak üzere on din görevlisi ve dört kadın bir erkek olmak üzere beő ev sorumlusu katılmıştır.

¹⁰⁷ AliYıldırım, HasanŞimşek, *Nitel...*, s.41/42

¹⁰⁸ Editör: Kaan Böke,*Sosyal*, Ankara 2010, 2. Basım, s.312/313

Kodu	Cinsiyeti	Mesleki Deneyim	Mezuniyet Durumu
Din Görevlisi 1	Bayan	9	İlahiyat Lisans
Din Görevlisi 2	Bayan	7	İlahiyat Lisans
Din Görevlisi 3	Bayan	6	İlahiyat Lisans
Din Görevlisi 4	Bayan	15	Yüksek Lisans
Din Görevlisi 5	Bayan	25	İmam Hatip Lisesi
Din Görevlisi 6	Bayan	7	Yüksek Lisans
Din Görevlisi 7	Erkek	20	İmam Hatip Lisesi
Din Görevlisi 8	Bayan	8	İlahiyat Lisans
Din Görevlisi 9	Erkek	6	İlahiyat Lisans
Din Görevlisi 10	Bayan	11	İlahiyat Yüksek Lisans
Ev Sorumlusu 1	Bayan	11	Üniversite Mezunu

Ev Sorumlusu 2	Bayan	10	Üniversite Mezunu
Ev Sorumlusu 3	Bayan	8	Üniversite Mezunu
Ev Sorumlusu 4	Bayan	2,5	Üniversite Mezunu
Birim Müdürü 5	Erkek	10	Üniversite Mezunu

2.3. Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Nitel araştırmalarda en genel anlamda veri toplama aracı görüşmedir. Görüşmenin doğal yollarla oluşması, görüşülen ortamın rahat ve sakin bir ortam olması, görüşülen bireyle güven ve empatiye dayalı bir etkileşim ortamının oluşturulabilmesi araştırmanın sonucu açısından oldukça önem taşımaktadır.

Araştırmamızda katılımcılarımıza çocuk evlerinde uygulanan dini rehberlik hizmetleriyle ilgili görüşlerini almak amacıyla açık uçlu sorulardan hazırlanan bir form hazırlanmıştır. Bu form ve içeriği çalışmamızın son kısmında ekler bölümündedir.

2.4. Veri Toplama Aracının Geçerlik ve Güvenirlik alışmaları

Nitel araştırmalar söz konusu olduğunda geçerlilik, araştırmacının olguyu olabildiğince yansız gözlelemeye çalışmasıdır. Görüşülen bireyden doğrudan alıntılar yapmak bunu sağlamak açısından önemli olmaktadır. Araştırmamızda geçerliliği sağlamak açısından katılımcıların görüşleri bulgular kısmında birebir alıntılanarak yorumlanmıştır.

Araştırma konusu ile ilgili literatür taraması yapılarak, problemler üzerinde düşünülerek sorular hazırlanmıştır.

2.5. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmamızda görüşmeler araştırmacı tarafından katılımcının istediği mekânlarda gerçekleştirilerek ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş daha sonra yazıya dökülerek incelenmiştir.

2.6. Bu Alanda Yapılmış Çalışmalar

1993 yılında Yrd. Doç. Dr. Âdem Şahin tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan araştırmada yetiştirme yurtlarında kalan gençlerin dini duygu, düşünce, tutum ve davranışları incelenmiş, araştırmacının kendi ifadesiyle problemlili gençliğin din psikolojisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu alanda yapılmış ilk çalışma olması dolayısı ile durum tespiti yapmakla sınırlı kalmıştır.¹⁰⁹

1999 yılında Yrd. Doç. Dr. Saadettin Özdemir tarafından yapılan doktora çalışmasında ise “Korunmaya muhtaç gençlerin din öğretimi” ihtiyacı ele alınmıştır. Yetiştirme yurtlarında kalan gençlerin inanç ve ibadetler konusunda bilgi düzeylerinin tespiti ve bu yöndeki eksikliklerinin neler olduğunun araştırıldığı bu çalışma gençlerin din eğitimine ihtiyaç duyup duymadıkları sorusuna cevap aramaktadır. Toplam 697 genç üzerinde yapılan bu araştırmadan elde edilen verilere göre yetiştirme yurtlarında barınan gençlerin Allah, melekler, peygamberler, kaza kader ibadetler gibi konularda dini bilgileri öğrenme ihtiyacı duydukları sonucuna ulaşılmıştır.¹¹⁰

Dr. Orhan Demirin 2001 yılında hazırladığı “Yetiştirme yurdu gençliği ve din eğitimi” isimli doktora çalışması, 640kişi üzerinde yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar diğer araştırmalarla benzer niteliktedir.¹¹¹

¹⁰⁹Adem Şahin, Yetiştirme Yurtlarındaki Gençlerin Dini Duygu, Düşünce, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1993, Konya

¹¹⁰ Saadettin Özdemir, Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyacı, (Yayınlanmış Doktora Tezi), 1999, Ankara

¹¹¹Orhan Demir, Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi, (Yayınlanmış Doktora Tezi), 2001, Bursa

“Çocuk refahı alanında yeni hizmet modeli çocuk evleri” adlı Hacer Başer tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, çocuk evlerinin çocukların gelişimini olumlu yönde destekleyen bir hizmet modeli olduğu çocuk ve personel görüşleriyle tespit edildiğinden sistemli denetimli personel takviyesi ile ülkemizde yaygınlaştırılması ve çocuklara çocuk evleriyle hizmet verilmesi önerilmiştir.¹¹²

2011 yılında Rukiye Uslu tarafından yapılan “Yararlandıkları hizmet modeline göre korunmaya muhtaç çocuklarda davranış ve duygusal sorunlar” başlıklı çalışmanın amacı; 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve/veya 2828 Sayılı SHÇEK Kanunu gereğince koruma ve bakım altında bulunan 4–18 yaş grubu çocukların bazı sosyo-demografik değişkenlere ve yararlandıkları hizmet modeline göre davranış ve duygusal sorunlarını ortaya koymaktır.¹¹³

2013 yılında “Çocuk Yuvasında ve Çocuk Evinde Kalan Korunmaya Muhtaç Çocuklar İle Ailesi Yanında Yaşayan Çocukların Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması” adlı yüksek lisans tezinde Asu Koşay; kurum bakımının dezavantajları göz önünde bulundurularak geliştirilen çocuk evi modelinin, çocukların sosyal becerilerine katkısını ölçmek, bu alanda kurum bakımından farkını ortaya koymak ve ailesi ile yaşayan çocuklarla korunmaya muhtaç çocukları yararlandıkları hizmet modeline göre sosyal becerilerini karşılaştırmak amaçlanmıştır.¹¹⁴

Bizim tezimiz ise; çocuk evlerinde uygulanmakta olan dini rehberlik faaliyetlerinin din görevlileri ve ev sorumluları açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Konusu ve yöntemi açısından bir ilk olan tezimizin daha sonraki çalışmalara ışık tutması amaçlanmaktadır.

¹¹² Hacer Başer, Çocuk refahı alanında yeni hizmet modeli çocuk evleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Konya

¹¹³ Rukiye Uslu, Yararlandıkları Hizmet Modeline Göre Korunmaya Muhtaç Çocuklarda Davranış ve Duygusal Sorunlar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, İzmir

¹¹⁴ Asu Koşay, Çocuk Yuvasında ve Çocuk Evinde Kalan Korunmaya Muhtaç Çocuklar İle Ailesi Yanında Yaşayan Çocukların Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, İzmir

BÖLÜM III

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde çalışmamızda kullandığımız yöntem olan nitel analiz yöntemi gereği, katılımlı gözlem, derinlemesine mülakat ve odak grup sonucu elde ettiğimiz bulgular değerlendirilerek yorumlanacaktır. Araştırma sonucunda elde ettiğimiz bulgular; din görevlilerinin ve ev sorumlularının çocuk evlerinde uygulanan dini danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri ile ilgili deneyimleri ve hissiyatlarını içerdiğinden doğal olarak kısmen sübjektif verilere dayanmaktadır. Bu sübjektif veriler sayısal bir sonuç ortaya koymak için değil, incelenen konunun betimlemesine yardımcı olmak için elde edilmiştir. Bu bölümde ilk önce çocuk evlerinde görev yapan ikisi erkek sekizi kadın olmak üzere 10 din görevlisiyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmede elde edilen bulgular, ikinci olarak ta 4 ev annesi ve bir birim müdürünün katıldığı odak grup görüşmesinden elde edilen bulgular rapor edilmektedir.

Din Görevlileri ile İlgili Bulgular

Din görevlileriyle yapılan görüşmede, araştırma kapsamı içerisinde ana hatlarıyla; din görevlilerin mesleki kimliği, donanımı, eğitimi, bu görevi neden tercih ettiği, bu görev esnasında ne tür faaliyetler uygulanmakta oldukları, ne tür zorluklarla karşılaştıkları, çocukların genel olarak ahlak, din ve değer algı ve yaşantılarını nasıl değerlendirdikleri gibi konular ele alınmaktadır.

3.1. Çocuk Evlerine Devam Eden Din Görevlilerinin Kimliğiyle İlgili Bulgular;

Çocuk evlerine devam eden din görevlilerinin tamamı yükseköğretim mezunu ya da yükseköğretim eğitimi almaktadır. Tamamı evli ve en az bir çocuk sahibidir. Çocuk evlerine giden görevlilerin hepsi en az bir yıl gitmeyi sürdürmüşlerdir. Çocuk evlerine giden görevliler en az meslekte dört yılını doldurmuş görevlilerden oluşmaktadır.

3.2. Bu Görevin Neden Tercih Edildiği İle Alakalı Bulgular;

Din görevlilerine sorulan “bu görevi neden tercih ettiniz” sorusunun cevabında hemen hemen tamamı özel olarak tercih etmediklerini, görev olarak verildiğini söylemişlerdir. Fakat bazıları göreve başladıktan sonra bu alanda çalışmanın ne kadar önemli olduğunu, çocukların onlara ne kadar ihtiyacı olduğunu gördükten sonra görevi bırakmak istememiş ve devam etmişlerdir. Bu şekilde düşünen görevliler iki ya da üç yıl gibi süreyle devam eden görevlilerdir. Özel şartlarından dolayı kısa süreliğine bu görevde bulunup fakat daha sonra da eğer ihtiyaç duyulursa devam etmek istediğini belirten görevlilerimiz de bulunmaktadır.

Din görevlilerimizden biri (**Din Görevlisi 6**): “Gençlerin ihtiyacı olduğu için, din eğitiminin küçük yaşlarda daha kalıcı, daha etkili olduğunu düşündüğüm için seçtim” diyerek cevaplamıştır. Bir diğeri (**Din Görevlisi 10**) ise “Toplumdaki dezavantajlı kesimlerle çalışılması gerektiğini düşünüyorum. Diyanetin de bu çalışmasını beğendim. Kendime yakın bulduğum için bu çalışmanın içine girdim.” diyerek kendi sebebini belirtmiştir.

3.3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Çocuk Evlerine Yönelik Bu Uygulamasının Nasıl Değerlendirildiğine Dair Bulgular;

Din görevlileri tarafından diyanetin çocuk evlerine yönelik bu uygulaması, genel olarak “geç kalınmış”, “mutlaka olmalı” ama “yetersiz” şeklinde değerlendirilmektedir. Yetersizlik konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Çocuk evleri için düzenlenen bu dersin kesinlikle olması gerektiği bütün görevliler tarafından vurgulansa da, haftada bir günün kesinlikle yeterli olmadığı hakkında da görüş birliği bulunmaktadır. Dışarıdan gelen bir görevlinin haftada bir- iki saatlik dersi yerine, kurumun kendi içerisinde bir din görevlisinin bu çocuklarla daha fazla zaman ayırarak ve onları sürekli takip ederek yapacağı dini rehberliğin daha kalıcı ve etkili sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Ya da çocuk evleriyle ilgilenen görevlilerin diğer iş yükü azaltılarak bu konuya çözüm bulunabilir.

Bir kadın din görevlimizin (**Din Görevlisi 2**) bu konudaki değerlendirmesi aşağıdaki gibidir:

“Diyanetin yapmış olduğu bu çalışma aslında güzel öğrencilerle güzel vakit geçiriyoruz ama yetersiz olduğunu düşünüyorum. Mesela buraya giden öğretmenlerin bu konuda, bu çocuklarla ilgili daha donanımlı olmalarını gerektiğini düşünüyorum. Bu öğretmenlere özel seminer verilebilir, bunlarla ilgili çalışmalar yaptırılabilir, bir de oraya gittiğimizde oradaki çocuklarla ilgili bilgileri daha önceden almış olmamız gerekiyor. Benim öyle bir şansım olmadı, ev sorumlusundan çocuklarla ilgili şeyler sordum ama bence biz de ev sorumluları gibi onların dosyalarından okumalıyız. Yani kulaktan dolma değil de çocukların kendisinden değil de, dosyaların açıp okuyup nerden geldiklerini öğrenmemiz gerekiyor. Bir de çocuklara sorduğumuzda doğru cevaplar alamıyoruz. Nerden geldiklerini bilmek bence önemli çünkü biz onlara bir şeyler vermeye çalışıyoruz, eğitmek istiyoruz. Bir de çocuklar bu anlamda bize çok doğru olmayan bilgiler verebiliyor, dikkatini çekelim diye bu yüzden bu bilgilerin bizimle paylaşılması gerektiğini düşünüyorum. Gittiğimiz ders sayısı az bence, ders olarak üç saat boyunca ders işlemiyoruz ama haftada bir kere görmeleri bizi az, bizim daha fazla gitmemiz gerekiyor bununla ilgili çalışma yapıldı altı saate çıkarıldı ama bizim başka alanlarda doluluklarımız olduğu için gidemedik, yapamadık. Buraya giden görevlilerin belki de daha az başka alanlarda görevlendirilmeleri gerekiyor. Yani çocuk evine gidiyorsa ek dersi olmamalı, sadece temeli hatta o bile olmamalı. Ekstradan başka görevleri olmamalı, çünkü onlara ayriyeten vakit ayırmak gerekiyor.”

Bazı görevliler tarafından dini danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının kurum personeli tarafından ciddiye alınmadığı belirtilmektedir. Bu ciddiyetsizliğin çocuklara sirayeti de üzerinde durulması gereken konulardandır. Bununla ilgili diğer bir kadın din görevlisi (**Din Görevlisi 1**) görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Diyanet personelinin bu dersleri ciddiye aldığı kadar kurum personeli bu dersleri ciddiye almıyor. Biz biraz idealist kalıyoruz. Elimizde belli bir program yok, ders şeklinde yapmayın deniliyor fakat tam olarak ne yapacağımız da söylenmiyor. Ders saatlerine de gereken titizlik gösterilmiyor. Mesela; bir keresinde ben ders için

gittiğim evin kapısından çocuk evleri müdürü evi ziyarete geleceği için içeri alınmadan geri çevrilmişim.”

Yaptığım görüşmelerde öne çıkan diğer bir önemli sorun da bu ders saatlerinin neyle doldurulacağı meselesidir. Henüz herhangi bir sistematik müfredatın uygulanmadığı bu saatlerde görevliler sıkıntı yaşayabilmektedir. Görevlinin derslerine hazırlıklı olarak gitmesi, bu çocukların sorunlarıyla ilgili altyapısının olması, pedagojik anlamda bir hazırlık sürecinden geçmesi görüş birliğiyle önemsenen konuların başında gelmektedir. Bu hususları bir din görevlimiz (**Din Görevlisi 3**) şöyle dile getirmektedir:

“Önce ders adının konması yanlış hocam, ders gibi olmuyor çünkü belki bir sohbet olabilir. Belli bir saat veriliyor bize iste burada ders yapacaksınız gibi fakat çocuklar ders yapacak formatta değiller, hem zihinsel olarak farklı farklılar, hem seviye olarak farklı farklılar, yaş grubu olarak da değişiyor yani bir 11 yaşındaki çocukla 15 yaşındaki çocuk aynı grupta olabiliyor.”

Din görevlilerimiz tarafından dile getirilen başka bir husus da; bu yapılan çalışmaların karşılığının çok sonra alınabileceği meselesidir. Örnek olarak bir din görevlimiz bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir. (**Din Görevlisi 5**):

“Aslında güzel bir çalışma, desteklediğim bir çalışma. Ama çok verimli olduğumuzu da zannetmiyorum. Yani kısa sürede verimli olduğumuzu zannetmiyorum. Bunun sonucunu çok uzun sürede göreceğimize inanıyorum. Çünkü bizim muhatap olduğumuz çocuklarımızın mental olanı var, belli bir aşamadan geçmiş yurtlardan çocuk evlerinden gelmişler. Yani çok verimli olamıyoruz ama uzun vadede olacağız inşallah”

3.4. Din Eğitimi Dersi Adına Ne Tür Çalışmalarda Bulunulduğuyla İlgili Bulgular;

Din eğitimi adına genel olarak yapılan uygulamalar; sohbet, birlikte abdest alma, namaz kılma gibi günlük ibadetler, dini bilgilerin öğretilmeye çalışılması, oyun oynama, film seyretme, evin dışında yapılan gezi gibi faaliyetlerden oluşmaktadır. Bir bayan din görevlisi (**Din Görevlisi 8**) bu konuya dair düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

“Kuranı Kerim dersi olarak yapıyorduk. Çocukların çoğu kuran okumayı bilmiyorlardı. Ama haftalık gittiğimiz için çok da verimli olmuyordu. Dini bilgilerde yaptık. Hani sohbet şeklinde oturuyorduk sohbet tarzında yapıyorduk. Ders yapmak istemedikleri zaman da çocuklarla konuşup veya bir film seçip film izleme tarzında yaptığımız aktivitelerde oluyordu.”

Bu bağlamda, din görevlileri herhangi bir eğitimden ve hazırlık sürecinden geçemedikleri için sıkıntı yaşamakta olduklarını vurgulamaktadırlar:

“Geçen sene ilk başladığımda müdür beyinde katıldığı il müdürlüğünde bir toplantı yapmıştık. Açıkçası ben o toplantıda bu çocuklara ne öğretmemiz gerektiği ile ilgili ben bir şey anlayamadım. Şöyle ki; müdür bey ilk başta işte bu çocuklara illaki namazın farzını öğretmenize, dini bilgileri direk vermenize gerek yok dedi ama daha sonra arkadaşlardan çocuklara abdestin farzlarını sorduğunu, din görevlisi öğretmedi mi size gibi sorular yönelttiğini işittim. O yüzden ben eve gittiğimde çocuklara direk dini dersler, okuldaki din kültürü gibi dersler mi anlatsam yoksa doğaçlamamı olsun diye düşündüm. Eve gittiğimde baktım çocuklar alacak gibiydi, ilk gittiğim çocuklar onlar daha sonra değişti. Onlar masa başında toplanıp ders işlemeye müsaittiler ben de onlara elifba cüzü götürdüm, dinim İslam kitabından her hafta düzenli olarak ders işledik. İyi oldu, güzel oldu, bir süre böyle devam ettik ama daha sonra değişti çocuklar yaş gruplarında farklılaşmalar olunca bu sistemi yapmamaya başladık.” **(Din Görevlisi 2)**

Görüşmeyi kabul edip katılan din görevlilerinin tamamı ifadelerinde çocukları hiçbir konuda kesinlikle zorlamadıklarını, eğer yapılan faaliyete katılmak istemeyen varsa onu ikna etmeye çalıştıklarını, eğer ikna olmuyorsa da izin verdiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin bir bayan din görevlisi **(Din Görevlisi 5)** konuyla ilgili deneyimini şöyle paylaştı:

“Namaz vakti ise çocuklara namaz kılmak isteyen var mı diye soruyorum. İsteyenler varsa onlarla birlikte abdest alıp namaz kılıyoruz. Kılmak isteyen yoksa hiç zorlamıyoruz zaten. Biz kendimiz kılıyoruz onlar sadece görsünler o an onlar başka bir şeylerle meşgul oluyorlar”.

Din görevlilerinin ifadelerinde büyük çoğunlukla eğitimde çocuğun hazır bulunurluğu ilkesi gündeme getirilmiştir. Örneğin,

“Bir konuyu hazırlanıp gitmiyorum, o akşam çocuklar ne istiyor ona göre hareket ediyorum. Dini konuları da aralara sıkıştırıyorum. Eğlence aralarına sıkıştırıyorum. Mesela namaz konusunu çok böyle muhabbet olduğu esnada haydin çocuklar yatsı namazını kılalım tamam hocam kılalım hepsi kalkıyor. Oraya gittiğim zaman hadi hazırlanın namaz kılalım falan demiyorum. Hazırlanıp gittiğim hiçbir konu yok. Sadece çocukların durumuna göre hareket ediyorum.” **(Din Görevlisi 7)**

3.5. Din Görevlilerinin Davranışlarının Çocuklar Üzerinde Etkili Olup Olmamasıyla İlgili Bulgular;

Din görevlilerinin tamamına yakını davranışlarının çocuklar üzerinde kısa bir süreliğine de olsa etkili olduğunu, fakat kalıcı davranış değişikliği oluşturmada başarılı olamadıklarını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde uzun vadede olumlu sonuçlar alınmasının muhtemel olmasından dolayı da ümitli olduklarını ifade etmektedirler:

“O anda etkili olduğunu düşünüyorum. Ben oradan ayrıldıktan sonra çocuk eski alışkanlıklarına geri dönüyor. Kalıcı davranış değişikliği oluşturamıyoruz. Bunun için süreklilik gerekiyor.” **(Din Görevlisi 1)**

Yine aynı şekilde din görevlilerinin tamamına yakını çocuklar üzerinde asıl etkili olan kişilerin ev anneleri ve ev sorumluları olduğunun altını çizerek bu kişilerin olumlu ve dengeli davranışlara sahip kişiler arasından seçilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir:

“Onlarla sürekli kalan annelerin çok eğitilmiş olması gerektiğini düşünüyorum. Bizim davranışlarımızdan daha ziyade annelerin, kurumun çalışanlarının onlar üzerinde çok önemli etkileri var. Kurumdaki bütün personelin onlar üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri oluyor. Mesela kurumdan çıkan bir öğrenciyle görüştüğümde; bana çok rahatladığını, sürekli baskıdan kurtulduğu için çok mutlu olduğunu söyledi. Kimse bana ne yapmam gerektiğini söylemiyor. Kurumdayken bir anneye ya da bir başkasına bir şey anlattığımda hemen başkasından duyuyordum. Bu çok rahatsız edici bu yüzden çok rahatladım dediğinde ben de çok şaşırılmışım.” **(Din Görevlisi 2)**

3.6. Çocukların Dini ve Ahlaki Yaşantıları Konusundaki Gözlemlerle İlgili Bulgular;

Çocukların yaşadıkları özel ve ailevi tecrübelerin ve yoksunluğun bir sonucu olarak hayatlarında dini ve ahlaki anlamda birçok olumsuzlukların olduğu din görevlileri tarafından ifade edilmektedir. Örneğin bir bayan din görevlisi **(Din Görevlisi 10)** çocuklar evinde karşılaştığı ilk deneyimde “Çocukların tavır ve davranışlarının her açıdan çok dengesiz” olduğunu vurguladı. Yaşadığı deneyimi ‘şok’ diye ifade eden diğer iki görevliyse duygularını şöyle ifade ediyor:

“Normal bir insan tavrını öğretmek çok önemli, bu çocuklar normal davranmıyorlar. Ben ilk gittiğimde ona şok oldum zaten biri öbürüne bağıyor, öbürü onun elinden bir şey almaya çalışıyor, mental olan çocuğa diğerleri yükleniyor, birbirleriyle sürekli dalga geçiyorlar. Bunlar çok insani olmayan şeyler. İşte onlarla tek tek ilgilenerek, daha fazla vakit geçirerek bu değerleri onlara öğretmek durumundayız.” **(Din Görevlisi 5)**

“Ben genel olarak ahlaki durumlarını iyi görmedim. Yalan var, birbirlerine karşı çok acımasızlar, saygısız bir şekilde eleştirme, yemekte bile çıkan kavgalar var. Yani iyi bir ortam değil.” **(Din Görevlisi 3)**

Görüşme yaptığım diğer din görevlileri de benzer sorunlara işaret ettiler ancak daha ümit var bir değerlendirme yaptılar:

“Bir kısmının iyi bir kısmının iyi değil öyle söyleyeyim. Daha önce kendi aileleri ile yaşayıp bir terbiyeden geçen çocukların durumları daha iyi. Eğer aile fertlerinden birisi anne baba babaanne anneanne hala teyze gibi birisi varsa bu çocuklar olmayanlara göre daha iyi oluyor.” **(Din Görevlisi 4)**

“Önce birbirlerine karşı davranışları daha kaba, argo kelimeler veyahut kavga edebiliyorlardı. Ama zamanla bunların belli ölçüde azaldığını görüyorum ben.” **(Din Görevlisi 6)**

Din görevlileri, çocukların genel olarak dini ve ahlaki algıları ve yaşantıları konusunda, ev annelerinin ve ev sorumlularının çok belirleyici ve etkili olduğunu düşünmektedir:

“Çocukların annelerden duyduğu kadarıyla dini boyutları var. Günlük hayat içerisinde anne ona diyorsa bu günah ya da bu sevap çocukların kavramları bunlar yani. Burada da annenin eğitimi çok önemli hale geliyor. Bir de o eğitimi nasıl vereceği önemli. Aynen bize uygulanan şeyler, tehdit yani korkutarak.” **(Din Görevlisi 1)**

Konuya bir bütün olarak bakan bir bayan din görevlisi konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Bu bir takım işi, takım olmadığı için sorun oluyor. Ben gittiğimde beni hadi namaz kılalım diye zorlayan çocuk destek olmadığı için sonra vazgeçiyor. Ev ortamında destek yok. Daha önce namaz kılan bir ev annesi vardı o namaz kıldığı için bayağı bir namaz kılıyorlardı. O anne gitti başka bir anne geldi. Benim yanımda ahlaki olarak da güzeller ama benden sonra bilmiyorum.” **(Din Görevlisi 9)**

3.7. Çocukların En Çok Neye Değer Verdiği İle İlgili Bulgular;

Bu soruya genel olarak din görevlileri tarafından “samimiyet ve güven” şeklinde cevap verildi. Çocuk evlerinde yetişen çocukların samimiyet ve güven arayışı içerisinde oldukları, bunu bulduklarını hissettikleri zaman ilişkinin farklı bir boyuta taşındığı ifade edildi:

“Çocuklar kendilerine samimi davranışı çok ayırıyorlar. Gerçekten canı gönülden mi davranıyor yani içinden gelerek mi bir şeyleri yapıyor yoksa yapmacık mı davranıyorlar bunun farkına varmış onlar insan terazisi olmuşlar, gözlem yetenekleri çok kuvvetli.” **(Din Görevlisi 1)**

“Bence bu çocuklar hayatta en çok samimiyete değer veriyorlar. Herkes onlara iyi davranmaya çalışıyor, sevdiğini falan söylüyor ama samimi olup olmadıklarını çok iyi anlıyorlar ve bunu çok önemsiyorlar. Samimiyet ve güven. Çünkü güven sorunu yaşıyorlar hayatlarında birine güvenip güvenmemek, samimi olup olmamak bunlar onlar için çok önemli.” **(Din Görevlisi 2)**

“Güven duygusu onlar için önemli, hani sevdikleri ve güvendikleri kişiyi örnek alıp onunla olan ilişkilerini geliştiriyorlar. Yani güven kendilerini güvende hissettikleri, sevildiklerine yani sevmek onlar için çok önemli yani sevildiklerinden emin oldukları kişiyle ilişkileri farklı oluyor ama hiçbir zaman emin olamıyorlar geçmiş yaşantılarından dolayı. Çünkü çok istismar edilmişler. Her çeşit istismara maruz kalmışlar. Bundan dolayı emin olamıyorlar yani ben bu insanı seversem güvenirse yarın bir gün ne yaşarım kaygısını ben hissediyordum. Ama genel olarak bir süre sonra güvenmeye başladıktan sonra ilişki çok daha güzel oluyor” **(Din Görevlisi 10)**

3.8. Annesiz Babasız Oluşları İle İlgili Bulgular;

Çocukların normal bir aileye sahip olamayışlarının onların hayatını nasıl anlamlandırdığıyla ilgili sonuçlar konusunda katılımcılar ikiye ayrılmış durumdadırlar. Bir kısmı bu durumu çocukların tamamen aştığı kesinlikle sorun yapmadığını düşünürken, diğer kısmı aslında bütün sorunlarının temelinde bu durumun sebep olduğu psikozun olduğunu düşünmektedirler. Çocukların anne ve babasız oluşlarını aştığını düşünen anneler bu durumu şöyle açıklamaktadırlar:

“Benim çocuklar bu durumla ilgili pek bir şey paylaşmıyorlar. Ya da aşmışlar, kabullenmişler bu durumu, sorun olarak görmüyorlar. Annelerinin babalarının hayatlarında olmaması onlar için çok önemli değil gibi, öyle görünüyorlar.” **(Din Görevlisi 2)**

“Hocam bu yaşlarda anneyi babayı aramıyorlar. Mesela benim evimde çok zeki, sınavlarda full yapan öğrencim var ve annesini ve babasını görmek istemiyor. Şu anda içinde bulunduğu ortamdaki kişileri kabullenmiş durumda. Şimdiye kadar anne babayı arayan bir çocuk görmedim. Diğer evleri bilmiyorum ama bizim evde anne babasını anlatan çocuk hiç görmedim. Ve şu anda onlar anne olarak evdeki anneleriyle gayet iyiler.” **(Din Görevlisi 7)**

Anne-Baba yokluğunun çocuklar için ciddi sorun teşkil ettiğine inanan din görevlileri de bu konuyla ilgili deneyimlerini ve düşüncelerini şöyle ifade etmektedirler:

“Hepsinin annesi babası yok değil, bazılarının o şekilde. Diğerlerine göre daha farklılar. Annesiz babasız olmak onları herhâlde daha savunmasız yapıyor. Daha savaştı kılıyor. Hayata karşı diğer arkadaşlarına karşı yıpratıcı olabiliyorlar. Daha öfkeli oluyorlar. Sanki hayattan almak istedikleri bir şey varmış gibi öfkeli, hırçın olabiliyor çocuklar.” **(Din Görevlisi 8)**

“Bu konuyu aslında kurumun sosyologları psikologları ile konuşmak lazım. Bence çocuklar bu konuyu çoğunluğu aşabilmiş değiller. Çoğunluğunda zaten psikolojik sorunları devam ediyor. Kurum bu çocuklarla ilgili doğru düzgün çalışmıyor. Özellikle Çanakkale de psikolog sosyolog bu çocuklar üzerinde yeterli çalışmayı yapmıyor. Bence bu çocuklar kurum tarafından da ihmal ediliyor.” **(Din Görevlisi 10)**

3.9. Çocuklarla Yapılan Derslerin Zorluğuyla İlgili Bulgular;

Araştırmaya katılan gönüllü din görevlilerine ders işleme usulü, içeriği ve yaşadıkları sorunlar soruldu. Katılımcıların tamamı tarafından ilk zamanlarda zorluklar yaşandığı vurgulanmıştır:

“Evde annesi tarafından istismara uğrayan bir çocuk vardı ve ben sohbette anne baba hakkı gibi şeylerden bahsedince bana tepki göstermişti. Bu yüzden çocukların durumunu bilmek gerekiyor. Kurum bunu bizden saklamaya çalışıyor fakat ben bu durumun çok önemli olduğuna inanıyorum. Belki kendilerine göre haklı sebepleri vardır ama bizim açımızdan da bu durum önemli. Buradan da yine görevlilerin istikrarı konusunun önemi ortaya çıkıyor. Bizim ayrıca bu çocuklarla, psikolojileriyle alakalı eğitimle almamız gerekiyor. Bu çocukların yaşadıkları, ne tür problemlerle karşılaşıyorlar bilmemiz lazım. Biz çok hazırlıksız gidiyoruz.” **(Din Görevlisi 3)**

“Acaba bunlara karşı nasıl davranabilirim, nasıl ders yapabilirim diye kendime sordum. Çünkü bunlar farklı, yazın gelen çocuklar gibi değil. Yazın da çocuklarla birlikteyiz ama onlar daha farklı yani. Açıkçası hissettim” **(Din Görevlisi 4)**

Katılımcılar geçen zamanla beraber, tecrübeler arttıkça bu sıkıntıların ortadan kalktığı yönünde ifadelerde bulunmuşlardır. Örneğin bir erkek din görevlisi;

“İlk zamanlarda oluyordu ama şimdi olmuyor. Bir buçuk sene çok zorlandım.” **(Din Görevlisi 9)** diye yaşadığı sıkıntıyı dile getirmektedir.

Çocukların değişken bir durum arz eden ruh hallerini dikkate alarak onlara bir şeyler yaptırmaya çalışmak da katılımcıların özellikle üzerinde durduğu bir husustur.

“Haftaya göre değişiyor, bazı haftalar onlar da çok istekli oluyor bazı haftalar da isteksiz hani bugün konuşmasak diye bakıyorlar. Bugün oyun oynasak diyorlar veyahut bir hafta gidiyorsun çok güzel karşılıyorlar, bir hafta gidiyorsun üf püf yapıyorlar. Çocukların belki o hafta yaşadıkları, içinde yaşadıkları ortam, okulda yaşadıkları etkili oluyor. Bize karşı tavırları, tutumları her hafta değişiyor.” **(Din Görevlisi 6)**

“Yaptığımız derslerde sorun yaşamıyoruz, niye yaşamıyoruz çünkü orada çocukları sıkacak herhangi bir ders yapmıyoruz zaten “**(Din Görevlisi 7)**

3.10. Zorlanılan Durumlarla İlgili Elde Edilen Bulgular;

Katılımcılara çocuk evlerinde hizmet verirken genel olarak karşılaştıkları sıkıntılar soruldu. Katılımcıların çoğu zorlanılan durumların başında evdeki diğer sorumlularla kendilerinin ve çocukların ev sorumlusu veya ev anneleriyle olan ilişkilerinin geldiğini belirtmektedirler.

“Şimdi hocam gidiyorsun, çocuğu motive ediyorsun sen gidiyorsun hemen namaz demiyorsun zaten önce yemekle başlıyorsun çocuk önce böyle bir motive oluyor çok güzel sonra bir isteksizlik beliriyor hemen neden o isteksizlik beliriyor biliyor musun bize ait bir şeyden dolayı değil evle ilgili o anda bir problem çıkıyor, mesela anne diyor ki çamaşırını niye burada bıraktın diyor ya da mesela banyodan çıktın burayı niye temizlemedin diyor o anda çocuk geriliyor ben öyle gözlemledim yani bizden de kaynaklanan isteklendirme eksikliği olabilir ama daha çok evin bir kuralı ile alakalı morali bozuluyor çocuğun bu sefer çocuk ipleri koparıyor. Odasına kapanıyor bir daha artık gönlü olsun diye bakıyoruz.” **(Din Görevlisi 1)**

“Oluyor evet o konuda oluyor. Yani geçen sene de olmuştu, bu sene de oldu. Evde bir çocukla ilgili bir problem oluyor, ev sorumlusu farklı anlatıyor, ev annesi farklı anlatıyor, çocuk farklı anlatıyor. Ben kime inanayım bilemiyorum. Ve önemli bir problemdi müdür yardımcısıyla da görüştüm o da farklı anlattı.” **(Din Görevlisi 2)**

Ev anneleriyle zaman zaman sorun yaşadığını ifade eden bir bayan din görevlisi konuyu şöyle aktarıyor:

“Bir de annenin çok müdahalesi oluyor. Biz yokmuşuz gibi veyahut biz misafirmişiz gibi davranmaları konusunda zorlanıyordum. Yani kendi başıma bir disiplin kuramıyordum, hep bir annenin müdahalesi vardı. Benim çocuklar üzerinde çok bir etkim olmuyordu diye düşünüyorum. Anneler çok etkiliyor.” **(Din Görevlisi 8)**

Katılımcılar tarafından ifade edilen, görüşmelerde sık sık gündeme gelen diğer bir zorlukta din görevlilerinin böyle bir hizmet için hiçbir altyapıya sahip olmaması, hazırlık yapma imkânlarının olmayışı, bu konuda özel bir donanıma ihtiyaç duyulduğu halde bu donanımın kendilerine verilmediği ve bu konuda gerekli adımların atılmadığıdır.

“Bizim ayrıca bu çocuklarla, psikolojileriyle alakalı eğitim almamız gerekiyor. Bu çocukların yaşadıkları, ne tür problemlerle karşılaşılıyorlar bilmemiz lazım. Biz çok hazırlıksız gidiyoruz. Ben ilk gittiğimde çocuklarla alakalı hiçbir şey bilmiyorum. Bir de biz çok korunmuş ortamlardan geliyoruz. Ailelerimizde böyle huzursuzluk, kavgalar, hır gür yok yani. Dolayısıyla oraya giderek bambaşka bir dünyaya adım atmış oluyoruz. Gerçekten çok samimi söylüyorum ben eve ilk gittiğim gün o kadar etkilenmişim ki evin dönüş yolunu bulamamıştım, kaybolmuştum. Çocukların durumu o kadar içimi acıtmıştı ki ya dedim neler yaşayan insanlar varmış, biz bunlardan habersiz yaşıyor muyuz. Bu evlere giden görevlilerin kapsamlı bir hazırlık sürecinden geçmesi gerekiyor kesinlikle. Bizim yaşadığımız o ilk şok halini, afallama halini çocukların görmemesi lazım. Neyle karşılaşacağız bilmemiz lazım.” **(Din Görevlisi 3)**

Katılımcıların geneli çocuklarla ders yapma, onların dikkatini çekebilmek, ders verme süreçleri gibi konularda zorluklar yaşadığını ifade etmektedirler:

“Onlarla konuşma konusunda, ben biraz yumuşak davrandığım için hep birlikte konuşuyorlar. Böyle otoriter davranmıyorum onlara kaçırmamak adına. Ben bir şey anlatırken onlar da hemen karışıyorlar. Onlar da konuşmak istiyorlar. Soru sormak istiyorlar. Ben de konuyu dağıtmak istemiyorum. Önce ben bitireyim sonra siz sorularınızı sorun. Bir tek konuşmak, anlatmak ta sorun yaşıyorum.” **(Din Görevlisi 4)**

“Bazen orada vaktimi boşa geçirmiş gibi hissediyorum. Biz normalde sürekli bizi dinleyen bir kitleyle muhatap olduğumuz için orda sanki seni hiç kale almıyorlar. Zorla ortam oluşturmaya çalışıyorsun. Bu durum bazen beni üzüyor. Evindeki şartları ayarlayarak gidiyorsun oraya, zaman ayırıyorsun, bazen böyle düşündüğüm oluyor boşuna mı gidiyorum acaba diye, sonra da diyorum yok devam diyoruz yine de.” **(Din Görevlisi 5)**

“Bazen oluyor. Özellikle namaz alışkanlığı kazandırmak istiyorum. En azından ben ordayken benimle birlikte kılsınlar, öğrensinler belli başlı bazı duaları öğrensinler istiyorum. Hayatları boyunca lazım olacak onlara. Ama ilgisiz kalıyorlar. Ben de zorlamak istemiyorum. Eğer haftaya kadar şu sureyi ezberlerseniz size ödül vereceğim diyorum ama haftaya hiç kimse ilgilenmemiş olabiliyor. Böyle durumlarda insan ne yapabilirim acaba diyor, çaresizlik hissediyorum. Nasıl sevdirebilirim, nasıl önemini anlatabilirim diye kendimi sorguladığım zamanlar oluyor.” **(Din Görevlisi 6)**

3.11. Katılımcılar Tarafından Yapılan Önerilerle İlgili Bulgular;

Din görevlileriyle yaptığımız görüşmelerin sonunda onlara bu programın geliştirilmesi için neler önerebilecekleri, gözlemledikleri eksiklikler ve düzeltilmesi için neler yapılmasının gerektiği soruldu. Katılımcıların önemli bir kısmı çocuk evlerinde yapılan dini danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin her iki kurumun yetkililerince de yeteri kadar ciddiye alınmadığı görüşünü paylaşmaktadırlar;

“Özellikle kurum tarafından bizim yaptığımız derslere verilen önemin ve ciddiyetin çocuklara hissettirilmesi gerektiğini düşünüyorum.” **(Din Görevlisi 1)**

“İki kurumun da bizim yaptığımız işi biraz daha ciddiye almaları gerektiğini düşünüyorum.” **(Din Görevlisi 5)**

“Her iki kurumunda üst düzey yetkililerinin bizim yaptığımız işi önemsediklerini sanmıyorum. Bir de bu iş daha ciddiyetle sistemli hale getirilerek yapılmalı, mesela görevlilerle her ay mutat toplantılar yapılmalı, ev sorumlularıyla din görevlileri arasında paylaşımlar olmalı, ortak bir program olmalı, bir yıl içerisinde yapılacak faaliyetler oturulup planlanmalı, birlikte hareket edilmeli veyahut ta bir ekip çalışmasının olması lazım. Ekip çalışması ile daha etkili, daha verimli bir eğitim yapılabilir.” **(Din Görevlisi 6)**

“İki kurum arasında çok sıcak bir ilişki yok zaten. Çocuklara yaptığımız programları ciddiye almıyorlar. Bu yüzden bizim çok çalışarak başarıyı yakalamamız gerekiyor.” **(Din Görevlisi 7)**

“Giden görevlilerin saatleriyle ilgili sıkıntılar var o saatlere uyulmuyor. Biz ilk başladığımızda o saatlerde başka çalışmalar koyuyorlardı çocuklara mesela kuaför, darbuka dersi gibi. Biz öncesinde de gidiyorduk aslında. Yani bu bakanlıktan önce sosyal hizmetler başbakanlığa bağlı iken gidiyordum, o zaman dini hizmetlere karşı çok mesafeliydi kurum. Daha sonra biraz ılımlı bakmaya başladılar. Hala tam böyle bir ciddiye almama durumu var ama zamanla iyiye gidiyor.” **(Din Görevlisi 10)**

Din görevlileri tarafından ortaklaşa olarak dile getirilen diğer bir bulgu ise; ev annelerinin ve sorumlularının çocuklar üzerindeki etkisi ve bu konuda dikkat edilmesi gereken hususlardır:

“Madem böyle bir işe başlandı ciddiye alınsın, Avrupa da bu iş nasıl yapılıyor, konunun en ehil uzmanlarını bu işin başına getirsinler. Burada mesela şeyde çok fazla siyasi arkası olanlar çocukların başına getiriliyor ev annesi ev sorumlusu olarak. Böyle olmasın, gerçekten bu işte kim ehilse o gelsin. Çünkü bu çocuklar bizim emanetimiz.” **(Din Görevlisi 10)**

“Orada sürekli çocuklarla vakit geçiren insanların dikkatli seçilmesi gerekmektedir.” **(Din Görevlisi 8)**

“Üç saat normalde yeterli ama evdeki annelerin de çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ev anneleri, ev abileri onların hepsi çok önemli. Bizim yaptığımız temelin üzerine bina dikebilirlerse güzel ama dikemezler tekrar unutulursa üç saat çok az.” **(Din Görevlisi 9)**

Ev annelerin önemine ısrarla vurgu yapan bir kadın din görevlisi, ev annelerinin yeterince eğitilmiş olmadığını ve eğitilmeleri gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Biz oraya her zaman gidemiyoruz, haftada bir kere gidebiliyoruz. Çocukları çok az bir süre görüyoruz. Orada en çok anneler çocuklarla beraberler. Annelerin eğitilmesi hususuna çok önem verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Annelerin çok eğitilmiş olduklarını düşünmüyorum. Özellikle din konusunda bidat ve hurafe bilgileri çocuklara aktarabiliyorlar. Her şey yaptırım üzerine, sevgi yok annelerde. Sevse de herkese aynı sevgiyi gösteremiyorlar. Çocuklar arasında ayırım oluyor. Annelerin eğitilmiş olması daha iyi olur. Veya belirli bir eğitimden geçenleri anne yapmaları hususunda bir önerim olur. Annelerin çocukların üzerinde daha etkin bir görevleri olduğu için onların eğitilmelerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum.” **(Din Görevlisi 8)**

Bir diğer kadın din görevlisi görev için gittiği çocuk evindeki ev annelerinin ahlakı yönlerinden memnun kaldığını ve bu annenin çocuklara milli ve manevi değerleri verdiği için kendisinin yürüttüğü din eğitimini daha başarılı olduğunu dile getirdi:

“Benim gittiğim evde ev annelerinin ahlaklarını beğeniyorum. Dini milli ahlaki değerlerimize sahip çıkıyorlar. Çocuklara da bunu telkin ediyorlar. Ben bunu gözlemliyorum. Her ne kadar bazıları yansısa, bazıları da yansımasa da gayretlerini görüyorum. Helaller haramlar konusunda konuşmamızı istiyorlar. Çocuklar zaten temelde böyle bir şeyi almamışlar. Evlere geçtikten sonra bazı şeyleri birebir annelerle konuşabiliyorlar.” **(Din Görevlisi 5)**

“Annelerin seçimi çok önemli yani annenin kendi evinde huzurlu olması bile çok önemli. Çocuklara o güzel annelik hissini yansıtabilmeleri önemli.” **(Din Görevlisi 3)**

“Kurum açısından benim gördüğüm anneler çok iyi eğitilmeli, özenle seçilmeli. Bence ev sorumlusu da çok önemli, evde olan her şeyi yukarıya aktardığı için çok dürüst ve objektif olabilmeli, işini yaparken kendi kişilik özelliklerini ortaya koymaması lazım, kendi içinde tutarlı olması lazım. Çünkü insanı eğitiyor yani ev annelerinin bence çok iyi eğitilmesi gerekiyor, tutarlı iyi kişilik özelliklerine sahip olması gerekiyor. Ev sorumlularının da merhametli olması gerekiyor, çok disiplinin iyi bir şey olmadığını düşünüyorum.” **(Din Görevlisi 2)**

“Bizim söylediklerimizin, hareketlerimizin anneler tarafından da desteklenmesi gerekiyor.” **(Din Görevlisi 8)**

Din görevlilerinin neredeyse tamamı tarafından dile getirilen önemli bir bulgu da, bu görevi yapan kişilerin ciddi bir hazırlık sürecinden geçtikten sonra bu eğitimlerin ve görüş alışverişlerinin periyodik olarak devam etmesidir. Ayrıca bu göreve getirilen görevlilerin diğer görev yükümlülükleri de azaltılmalıdır.

“Elimizde belli bir program yok, ders şeklinde yapmayın deniliyor fakat tam olarak ne yapacağımız da söylenmiyor.” **(Din Görevlisi 2)**

“Mesela buraya giden öğretmenlerin bu konuda, bu çocuklarla ilgili daha donanımlı olmalarını gerektiğini düşünüyorum. Bu öğretmenlere özel seminer verilebilir, bunlarla ilgili çalışmalar yaptırılabilir.” **(Din Görevlisi 3)**

“Buraya giden görevlilerin belki de daha az başka alanlarda görevlendirilmeleri gerekiyor. Yani çocuk evine gidiyorsa ek dersi olmamalı, sadece temeli hatta o bile olmamalı. Ekstradan başka görevleri olmamalı, çünkü onlara ayriyeten vakit ayırmak gerekiyor.” **(Din Görevlisi 2)**

“Din görevlilerinin o evlere gitmesi çok faydalı oluyor fakat diyanet çalışanlarını güçlendirerek bu konuda daha ciddi çalışmalar yapılmalıdır.” **(Din Görevlisi 6)**

“Bizim ayrıca bu çocuklarla, psikolojileriyle alakalı eğitimle almamız gerekiyor. Bu çocukların yaşadıkları, ne tür problemlerle karşılaşıyorlar bilmemiz lazım. Biz çok hazırlıksız gidiyoruz. Ben ilk gittiğimde çocuklarla alakalı hiçbir şey bilmiyordum.” **(Din Görevlisi 2)**

“Gerçekten çok samimi söylüyorum ben eve ilk gittiğim gün o kadar etkilenmişim ki evin dönüş yolunu bulamamışım, kaybolmuştum. Çocukların durumu o kadar içimi acıtmıştı ki ya dedim neler yaşayan insanlar varmış, biz bunlardan habersiz yaşıyor muyuz. Bu evlere giden görevlilerin kapsamlı bir hazırlık sürecinden geçmesi gerekiyor kesinlikle.” **(Din Görevlisi 3)**

Çocuk evine yönelik din hizmetlerinin daha profesyonel bir bilinçle verilmesini öne süren bazı katılımcılar bu konudaki eksikleri ve önerilerini şöyle ifade ettiler:

“Diyamet açısından da bu evlere gönderilen görevlilerin başka işlerinin olmaması lazım, sadece çocuk evi görevlileri gibi bir başlık altında çalışılabilir. Yani aile ve irşat bürolarına alınan vaizlerin görev tanımları sadece çocuk evleri ya da konukevi ya da cezaevi olabilir. Şu an biz aspirin vaiz olarak her yere gidiyoruz. Ben cezaevine gittiğim zaman da şok oldum. Biri kocasını öldürmüş gelmiş, biri kayınvalidesini öldürmüş gelmiş. Ben oraya gittiğim zamanda hiçbir hazırlığım olmadığı için ayrı ve daha büyük bir şok yaşamışım. Bundan dolayı kesinlikle bizim özel bir hazırlık sürecinden geçmemiz lazım. Mesela ben kadına şiddet ile ilgili bir seminere katılmışım, orada işin içinde olan bir psikoloğu dinlerken o kadar çok şey öğrenmişim ki; bize mağduru dinlerken kendimizi nasıl korumamız gerektiğini öğretmişti. Biz o kadar hazırlıksız ki kendimizi onların etkisinden kurtaramıyoruz. Benim eşim benim bu yüzden çocuk evlerine gitmemi istemiyor. Ben kurumdan ayrılan bir çocukla hala görüşüyorum, benden bazen kalacak yer bazen para istiyor ve ben ne yapacağımı bilemiyorum. Ders dışında görüşmemeyi ahlaki bulmuyorum. Bu konuda da bizlere yardımcı olunması gerektiğini düşünüyorum.” **(Din Görevlisi 3)**

“Ben camii müezzini olarak hiçbir tahsilim yok bu evlere gidiyorum tabii ben kendi çocuğuma nasıl davranıyorsam onlara da öyle davranıyorum. Bu yüzden de başarılı olduğuma inanıyorum ama daha hazırlıklı olarak gitmek isterdim. Bizlere eğitim verilirse daha başarılı olacağımıza inanıyorum.” **(Din Görevlisi 7)**

“Orada sürekli çocuklarla vakit geçiren insanların dikkatli seçilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu kurumda görev alacak din görevlilerinin bir eğitimden geçirilmesi lazım.” **(Din Görevlisi 9)**

“Diyanetin yapacağı da görevlilerini seminerlere tabi tutmak, diyanet bunu yapıyor zaten.” **(Din Görevlisi 10)**

3.12. Sosyal Hizmet Görevlileri ile Yapılan Odak Görüşme

Gerek çocuk evlerinde görev yapan bir din görevlisi olarak edindiğim birinci el gözlemlerim, gerekse mülakat yaptığım diğer din görevlilerinden edindiğim bilgiler konuyla ilgisi olması bakımından ev sorumlularının oldukça hayati bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, hem çocukları ve içinde buldukları ortamı anlama, hem de din görevlileri tarafından sürdürülen din hizmetlerinin etkisini değerlendirme bakımından ev sorumlularının görüşlerine başvurmanın çalışmamızı daha etkili ve başarılı kılacağını düşündüm. Daha doğrusu, bu bağlamda ev sorumlularının görüşüne başvurmadan yapılan bir çalışmanın eksik olacağı kanaatindeyim. Bu gereklilik çerçevesinde 4 gönüllü ev sorumlusu ve bir birim amiriyle odak grup görüşmesi düzenlendi. Görüşmede katılımcılara kendileri, meslekleri, ev ortamı, çocukların değer dünyası ve din hizmetleri gibi konular soruldu ve bu sorular ışığında katılımcıların arasında verimli müzakereler gerçekleşti. Bu görüşmeden öne çıkan önemli hususlar aşağıda rapor edilmektedir.

1. Ne kadar süredir bu görevi yapıyorsunuz?

Görüşmeyi kabul eden ev sorumlularının üçü de oldukça deneyimli kişilerdi, sadece bir tanesi iki yılı biraz aşkın bir süredir bu işi yaptığını söyledi.

- Ev Sorumlusu 1 11,5 yıl
- Ev Sorumlusu 2 10 Yıl
- Ev Sorumlusu 3 8 Yıl
- Ev sorumlusu 4 2,5 Yıl

2. İşinizin en çok sevdiğiniz tarafı nedir?

Katılımcı ev anneleri, bir insan yetiştirmenin, onların hayatında yer almanın, çocuklarla beraber zaman geçirmenin, rol model olmanın, verdiğimiz şeylerin karşılığını görebilmenin ve çocuklarda davranış değişikliği oluşturma gibi şeylerin işleriyle ilgili en çok sevdikleri taraf olduğunu ifade ettiler.

Birim amiriye bu konuda özellikle konuşmak istedi ve görüşlerini şöyle ifade etti:

“Çocuklara faydalı olduğumu hissetmek benim en sevdiğim yön, onların hayatına yön verme ne kadar yapıyorum bilemiyorum. Bu alan gerçekten zor bir alan, çocuklar da zor çocuklar. Kolay değil tabi onların hayatında bir şeyleri değiştirebilmek zor iş ama onlarla vakit geçirdiğinizde hafta sonu onlarla bir halı saha maçına gitmek hoşumuza gidiyor onun dışında ben her gün bir eve gidip satranç kursu veriyorum. Çocuklarla bir şeyler paylaşmak, onlardaki gelişmeleri görmek mutlu ediyor bizi.”

3. Çocuklarla iletişiminiz nasıl?

Ev sorumlusu annelere çocuk evlerinden kaç kuşak mezun ettikleri, onlarla iletişimleri olup olmadığı, halen çocuk evlerinde kalan çocuklarla iletişimlerinin nasıl olduğu gibi sorular yöneltildi. Anneler evlerde çocuklarla özel bir iletişim sorunu yaşamadıklarını ancak ev dışında da kurallar gereği çok fazla iletişimlerinin olmadığını ifade ettiler. Bir ev annesi çocukların sadece toplu yerlerde karşılaştıkları zaman gelip hal hatır sorduklarını, diğer bir anne telefonla görüşmelerinin olabildiğini ve anneler günü gibi özel günlerde arandıklarını ifade etti. Birim amirinin bu konudaki görüşleri ise aşağıdaki gibidir.

“Evden ayrılan çocuklar da olabiliyor. Evdeyken ilişkimiz çok iyi olmasına rağmen ayrıldıktan sonra hiç görüşmediğim çocuklar da var. Bu durum çocuk kaynaklı da olabiliyor. Görüşmeyi sürdürdüğümüz çocuklar da olabiliyor. İlk ayrıldıklarında sık arayabiliyorlar fakat zamanla bu değişebiliyor. Çocukların kurumdan ayrıldıktan sonra onun motivesini kırmamak adına bağlantımızı hafifletiyoruz, bir nevi kurum politikası gibi. Çocuk normal hayatına adapte olsun diye biz bir nebze daha geri duruyoruz.”

Bu yetkiliye kurumdan çıkan çocukları takibini nasıl yaptıklarını sorduğumuzda, bu durumun kendilerini aştığını ifade ederek görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Orası bizim değil de idarenin görevi, şimdi zaten kurumun görevlerinden biri de budur. Ayrılan çocuğun takibini yapmak aslında kurumun görevlerinden biridir. Ama çocuk evlerinde şu ana kadar çok fazla sayıda reşit olan çocuğumuz yok. Zaten mecburen işe giriş süreci dolayısıyla görüşüyoruz. Reşit olarak ayrıldıktan sonra 3413 sayılı yasa gereği tekrar bunların işe yerleştirilmeleri süreci var. Bu süreçte tekrar iletişime geçiliyor. Ama biz çok yeni üç dört yıllık bir kuruluşuz, reşit olarak ayrılan çocuk sayımız çok fazla değil.”

4. Şu anda mevcut durumda çocukların en çok nelere ihtiyacı olduğunu düşünüyorsunuz?

On bir yıldan fazladır kurumda çalışan bir ev annesi önceki yıllarda din eğitimiyle ilgili kurumlarda yaşadığı zorlukları dile getirerek, çocukların en çok dini ve ahlaki değerlere ihtiyacı olduğunu ifade ederek şöyle devam etti:

“Eskiden yuvada çalışırken dini açıdan özellikle çok zorlanıyorduk. Dini bilgiler verme adına hep bunu biz yapıyorduk. Bir gusül abdesti almayı gizli olarak gösteriyorduk. İdare tarafından hoş karşılanılmıyordu. Ama şimdi o kadar güzel ve o kadar memnunuz ki sistemden böyle gelmeleri bizi çok mutlu ediyor.” (**Ev Sorumlusu 1**)

Diğer bir ev sorumlusu anne de öncekini tasdik ederek din eğitimini klasik bir eğitim olarak değil de daha arkadaşa bir ortamda verilmesi gerekliliğine vurgu yaptı:

“Ama ilk başta direk çocuklar namaz böyle kılınır, abdest böyle alınır diye değil de önce arkadaş olarak içlerine girip kaynaşip birbirlerini sevmeleri ondan sonra mesela bir film izlenir yorum yapılır, ondan sonraki ilişkiler daha güzel oluyor. Çocuğun benimsemesi onun kabullenmesi sonrasında daha rahat oluyor. Yani biraz zaman geçirdikten sonra çocuğun karşı tarafa anlatacağı çok şey oluyor ama bunun dışında direk gelip te böyle çocuk zaten kendini tamamen kilitliyor, kapatıyor. Yani çocuklara öğretmenlik yapmaya kalkarsanız başarılı olamazsınız, doğal olacaksınız. Samimiyet kuracaksınız daha sonra. Dışarıda bir maça gitmek, pikniğe gitmek dışarıda organizasyon

yapacaksınız. Bizim din görevlimiz vardı mesela haftaya geldiğinde çiğ köfte partisi yapalım dediğinde, film getiriyordu özellikle dini içerikli filmler, onu seyrediyorlar oturuyorlar konuşuyorlar yiyip içiyorlardı, çocuklar ne olduğunu anlamadan oradan ister istemez kapıyorlardı. Bunun etkisi çocukların üzerinde çok fazla oluyordu. Zaten biz girmiyorduk, çıktuktan sonra çocuklar etkisinde kaldıkları durumları bize anlatabiliyorlardı. Mesela bizim görevlimiz de çocuklar istediği için onları camiye yatsı namazına götürüyordu. Orada namaz kılıyorlar, cami avlusunda bir çay içiyorlar. Bu çocukların çok hoşuna gidiyordu. Okul dönüşü camiye onun yanına uğruyorlarmış. Bir de görevliyi sevmeleri de çok önemli. Seviyorlar. Böyle pratik uygulamalar daha verimli oluyor.” **(Ev Sorumlusu 2)**

Çocukların nelere ihtiyaç duyduğunu biraz daha vurgulandığında katılımcıların hemen hepsi bu çocukların anne ve babaya ihtiyaçları olduğuna dikkat çekti. Diğer bir ev sorumlusu anne çocukların anlaşılmaya, onlarla vakit geçirmeye, konuşmaya ihtiyaçları olduğunu dile getirdi. Diğer bir ev sorumlusu anneyse, çocukların Aileye ihtiyacı olduğunu ama bu çocukların bir ailesinin olmasına rağmen burada olduklarını ve bunun daha zor olduğunu söyledi.

5. Değer dünyası anlamında gördüğünüz, fark ettiğiniz, bu çocukların şu değere ihtiyacı var dediğiniz şeyler nelerdir?

Katılımcıların spesifik olarak çocuk evlerindeki çocukların değerler dünyasını sordüğümüzde bir ev sorumlusu anne görüşlerini şöyle açıkladı:

“...Sadece sevgi, Allah inancı da ilk başlarda biz göremiyorduk. Yurttan çıkan ya da yurttan gelen çocuklarda Allah inancı yoktu. Biz haramı helali öğretmiyorduk. Doğru ve yanlış bile gizli gizli öğretiyorduk. Ama şimdi daha iyi. Bizim çocuklarda bencillik had safhadadır. **(Ev sorumlusu 1)**

Diğer bir ev sorumlusu anne karakter, kişilik ve ahlaki yönden bir değerlendirme yaparak bu konularda çok fazla etkili olmadıklarını ifade etti:

“Hocam karakter olarak bu çocukların aileleri olduğu için biz burada elimizden geleni veriyoruz. Çocuk aile yanına da gittiği için orda ahlaki yaşantısı nasıl, rol modeli nasıl bilemiyoruz. Çocuk bizim verdiklerimizi aile yanına gittikten sonra çok kolaylıkla silebiliyor. Mesela biz bütün kış uğraşyoruz bir şeyler veriyoruz yaz tatiline gidip geldikten sonra silinebiliyor”. **(Ev Sorumlusu 2)**

Bir ev sorumlusu anne de çok net örnekler vererek gördüğü ahlaki ve kişilik zafiyetlerini şöyle ifade etmiştir:

“Bencillik, yalan söyleme, hırsızlık oluyor. Bazı şeyler de genetik olduğu için çok fazla da değiştiremiyorsunuz. Beden temizliği, gusül abdesti gibi durumlarda hassas değiller. Saygı ve sevgi konusunda çok zayıflar, birbirlerine karşı çok acımasızlar. Özel günlerde birbirlerini aramanın ne kadar önemli olduğunu işte bir selam vermenin ne kadar önemli olduğunu bilmiyorlar bunlar eksik. Biz ne kadar öğretmeye çalışsak ilgilenen çocuklar olduğu gibi, hiç oralı olmayan çocuklar da olabiliyor.” **(Ev Sorumlusu 1)**

Diğer bir ev sorumlusu anne söze girerek eklemelerde bulundu:

“Verilmesi gereken en önemli değerlerden birisi de cömertlik bence. Paylaşmayı bilmiyorlar. Güven saygı sevgi bunlar en çok ihtiyaçları olan şeyler. Yaşlılarımıza karşı nasıl davranmamız gerektiği konusu gibi konularda öğretilmeli.” **(Ev Sorumlusu 4)**

Güven problemi, yalan ve çıkarı dayalı ilişki dile getirilen problemler arasındaydı:

“Kurumdaki çocuklar çok kolay yalan söyleyebiliyor. Güvenleri çok çabuk kırılabilir. Güven duymakta çok zorlanıyorlar. Uzun vadeli sağlıklı ilişkiler kuramıyorlar. İlişki kurabilmek için kendinden fedakârlık ediyor, menfaatleri doğrultusunda arkadaşlık kurabiliyor. Toplulukta kendine yer edinebilmek için farklı yollar kullanıyor. Çıkarları için çok rahat yalan söyleyebiliyorlar.” **(Ev Sorumlusu 3)**

Ev sorumlusu anneler çocukların kendi aralarındaki ilişkilerini konuştuğumuzda çocukların değer dünyasına ilişkin daha net porteler karşımıza çıkıyordu:

Ev ev değişmesine değişiyor fakat genel olarak çıkarına dayalı bir ilişki götürüyorlar. Ev görevlileriyle ilişkilerinde de bunu temel alıyorlar. Çıkarı yoksa anneye çok farklı şekilde davranabiliyor. (**Ev Sorumlusu 2**)

Öfkeyi sakinliği her şeyi duygusal anlamda daha uç noktalarda yaşıyorlar hocam. Birden sinirlenebiliyor, birden olumsuzlaşabiliyor ya da birden bambaşka dünyalara dalabiliyor. Her şeyi uç noktalarda yaşıyorlar. (**Ev Sorumlusu 3**)

6. Size göre bu sorunlar ve eksiklikler bağlamında bir din görevlisi neler yapmalıdır?

Katılımcıların hemen hepsi din görevlisinin rol model olma özelliğine vurgu yaparak çocukların sevgi ve saygısını kazanacak bir yapıda olması gerekliliğine vurgu yaparak görüşlerini şöyle paylaştılar:

“Mesela bizim çocuklarımız yemekte çok konuşurlardı, görevlimiz de yemeğe gelirdi ben yemekten önce anlatıyordum hocam şu konuda biraz aydınlatır mısınız diye o da yemekte bu konu üzerinde konuşuyordu. Bu şekilde biz yönlendirici olabiliyoruz. Mesela ben şu an erkek evindeyim, küfür olayı çok. Aşırı derecede çok küfür ediyorlar. Rahatsız edici şekilde ve bunu hepsi yapıyor. Biz bunu hocamla görüşüyoruz, hocam her geldiğinde bunları anlatıyor. Hocayı çok sevdikleri zaman daha verimli oluyor. Onu model olarak alıyorlar.” (**Ev Sorumlusu 2**)

“Önce onu kabul edecek benimseyecek, sevmezse olmuyor. Of yine mi geldi bu haftada mı gibi tepkiler bile verebiliyorlar. Bazen kızları zorla hocanın yanına topladığımız bile oluyordu. Bahaneler üretebiliyorlar. Eğer hoca ders olarak işlerse böyle motive etmek bayağı sıkıntılı olabiliyor. Ders olarak değil de çocukla muhabbet kurarak konuşarak iletişim kurmak, çocukların daha çok hoşuna gidiyor. Okuldaki ders havası hocalık havası rahatsız ediyor. Eğer böyle olursa hocanın gelişini dört gözle bekliyorlar.” (**Ev Sorumlusu 1, Ev Sorumlusu 4**)

“Kız evlerinde durum biraz daha farklı. Hocaların biraz daha iletişime önem vermeleri gerekiyor. Çocukların sevdiği şeylerden yola çıkarak mesela bir dizi üzerinden işleyebilirsiniz, çocuklar zorlamaya gelmiyor. Birlikte bir şeyler paylaşmak lazım, sinemaya gitmek lazım”. (Ev sorumlusu 1 ve 4)

7. Dini ve ahlaki yaşamları konusunda neler gözlemliyorsunuz?

Çocuk evlerinde yetişen çocukların dini ve ahlaki konularda ki durumlarını konuştuğumuzda katılımcıların tamamı cinsellik ve kız erkek ilişkileriyle ilgili sorunları dile getirdiler:

“Kız evlerinde erkek arkadaş konusunda sıkıntılar yaşayabiliyoruz. Karşı cinsle ilişkilerinde çok dikkatli olmaları gerekiyor fakat bazen yeterli olamıyoruz. Anne baba olmayınca sevgiyi kimde görürse ona gidiyor.” (Ev Sorumlusu 2 ve 3)

“İslami anlamda bir kız çocuğunun nasıl büyümesi, nasıl olgunlaşması gerektiği gibi konulara öncelik verirse daha iyi olur. Ne verebilirsek bizim için daha iyi olur. Öğrettiğimiz şeyleri nedenleriyle birlikte öğretirsek daha iyi olur. Kız çocuklarının özel durumları konusunda özel bir hassasiyet gösterilmeli.” (Ev Sorumlusu 1 ve 4)

8. Diyanetin çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Daha etkili olması için bir öneriniz var mı?

Katılımcılarla Diyanetin çocuk evlerine yönelik din hizmetlerini konuştuğumuzda, sürdürülen din hizmetlerinin kalite ve verimini artıracak önemli ayrıntılar gündeme geldi:

“On evimize yaklaşık sekiz dokuz personel geliyor. Bazen iki eve bir personel gidebiliyor. Bazılarını çocuklar dört gözle bekliyor. Bazılarında ise din görevlisi geldiğinde çocuk odasından bile çıkmayabiliyor.” (Ev Sorumlusu 1, 2 ve 4)

“Gelen müftülük personelinin bu anlamda donanımlı olması gerekiyor. Bizim çocuklarla ilgili bilgi sahibi olması gerekiyor. Ve ders olarak görmemesi gerekiyor. Bu bir ders değil, hani ben geleyim bu haftada şu konuyu vermem gerekiyor, şu dersi işleyim gideyim mantığıyla gelirse, öğretmen öğrenci ilişkisi formatında olmuyor. Yani oraya gelecek samimi içten bir şekilde çocuklarla belki film seyrederek mesaj verecek, bir

sonraki hafta dışarıda bir etkinlik yaparken mesaj verecek. İşte bu donanıma sahip olması gerekiyor.” (Ev Sorumlusu 1 ve 2)

“Ve müftülük personeli çok sık değişiyor, isteksizler olduğu zaman bu iş yürümüyor, yürümediği için de çok sık değişiklik yaşıyoruz. Bir ara gelen sonra devam etmiyor. Böyle bir istikrarsızlık söz konusu, bizim çocuklarla bağ kurmak zor ama o bağı kurduktan sonra koparmak da iyi olmayabiliyor. Zaten sürekli bu çocukların hayatından birileri gelmiş geçmiş. Güven duygusunun olmayışının temelinde de bu yatıyor zaten. Bunlardan dolayı bizim çocuklarımızla ilgilenecek müftülük personelinin istekli olması, yeterli donanıma sahip olması, samimi olması, çocuklarla doğal bir iletişim kurması gerekiyor.” (Ev Sorumlusu 3)

9. Çocuklarla ilgili din görevlilerin bilmesini istediğiniz şeyler var mı?

Son olarak ev sorumlusu annelere din görevlilerinin özellikle duyarlı olması gereken bir konunun veya hususun olup olmadığı sorulduğunda katılımcıların bir kısmı zaten onlarla sürekli diyalog içinde olduklarını ve gerekli bilgileri din görevlileriyle paylaştıklarını ifade etmekle beraber bazı hassas mevzulara da dikkat çektiler:

“Zaten söylenmesi gerekenleri biz onlarla birebir iletişim kurarak paylaşabiliyoruz. Burada söylenmesi gereken görevlinin yetkililerle iletişim halinde olması gerektiğidir. Bazı çocukların özeline çok fazla girilmemesi gerekir. Çünkü çok hassas durumlar olabiliyor.” (Ev Sorumlusu 2)

“Bu yüzden zaten korunma altında. Çocuğun dili dini ırkı durumu sorgulanmaması gerekiyor. Çocuk ne şekilde travmalar yaşamış, ne şekilde buraya gelmiş bunla ilgili sorular sorulmaması gerekiyor. Geçmişle ilgili sorgulayıcı olmamak gerekiyor. Toplumda da bu tür sorularla çok karşılaştıkları için çocuk bu tür durumlardan kaçabiliyor. Annelere dönem dönemverdiğimiz hizmet içi eğitimlerde bunu söyleriz. Çocuklar böyle bir durumla karşılaştıklarında önüne geçmeleri gerektiğini annelerimiz bilirler. Çocuklar bu durumdan son derece rahatsız olabiliyorlar. Ve haklılar da yani.” (Birim Yöneticisi)

3.13.Bulguların Değerlendirilmesi ve Yorumu

Çocuk evlerinde görev yapan ikisi erkek 10 din görevlisiyle yaptığımız yarı yapılandırılmış görüşme; bu evlerde görev yapan dört ev sorumlusu ve bir birim amirinin katıldığı odak grup görüşmesinden elde ettiğimiz bulgular çocuk evlerinde görev yapan din görevlileri, hizmet götördükleri çocuklar, icra ettikleri din hizmetinin mahiyeti, etkisi, kalitesi, metodu ve eksikleri konusunda önemli tespitler yapmamıza ve bu programları daha etkili yapacak stratejiler geliştirmemize imkân tanımaktadır. Elde edilen bulgular, çocuklara yönelik sürdürülen din hizmetlerinin çok sayıda yönünün olduğunu göstermektedir. Bu çok sayıda boyut içerisinde 3 tanesi daha belirgin olarak öne çıkmaktadır:

1. Çocuk Evlerine Yönelik Din Hizmetlerinin Dayandığı Gerekçe
2. Din Hizmetini Yürüten Görevliler
3. Din Hizmetinin İçeriği ve Yöntemi

3.13.1. Çocuk Evlerine Yönelik Farkındalık ve Din Hizmetlerini Gerekeçlendirme Çabası;

Görüşme yaptığımız hemen hemen tüm katılımcıların, hem din görevlileri hem de ev sorumlusu annelerin, çocuk evlerinde kalan çocukların durumlarına ilişkin oldukça samimi farkındalık ve duyarlılık sergilemekte, bu çocukların dini ve ahlaki bir eğitime olan ihtiyacını hararetle dile getirmekte ve kısmen amatörce tespit ettiği bu ihtiyacı çeşitli psikolojik, sosyolojik, kültürel ve dini temellere dayandırarak gerekeçlendirme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Edindiğimiz bilgilere göre, incelediğimiz çocuk evlerinde görev yapan din görevlilerinin kayda değer bir kısmı çokta bilincinde olmadan, işi icabı kendisine verilen bir görev vesilesiyle bu evleri ve bu çocukları tanıdığı ve bir kısmının bu süreçte ilk etapta bir şok yaşadığı anlaşılıyor. Mesela bir kadın din görevlisi ilk deneyimini şöyle ifade etmekte:

“Gerçekten çok samimi söylüyorum ben eve ilk gittiğim gün o kadar etkilenmişim ki evin dönüş yolunu bulamamışım, kaybolmuştum. Çocukların durumu o kadar içimi acıtmıştı ki ya dedim neler yaşayan insanlar varmış, biz bunlardan habersiz yaşıyor muyuz...” **(Din Görevlisi 3)**

Çocukların özel durumu hakkında bazı bilgilere sahip olan diğer bazı din görevlileri de bu çocuklarının hepsinin annesiz babasız olmadığını dile getirerek bu durumun onları nasıl olumsuz şekilde etkilediğini, annesiz babasız olmanın onları daha savunmasız ve dolayısıyla başka çocuklara nazaran daha mücadeleci, arkadaşlarına karşı daha yıpratıcı, daha öfkeli ve hırçın olduklarına dikkat çekmektedirler **(Bkz. Din Görevlisi 8)**

Çocukların özel durumu hakkında farkındalık sahibi bir din görevlisi de konunun kendi hizmet çerçevelerinin ötesinde bir sorun olduğunu ve yetkililerin bu konuya daha profesyonel olarak yaklaşması gerektiğini şöyle dile getirmiştir:

“Bu konuyu aslında kurumun sosyologları psikologları ile konuşmak lazım. Bence çocuklar bu konuyu çoğunluğu aşabilmiş değiller. Çoğunluğunda zaten psikolojik sorunları devam ediyor. Kurum bu çocuklarla ilgili doğru düzgün çalışmıyor. Özellikle Çanakkale de psikolog sosyolog bu çocuklar üzerinde yeterli çalışmayı yapmıyor. Bence bu çocuklar kurum tarafından da ihmal ediliyor.” **(Din Görevlisi 10)**

Yukarıda aktardığımız bu ifadeler, çocuk evlerinde görev yapan din görevlilerinin, her ne kadar başta işi icabı bu hizmetle tanışmış olsalar da, sosyal hizmetler çerçevesinde dezavantajlı insanlar ve özellikle çocuklar konusunda oldukça duyarlılık kazandıkları, önemli bir farkındalık geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Aslında bu ifadelere baktığımızda, bu hizmetlerde çift yönlü bir eğitimin gerçekleştiği anlaşılmaktadır; bir tarafta çocuklar din görevlilerinden dinlerine dair bilgiler edinirken, diğer tarafta örtük bir öğrenme gerçekleşmektedir. Yani din görevlileri de bu süreçte farkına varmadan bir öğrenme sürecine giriyor ve toplumda daha önce fark edemediği dezavantajlı insanları ve onların gerçeklerini öğrenmektedir. Toplumun dezavantajlı gruplarıyla yüzleşme sonucu ortaya çıkan farkındalık ve örtük öğrenme hem din görevlilerinde hem de ev sorumlusu annelerde samimi bir duyarlılık uyandırmaktadır. Böylece bu evlerde görev alan kişilerin, kendilerinin de zaman zaman dile getirdikleri psikolojik zorluklar ve pedagojik formasyon

mahrumiyetine rağmen, bu görevlerini kısa sürede içselleştirdiği ve içsel bir gerekçelendirme yoluna gittikleri görülüyor. Din görevlilerinin çok cüzi bir maddi karşılık almasına rağmen, bu hizmetleri büyük bir motivasyonla sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

3.13.2. Din Hizmetini Yürüten Görevliler;

Yukarıda bahsettiğimiz örtük öğrenme sonucunda din hizmetlerini sürdürmek için güçlü bir motivasyon elde eden ve yaptığı hizmeti, tabiatı gereği ortaya çıkan tüm zorluklarına rağmen içselleştiren din görevlileri, belki asli görevleri olan Kur'an Kursu öğreticiliği, vaizlik ve imamlik gibi diğer alanlara nazaran daha çok ve daha ilgili bir ruh haliyle muhatap oldukları bu dezavantajlı çocuklara daha faydalı olabilmeyi yollarını aramaktadırlar. Sanki yeni bir uyanış veya yeniden doğuş yaşıyorlarmış gibi yepyeni bir heyecanla kendilerini geliştirmek, çocuklarla muhatap olurken fark ettikleri eksikliklerini gidermek için arayış halindedirler. Çalışmamıza katılan her katılımcı içselleştirmede öyle bir noktaya ulaşmış ki, görüşlerini ifade ettikleri hemen her konuda merkeze çocukları ve onların sorunlarını koymaktadırlar. Normal mesleki hayatlarında yaşadıkları zorluklarda kendilerinden ziyade kendileri dışındaki faktörleri mazeret gösterme eğiliminde olduğunu düşünebileceğimiz bu kişiler, ilginç bir şekilde büyük bir olgunlukla mütevazılık yapmakta ve kendilerinin yetersizliklerini rahatça ifade etmektedirler. Bazı din görevlileri yaşadıkları şoku ve sonucunda hissettikleri eksiklikleri çok içten duygularla ifade etmektedirler. Çocuklarla ilk karşılaşmasında şok yaşadığını söyleyen bir kadın din görevlisi(Bkz. Din Görevlisi 3)kendi evine dönerken yolu şaşırıldığını söylüyor, ve bu evlerde hizmet yapmayı düşünen din görevlilerinin bu konuda mutlaka bir ön hazırlık yapmalarının gerekliliğini hatırlatmaktadır. Benzer şekilde hassasiyetleri olan bir diğer kadın din görevlisi (Bkz. Din Görevlisi 2) bu görevi yapacakların bu çocukların psikolojisiyle ilgili eğitim alması ve hazırlıklı olması gerekliliğini vurgulamakta, kendisinin bu göreve giderken hazırlıksız yakalandığını söylemektedir.

Odak grup görüşmesine katılan ev anneleri de bazı din görevlilerinin yetersiz kaldığını, donanımlı olmaları gerektiğini ve bu yüzden çocukların derslere isteksiz olduklarını, katılmamak için mazeretler ürettiğini söyleyerek benzer bir noktaya işaret etmektedir (Bkz. Ev Sorumlusu 1 ve 2).

Kısacası, gerek din görevlilerinin kendi samimi itirafları gerek ev sorumlusu annelerin gözlemleri, çocuk evlerine yönelik din hizmetleri için tayin edilen din görevlilerinin bu özel görevin dini boyutuna ilişkin değil de usulüne ilişkin donanıma sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Modern eğitim ve iletişim sistemlerinde normal bir eğitim için eğitimcilerden beklenen psikolojik, sosyolojik, ve pedagojik formasyon takdir edilir ki böylesi dezavantajlı çocuklar için daha bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, Diyanet teşkilatının çok yerinde bir tespitiyle sürdürülen bu hizmetlerin daha verimli olması için profesyonel olması gerekmektedir. Bunun için din görevlilerinin göreve başlamadan önce ve görevdeyken profesyonel bir eğitime ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Görüşmelerde hem ev sorumlusu annelerin hem de din görevlilerin paylaştıkları deneyimlerini dikkatli incelediğimizde, çocuklara dini rehberlik yapan din görevlilerine ilişkin, donanım eksikliğinin yanı sıra, üç önemli husus daha dikkat çekmektedir:

1. Bu görevi icra eden görevlilerin tamamen bu görevle meşgul olması ya da bu görevin onların asli görevi olması gerekmektedir. Haftada bir yapılan tali bir görev etkili ve verimli olmamaktadır. Mevcut durumda din görevlileri, aslında en az diğer asli görevleri kadar hatta bazılarının daha fazla önemsemesine rağmen bu misyonlarına asli bir görevmiş gibi sarılamamakta, vakit ayıramamakta ve yeterince hazırlık yapma imkânı bulamamaktadır. (Bkz. Din Görevlisi 2 ve 3).

2. Yukarıdaki 1. Maddeye benzer bir sorun da ev sorumluları tarafından gündeme getirildi; görüşme yaptığımız sorumlular ve kurumda çalışan idari bir yetkili dini rehberlik için gelen din görevlilerinin sık sık değiştiğini ve bu durumun çocuklar üzerinde oldukça olumsuz etki bıraktığını ifade ettiler. Çocukların terkedilemeye ilişkin kötü deneyimlere sahip olmasından dolayı bu değişimlere ve istikrarsızlığa oldukça duyarlı oldukları dikkate alınmalıdır.

3. Son olarak, görüşmelerde ittifak halinde gündeme getirilen önemli bir konu da bu görevi yürüten kişilerin bu hizmeti benimsemeleri, sevmeleri ve gönüllü olmaları hususunun yukarıda işaret ettiğimiz eksikler ve ayrıntıların hepsinden daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ev sorumluları bazı din görevlilerinin isteksiz olduğunu, isteksiz olduklarını tutum ve davranışlarından hem ev annesi olarak kendilerinin hem de çocukların

hissettiğini söylemişlerdir. Sonuç olarak bunu hisseden bazı çocukların bu yüzden odasından çıkmak istemediği ve isteksiz bir şekilde zorla derse katıldığı anlaşılmaktadır.

3.13.3. Din Hizmetinin İçeriği ve Yöntemi;

Mülakat ve odak grup görüşmelerinden elde ettiğimiz bulguların işaret ettiği en önemli hususlardan biri de din görevlilerinin çocuk evlerinde ifa ettikleri hizmetin mahiyeti ve yöntemiyle ilgilidir. Bu görevin tanımı ve çerçevesi nedir? Din görevlileri ‘elimizde bir program yok, ne yapmamız gerektiği bize söylenmiyor’ demektedirler.((Din Görevlisi 2). Yetkililerle yaptığımız görüşmelerimizden anlaşılıyor ki, bu görevin nasıl icra edileceği görevli hocaların insafına bırakılmıştır. Bu konuda müftülükler tarafından bir programlama ve denetim yapılmamaktadır. Hal böyle olunca, bazı görevliler klasik formal Kuran-ı Kerim dersi vermeyi tercih etmekte, bazılarıysa daha informal yöntemler denemekte, ders havasında değil de abi abla formatında rehberlik yapmaktadırlar. Müftülüğün belirli bir programlama yapmayarak hocaları esnek bırakması aslında bir avantaj olabilir. Ayrıca hem görevli hocalar hem de ev sorumluları, klasik ders verme usulünün çocuklara itici geldiğini, çocukların bu yöntemi sıkıcı bulduklarını ve derslere katılmak istemediklerini ifade etmektedirler. Günün önemli bir kısmını okulda geçiren bir çocuk için akşam tekrar bir ders ortamına girmek elbette cazip değildir. Dolayısıyla müftülüğün bu konuda hocayı serbest bırakması olumlu bir faktördür. Ama hocaların bu avantajı verimli kullanabilmeleri için periyodik bir eğitime ve materyal desteğine ihtiyaçları vardır. Yetkililerin bu konularda adımlar atmaları gerekmektedir. Örneğin din görevlisi çocukları bir camiye veya kültürel sanatsal bir programa götürmek istediğinde bu imkânlar kendine sağlanmalıdır. Bu ek imkânlar olursa görevli hocalar klasik ders usulünün dışına çıkabilirler, aksi takdirde mecburen klasik usulü devam ettireceklerdir. Yönteme ilişkin diğer bir ayrıntı da görevin haftalık saati ve zaman dilimidir. Haftada bir gün yerine bu görev tüm haftaya bir veya iki gün aralıklı olarak yayılması daha verimli olabilir. En azından haftaya iki güne çıkarılması hizmeti daha etkili kılabilir.

Yöntemsel bazı tespitlere ek olarak, ev sorumlularıyla yaptığımız görüşmeler hizmetin içeriğine ilişkin de anlamlı tespitler yapmamıza imkân tanımaktadırlar. Ev sorumluları çocukların iman bakımından ciddi eksiklikleri olduğunu ifade etmektedirler. Odak grup görüşmesine katılan ev sorumlularından en deneyimli olan bir kadın geçmişte durumun çok daha vahim olduğunu, çocukların inanç adına hiçbir altyapılarının olmadığını

ve bu bağlamda bir teşebbüste bulunmamıza da resmi olarak izin verilmediğini ifade etmişlerdir. Şimdi kurumun bu konuda daha duyarlı ve ilgili olduğunu belirterek, din hizmetlerinin bu inanç eksikliğini doldurabilecek bir mahiyette olmasını dile getirmiştir. Bu tespit oldukça anlamlıdır. Çünkü başta Erik Erikson olmak üzere bir çok psikolog inancın çocuklukta anne-babaya ve çevreye olan güven duygusuyla oluştuğunu ileri sürmektedirler. Kurumda kalan çocukların büyük çoğunluğunun yaşadıkları olumsuz olaylardan dolayı güven duygusu darbe almıştır. Dolayısıyla bu çocuklarda inanç probleminin olması beklenen bir durumdur. Ancak din görevlileri bu problemi klasik din eğitimiyle çözmeleri pek mümkün gözükmemektedir. Bu sorunu ancak çocukların sevgi ve güvenini kazanarak ve bunu istikrarlı bir şekilde sürdürerek çözmeleri mümkündür. Dolayısıyla, bu kurumlarda verilen din hizmetinin klasik din öğretimi içeriğinden farklı olarak veya klasik içeriğe ek olarak değerler eğitimine dönüşmesi gerekmektedir.

Gerek din görevlilerine gerekse ev sorumlularına ‘bu çocukların en çok neye ihtiyacı var?’ diye sorduğumuzda, genellikle herkes temel değerler konusunda eksikliklere işaret etmektedirler. Çocukların çok kolay yalan söyleyebildikleri, bütün ilişkilerinin çıkar eksenli olduğunu, çok sık ve rahatça küfür edebildikleri, karşı cinsle ilişkilerde sınırı koruyamadıkları gibi temel değerlere taalluk eden problemlere işaret etmektedirler. Anne-baba sevgisi ve ilgisinden mahrum büyüyen çocuklarda bu değer problemlerinin olması şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, din hizmetleri içeriği bu eksiklikleri kuşatacak bir mahiyette, değer inşası odaklı bir anlayışla icra edilmesi gerekmektedir. Hem kurum hem de ev sorumluları bu hususta din görevlilerinden büyük beklentiler içerisinde olduklarını hissettirmektedirler. Hatta bunun etkisini fark eden bazı ev sorumluları, bazı hocaların özellikle klasik ders verme veya vaaz etme usulünün dışına çıkarak değer inşasına yönelik faaliyetlerde bulunduğunu ve bunun oldukça verimli sonuçlar doğurduğunu ifade ederek, diğer hocalarında ders içeriklerini ve yöntemlerini değer eksenli olarak değiştirmelerini istemektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk evlerine yönelik sürdürülen din hizmetlerinin kalite ve verimliliğini geliştirmek amacıyla yaptığımız bu tez çalışmasında ilk önce mevcut durumun tespitini yapmaya çalıştık. Bunun için araştırmacının katılımcı gözlemci olarak bu çalışmayı yürütmesine ek olarak, bu kurumlarda din hizmetlerini yürüten on din görevlisiyle (8 Kadın, 2 Erkek) yarı yapılandırılmış görüşme ve dört ev sorumlusu kadın ve bir birim amirinin katıldığı odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Bu görüşmelerden elde ettiğimiz bulgular ve bu bulguların değerlendirilmesi sonucunda ulaştığımız sonuçlar sırasıyla şöyledir:

1. Diyanet'in Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığıyla birlikte yürüttüğü bu hizmet hem adı geçen paydaş kurumlar, hem toplum, hem de bu hizmette bilfiil aktif rol alan görevliler tarafından oldukça kabul görmekte, ilgililer tarafından bu hizmet büyük bir özveri ve gönüllülük ruhu içerisinde sürdürülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının yerel görevlileri bu hizmetlerden oldukça memnun olup devamı ve kapsamının genişletilmesi yönünde beklentiler içerisinde bulunmaktadır.
2. Çalışmamızda ulaştığımız diğer bir sonuç ta Diyanet İşleri Başkanlığı'nın protokolle sürdürdüğü bu hizmetin, arzu edilenden daha az bir yatırımla sürdürme eğiliminden bir adım daha ileri giderek daha profesyonel ve kurumsal bir anlayışla, bu hizmetler için başlı başına bir birim tahsis ederek bu hizmeti yürütmesi gerektiğidir. Daha net bir ifadeyle, bu hizmeti yürütmek için görevlendirilen hocaların bu işi tali bir iş olarak değil asıl bir iş olarak yapmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Diyanet bu çerçevede bu hizmet için görevlendireceği hocaların hem seçiminde hem de sonrasında profesyonel bir yol izlemesi gerekmektedir. Bu tür hassas görevlerin gönüllük esasına dayalı olarak yürütebilecek kapasitede olan hocalar tercih edilmelidir.
3. Din görevliliklerinin önemli bir çoğunluğu bu hizmete başta işinin gereği gibi başlasa da sonrasında sahiplendiği ve kişisel ve ailevi şartlarını zorlayarak bu hizmetleri özveriyle sürdürmek istedikleri tespit edilmiştir. Ancak, sürdürülen hizmetin verimli olması için bu olumlu tutumun yeterli olmadığı

anlaşılmaktadır. Bu hizmetin daha profesyonel olarak yürütülmesi gerekmektedir. Bunun için de görevlilerin psikolojik, sosyolojik ve pedagojik anlamda yeterli bir altyapıya ve donanıma sahip olmasının zarureti yanı sıra, bu görevlilerin periyodik olarak sunulması gereken destek seminerlerine ihtiyaçları vardır.

4. Diyanetin belli bir müfredat dikte etmemesi bu özel bağlamda avantajlı sonuç doğurmaktadır. Ancak bu esnekliğin avantaja çevrilebilmesi hocaların donanımına, paydaş kurumlarla olan diyalogun kalitesine ve hocalara sunulan ek imkânlarla bağlıdır. Bu ek imkânlar temin edilmezse söz konusu esneklikten ortaya çıkan avantaj dezavantaja dönüşebilir.
5. Bu hizmeti sürdüren paydaşların yani Diyanet yetkilileriyle bakanlık yetkililerinin; yetkililerle sahada görev alanların (Ev sorumlusu, ev anneleri ve din görevlilerinin) ; alanda görev alan ev sorumluları, ev anneleri ve din görevlilerinin bir biriyle aktif iletişim içerisinde olup etik sınırlar çerçevesinde bilgi paylaşımında bulunması gerekmektedir
6. Hocaların sürdürdükleri din hizmetinin içeriği söz konusu bu bağlama göre oluşturulmalıdır. Gözlemlerimiz ve görüşmelerimiz klasik din öğretiminden ziyade değer eksenli bir eğitimin daha etkili ve verimli olabileceğine işaret etmektedir. Klasik usulün çocuklar tarafından benimsenmediği, buna karşın, değer eksenli rehberliğin çocuklarda daha etkili olduğu görülmüştür. Kurum sorumluları bu anlamda hocalardan beklenti içerisindedirler. Hocaların bir öğreticiden ziyade bir rehber olarak daha etkili olduğunu ifade etmektedirler. Çocukların hocalarla kuracağı sevgi ve güven eksenli ilişkin hem inanç hem davranış bağlamında olumlu sonuçlar vermektedir. Kısaca bu kurumlarda yürütülen din eğitimi değerler eğitimine dönüşmesi gerekmektedir.
7. Son olarak tespit ettiğimiz önemli bir sonuçta diyanet kurumunun ve din görevlilerinin bu bağlamda kazanmış oldukları farkındalıktır. Toplumun dezavantajlı gruplara yönelik din hizmetleri yürütmeye başlayan din görevlileri ve diyanet kurumu bu bağlamda kazanmış olduğu farkındalıkla ciddi bir dönüşüm yaşamakta, klasik misyon ve vizyonunu yeniden belirlemektedir

KAYNAKÇA

- Adams, James F. *Ergenliği Anlamak*, İmge Kitabevi, 1995.
- Aral, Neriman, Baran, Gülen, Bulut, Şenay, Çimen, Serap. *Çocuk Gelişimi I*, Yapa Yayın Pazarlama, 2001.
- Aydın, Mehmet Z. *Okulda Değerler Eğitimi*, Eğitime Bakış Dergisi,
- Aydın, Mehmet Zeki, Akyol Gürler Şebnem. *Okulda Değerler Eğitimi*, 4.Basım, İstanbul 2014.
- Berk, Laura E. *Çocuk Gelişimi*, İmge Kitabevi (Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Onur-Çev: Prof. Dr. Ali Dönmez), 2013
- Bilgin, Nuri. *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık, Ekim 1995.
- Chazan, Barry. *Contemporary Approaches to Moral Education*, New York 1985, Teachers College Press.
- Çekin, Abdülkadir. *Maneviyat, Manevi Bakım ve Sosyal Hizmet*, Etüt Yayınları, Samsun 2014.
- Çınar, Aliye. *Değerler Felsefesi ve Psikolojisi*, Emin Yayınları, Bursa 2013.
- Demir, Orhan. *Yetiştirme Yurdu Gençliği ve Din Eğitimi*, Düşünce Yayınları, İstanbul 2004.
- Altaş, Nurullah Köylü Mustafa. *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, İstanbul 2014.
- Böke, Kaan. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 2. Basım, Aralık 2010.
- Köylü, Mustafa. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, İstanbul 2010
- Ekşi Halil, Katılmış Ahmet. *Karakter Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, 2011.
- Erkan, Serdar. *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Akademi, 2011.

- Gündüz, Turgay. *Gençlik Dönemi Din Eğitimi, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi(içinde)*, Editör: Mustafa Köylü, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, 1998.
- Hökelekli, Hayati. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Dem Yayınları, Mayıs 2002.
- Kanger, Faruk. *Karakter Eğitimi*, Erkam Yayınları,2009.
- Komisyon, Örnekleriyle Türkçe Sözlük, MEB Yayınları, 1. Cilt, Ankara 1995.
- Kuçuradi, İonna. *İnsan ve Değerleri*, T.F.K. Yayınları, Ankara 1998.
- Kula, Naci. *Gençlik, Din ve Değerler*, Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Lickona, Thomas, *EducatingforCharacter*, BantamBooks, 1992.
- Meggit, Carolyn. *Çocuk Gelişimini Anlamak(çev.EvinKantemir)*, Optimist Yayın Dağıtım, 2012.
- Piaget, Jean. *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Cem Yayınevi, 2.basım,2004.
- Orwin, George H. *Ergenlik*, HYB Yayıncılık, 1997.
- Yalçın, Hatice. *Çocuk Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2012.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*, 16. Basım, Remzi Kitabevi, 1998.
- Yıldırım Ali, Şimşek Hasan. *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 4. Baskı, 2004.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, 1982.

MAKALELER

- Acat, Bahaddin. “Öğrenme Sürecinde Değerler ve Öğretmenin Ahlaki Liderliği”, Değerler Eğitimi Uluslararası Konferans Bildirileri, 2010
- Akbaş, Oktay. “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, DED, Cilt 6, No 16, 2008.
- Aydın, M. Şevki. ” Değerler ve Din Eğitimi”, Diyanet Aylık Dergi, Ağustos 2010
- Cılga, İbrahim. “Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları”,Başbakanlık Gençlik ve Spor Müdürlüğü Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara, 1989.
- Gürcan, Ayşen. “Değerler Eğitimi Uluslararası Konferans Bildirileri”, DED, 2010.
- Kesgin, Safiye. “Amerika Birleşik Devletlerinde Karakter Eğitimi Programları Üzerine BirDeğerlendirme”, DED, Cilt 13, No. 29, Haziran 2015
- Özensel, Ertan. “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, DED, 1, 2003, 217-239
- Kaymakcan, Recep. “Değer Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri”, Eğitime Bakış Dergisi, 2010 yıl:6 sayı:18
- Tozlu, Necmettin. “Avrupa Birliğine Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi”, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004, İstanbul, Editörler: Doç.Dr. Recep Kaymakcan, Dr.Seyfi Kenan, Prof.Dr.HayatiHökelekli, Dr.Şeyma Arslan, Mahmut Zen, DEM Yayınları,
- Kale, Nesrin. “Nasıl Bir Değerler Eğitimi”, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu,2004, s.177
- Yusuf,Keskin, “Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitiminin Yeri ve Önemi”, Eğitime Bakış Dergisi
- Onay, Ahmet. “Dinin Değer Oluşturma Öğretisi”, Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı, 2010

TEZLER

İşcan, Canay Demirhan, İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği,

(Yayınlanmış Doktora Tezi), 2007, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara

Başer, Hacer, Çocuk Refahı Alanında Yeni Hizmet Modeli Çocuk Evleri, (Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi), 2013, Konya

Elbir, Bilal, Bağcı, Can. Değerler Eğitimi Üzerine Yapılmış Lisansüstü Düzeydeki

Çalışmaların Değerlendirilmesi, TurkishStudies Volume 8/1 Winter 2013.

Güripek, Nuriye. Yetiştirme Yurtları ve Sosyo-Ekonomik Düzeyi Düşük Aile Yanında

Kalan On yedi Yaş Grubu Gençlerin Kendini Kabul Düzeylerinin Saptanması

(YYLT) Ankara, 1993

Uslu, Rukiye. Yararlandıkları Hizmet Modeline Göre Korunmaya Muhtaç Çocuklarda

Davranış ve Duygusal Sorunlar, YYLT, İzmir 2011.

EKLER

Ek 1:Derinliğine Mülakat (Görüşme) Formu: Din Görevlileri ve Ev Sorumluları İçin

Derinliğine Mülakat(Görüşme) Formu:(Ev sorumluları ve ev anneleri için)

1. Cinsiyetiniz nedir?
2. Doğum tarihiniz nedir?
3. Eğitim durumunuz nedir?
4. Medeni haliniz?
5. Hayatınızın çoğunu nerede geçirdiniz?
6. Neden bu mesleği seçtiniz?
7. Ne kadar süredir bu işi yapıyorsunuz?
8. Bu çocukların genelde neye ihtiyaçları olduğunu düşünüyorsunuz?
9. Ne tür sorunlar gündeme geliyor?
10. En çok hangi durumda zorlanıyorsunuz?
11. Annesiz babasız oluşları nasıl bir durum yaratıyor?
12. Neye çok değer veriyorlar?
13. Din ve ahlak konusunda nasıl bir gözleminiz var?
14. Yapılan çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?
15. Çocuklarla ilgili öğretmenlerle paylaşmak istediğiniz önereceğiniz bir şey varmı?